magazin istoric

ANUL V Nr. 1 (46) IANUARIE 1971

DIN SUMAR :

P.C.R. în apărarea intereselor clasei muncitoare

Localizări controversate : Posada, Rovine şi Vicina

Asaltul Constantinopolului

Charles de Gaulle

Vulturul – o milenară navă cosmică

Orzel, submarinul fantomă

Celebrul manuscris medieval românesc de la Oxford

CÎND ? CINE ? CUM ? UNDE ? Primul concurs „Magazin istoric“

Hătmănăreasa Maria Cantacuzino. Pictură de Mihail Töpler. Muzeul de Artă al R.S.R. (**Mari dregătorii din Țara Românească și Moldova,** p. 22)

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

ANUL V — Nr. 1 (46)

IANUARIE 1971

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

În numărul viitor:

● Teroarea n-a putut frînge glasul adevărului ● Ștefan Vodă — așa cum l-au înțeles mari istorici români și străini ● Comuna din Paris ● Mînia pămîntului ● Prima poveste din Canterbury: Thomas Becket ● O inscripție surprinzătoare despre moartea lui Decebal ● Jefuitorii de vestigii ● Civilizația Renașterii ● Memorii fără memorie: Albert Speer sau falsul pocăit.

SUMAR

Coloniști romani în Dacia: EMIL CONDURACHI 2

Un uragan devastează lumea capitalistă . 9

P.C.R. în apărarea intereselor clasei muncitoare: ILIE CEAUȘESCU 18

Marile dregătorii ale Moldovei și Țării Românești (Dicționar istotric) 22

Neobișnuitul destin al submarinului Orzel: DARIUSZ PIATKOWSKI 26

Negru Vodă, de o parte și de alta a Carpaților: PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI 31

Începuturile miniaturisticii române: L. DEMÉNY 37

Asaltul Constantinopolului: STEVEN RUNCIMAN 38

Căutînd pe hartă Posada, Rovine, Vicina: CONSTANTIN C. GIURESCU . . . 52

Concursul nostru: Cînd? Cine? Cum? Unde? 57

Mesajul era ascuns în pionul de șah: ELISABETA IONIȚĂ 59

Charles de Gaulle: JEAN AUBURTIN . . 60

Palatul Elysée: VICTOR NIȚESCU . . 69

Aportul istoriei — Anecdotică, informație sau un plus de înțelegere? DANA CRIVĂȚ 72

Garda de Fier sub judecata istoriei: MIRON CONSTANTINESCU 74

21-23 ianuarie 1941 — iureșul sîngeros al rebeliunii legionare: AL. GH. SAVU . . 78

Nașii: VASILE BOBOCESCU 86

Arhivele confirmă: CRISTIAN POPIȘTEANU 89

Vulturul — o milenară navă cosmică: J. P. DE SOUZA 90

Dar nu numai vulturul: DUMITRU ANDREESCU 94

Cărți sosite la redacție 95

Poșta redacției 97

COLONIȘTI ROMANI ÎN DACIA

Prin acest medalion funerar ni s-a păstrat, peste veacuri, imaginea unei familii din Dacia romană

Academician

EMIL CONDURACHI

Dominaţia romană în Balcani şi în regiunile Dunării mijlocii şi inferioare s-a impus progresiv.

Războiul împotriva reginei Teuta, stăpîna unui mic stat de pe coasta dalmată din anul 229-228 î.e.n. (primul război iliric — **n.r.**), a îngăduit Romei să pună piciorul pe solul balcanic. Odată ajunsă aci, a continuat să înainteze, pas cu pas, vreme de două secole, către Macedonia şi Dunăre.

Puterea dacilor

Integrată treptat în sistemul politic roman, Iliria — situată pe coasta dalmată — a devenit în secolul I î.e.n. o adevărată platformă a romanizării pentru nord-vestul Balcanilor, mai ales după ce imperiul a izbutit să înăbuşe marile revolte ale ilirilor şi locuitorilor din Pannonia din anii 35-33 şi 12-9 î.e.n., precum şi pe acelea din anul 6-9 e.n. La sud, Macedonia, transformată în provincie romană în anul 146 î.e.n., avea să joace rolul unui cap de pod în zona Balcanilor şi a Dunării. În aceeaşi epocă au intrat în orbita strategică a Romei regiunea Dunării de jos şi bazinul Mării Negre. Aceste locuri erau o sursă de nelinişte, datorită atacurilor repetate ale bastarnilor, ale sarmaţilor şi mai ales ale getodacilor, a căror prezenţă politică şi militară se făcea tot mai simţită prin geniul militar şi politic al lui Burebista.

Romanii au ajuns pe malul Dunării mijlocii (adică de la Porţile de Fier, pînă în sus la Lauriacum — azi Linz) relativ tîrziu, cu cincisprezece ani înainte de era noastră. După cîţiva ani, teritoriul scordiscilor, cuprins între cel locuit de iliri şi ţara tracilor, a fost transformat în provincie romană şi alipit Pannoniei. Învinşi la rîndul lor, locuitorii Moesiei au fost organizaţi (potrivit vechii tradiţii romane, aplicată şi în Dalmaţia şi Pannonia) în două **civitates** şi alipiţi la început Macedoniei. Ca provincie nouă, Moesia a luat fiinţă în anul 15 e.n.

Securitatea frontierelor romane nu s-a îmbunătăţit însă prea mult nici după ce s-a organizat o flotă pe Dunărea inferioară. Într-adevăr, regatul clientelar al tracilor odrizi

● Anul 15 î. e. n.: romanii la gurile Dunării ● Anul 46 e. n.: ultimul teritoriu liber din Balcani (regatul trac) integrat Imperiului roman ● Statul dac al lui Burebista şi Decebal — singurul duşman redutabil ● Anii 86 – 106 e. n.: două războaie şi 150 mii de soldaţi, moartea unui mare general (Cornelius Fuscus) şi talentul unui strateg de geniu (Traian) au fost necesare pentru cucerirea Daciei.

s-a dovedit a nu fi în stare să împiedice triburile nord-dunubiene şi cu atît mai puţin formidabila coaliţie organizată de Mithridate VI Eupator împotriva Romei.

Expediţiile conduse de Lucullus Varro în anii 72-71 şi de M. Licinius Crassus (29-28 î.e.n.), sînt o mărturie a faptului că statul roman era obligat să ducă, în partea orientală a Balcanilor, o politică similară celei din zona ilirică şi pannonică. Transformarea regatului trac în provincie romană, în anul 46 e.n., integra în imperiu ultimul teritoriu liber din Balcani. **Roma nu mai avea decît un adversar în aceste ţinuturi, dar un adversar redutabil: regatul dac, creat de Burebista şi consolidat de Decebal.**

Înfrîngerile suferite de armatele romane în Moesia sub Domiţian au atras, desigur, atenţia lui Traian asupra ade-

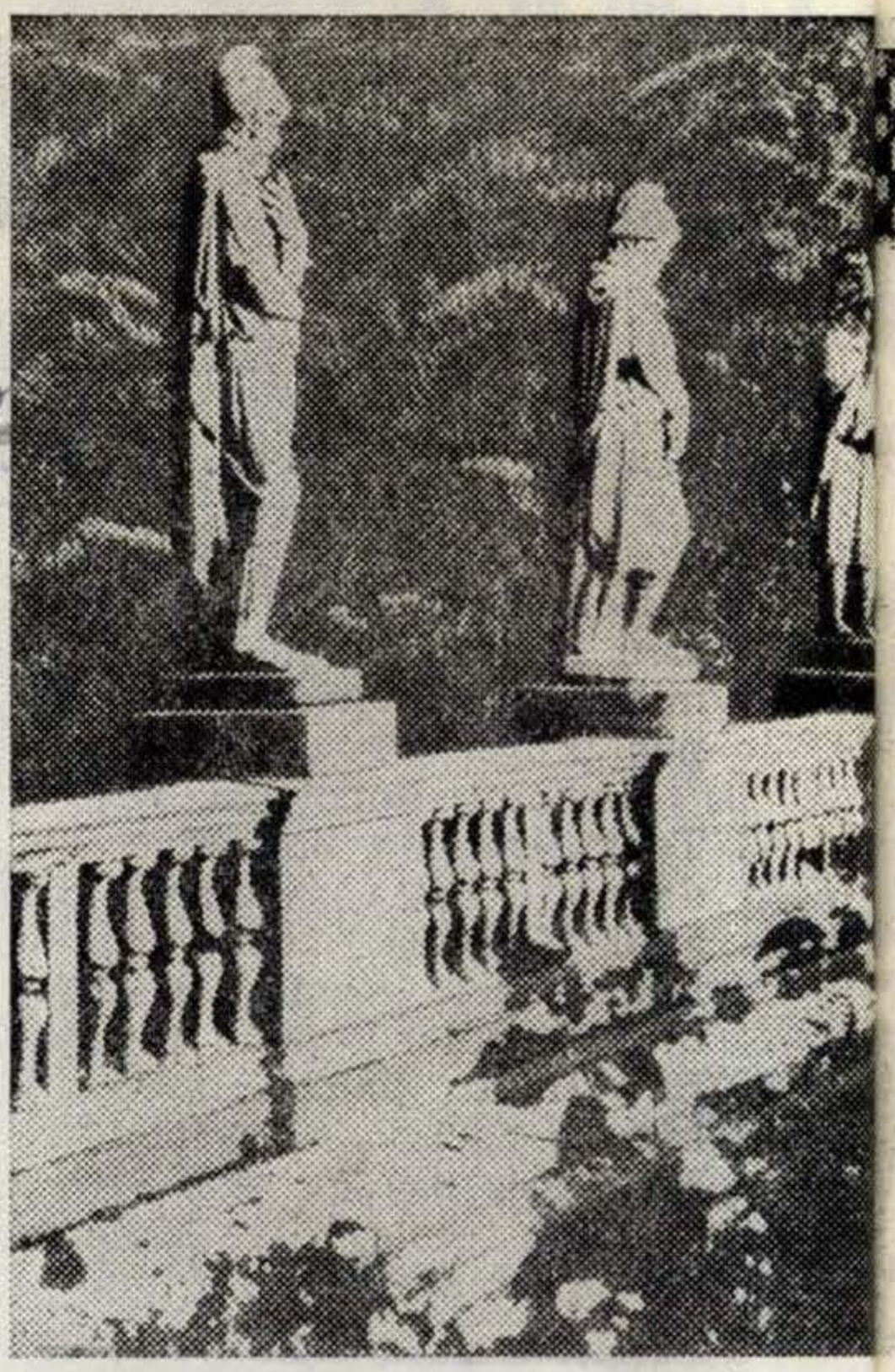

MIC GLOSAR

ala, *la plural* alae : *escadroane de cavalerie de cîte 500 (uneori 1 000) de călăreţi, care acopereau flancurile armatei.*

cohors, *la plural* cohortes : *unităţi ale legiunilor romane, precum şi detaşamente de trupe auxiliare de cîte 1 000 de infanterişti, recrutate din rîndurile supuşilor din provincii. Ca şi cavaleriştii din* alae, *ei primeau cetăţenia la sfîrşitul carierei militare, adică după 26 de ani de serviciu.*

legio, *la plural* legiones : *unitatea principală a armatei romane. Legiunile numărau de obicei 6 000 de soldaţi, dintre care 300-600 erau cavalerişti. Legiunile erau împărţite în cohorte.*

civitas, *la plural* civitates : *termen roman desemnînd atît oraşul propriu-zis (împreună cu teritoriul său rural), cît şi statul-oraş cu toţi cetăţenii săi.*

canabae : *aşezări semiurbane dezvoltate pretutindeni pe lîngă lagărele armatei romane. Termenul vine de la cuvîntul latin* canaba, *plural* canabae *care înseamnă colibă, mai apoi baracă. Populaţia canabelor era formată din familiile (multă vreme considerate nelegitime) ale soldaţilor, meseriaşilor, micilor negustori, veteranilor. Aşezările erau subordonate comandantului lagărului vecin.*

cadastru : *Formă de inventar funciar ; terenurile din cadrul Imperiului roman erau delimitate de stîlpi de hotar. Suprafeţele arabile erau împărţite în unităţi speciale nu-*

In Piazza del Popolo din Roma se află această „galerie" de statui reprezentînd figuri (nobili, desigur) de daci

văratei primejdii pe care o constituia puterea dacilor. Se știe că abia după două războaie sîngeroase (în anii 101-102 și 105-106 e.n.) și sub presiunea a 12 legiuni (din care 9 dislocate la frontiera dunăreană încă în timpul lui Domiţian) și a unui număr aproape egal de trupe auxiliare, în total aproape 150 000 de soldaţi, această putere a fost înfrîntă.

Pe măsură ce înainta și își consolida poziţiile, armata romană se statornicea în aceste provincii. Taberele și așa-numitele **canabae,** legate de o reţea de căi militare foarte bine organizate, au însemnat tot atîtea focare de romanizare. Chiar și o trecere sumară în revistă a trupelor concentrate în zona balcano-dunăreană, confirmă pe deplin imensitatea acestui efort. Recrutarea efectuată în rîndurile autohtonilor avea un dublu scop : de a împrospăta forţele militare ale imperiului și de a zdrobi rezistenţa tenace a noilor supuși. Transferaţi din provincie în provincie prin tot imperiul, soldaţii nu posedau, ca elemente ale unităţii, decît organizarea militară romană și limba latină.

Protecţia militară a regiunilor balcanice și dunărene a

---

mite centurii. *De aici numele de* centuriatio *prin care se înţelege divizarea și distribuirea pămîntului arabil.*

regate clientelare : *termen sub care se înţeleg acele state barbare de la marginea Imperiului roman care intrau în raporturi politice directe cu statul roman. În schimbul unor subvenţii anuale sau al unor condiţii speciale, șefii acestor state se obligau să împiedice atacurile altor populaţii barbare împotriva provinciilor romane.*

veterani : *termen prin care erau denumiţi soldaţii romani din legiunile și detașamentele auxiliare după ce au fost lăsaţi la vatră.*

legionari : *soldaţi ce alcătuiau principalele trupe romane (legiunile). Pînă în epoca lui Hadrian, se recrutau numai din rîndurile cetăţenilor romani din Italia; după Hadrian, recrutarea lor s-a extins și asupra cetăţenilor din provincii.*

bastarni : *populaţie de origine germanică (după unii cercetători, de origină celtică) așezată începînd cu sec. III i.e.n. în podișul central al Moldovei.*

sarmaţi : *populaţie nomadă de limbă indoeuropeană, locuind în stepele din nordul Mării Negre. Începînd din sec. IV-III î.e.n., sarmaţii, cunoscuţi prin atacurile călăreţilor lor, au cucerit de la sciţi regiunile din nordul Mării Negre.*

scordisci : *populaţie de origine celtică, așezată în Serbia din cadrul Iugoslaviei de astăzi. Un centru important se afla la Singidunum (Belgrad).*

iliri : *populaţie indoeuropeană. Triburile lor locuiau în partea de vest a Peninsulei Balcanice (Iugoslavia și Albania de azi).*

traci : *populaţie indoeuropeană. Triburile tracilor locuiau la sud și la nord de Dunăre; geto-dacii erau ramura de nord a tracilor.*

E.P.

fost întotdeauna asigurată de cel puțin o legiune în Dalmația, două legiuni pentru fiecare din cele două Pannonii, Moesia Superioară și Dacia, alte trei legiuni în Moesia Inferioară. Acestor corpuri de elită trebuie să le adăugăm 80 de **alae** și 205 **cohortes,** cantonate atît la hotare **(limes)** cît și în interiorul provinciilor. Renunțînd la principiul frontierelor naturale, Roma a organizat la nord de Dunăre unul din cele mai însemnate bastioane ale apărării sale. În acest fel, cucerirea sud-estului european, începută la sfîrșitul sec. III î.e.n. a adăugat — la începutul sec. II e.n. — o ultimă verigă sistemului strategic roman : Dacia.

Veteranii — factor de romanizare

O seamă de colonii militare au fost organizate în nordul Dunării încă din sec. I. În Pannonia, Tiberiu a înființat Emona ; Claudiu a întemeiat colonia Savaria, iar Vespasian pe cele de la Siscia, Sirmium, Deultum în Tracia. Colonia din Poetovio a fost întemeiată de Traian, cea din Mursa de Hadrian. După războaiele dacice, Traian a organizat în Dacia colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Cu mult mai numeroase erau așezările de veterani instalate peste tot în noile provincii. Cu excepția coastei dalmate — unde acești vechi soldați au fost instalați alături de coloni italici și provinciali și unde majoritatea coloniilor și a municipiilor datau din epoca lui August — în restul provinciilor balcanice și dunărene, mai ales în jurul taberelor de legionari romani, veteranii erau cei mai numeroși. Este vorba de acele **canabae** situate de-a lungul Dunării mijlocii și inferioare, precum și cele din interiorul Daciei și Pannoniei. Ele au constituit primele nuclee ale viitoarelor colonii și municipii romane. Le administrau magistrați aleși și confirmați de

Mozaicurile inspirate din epopeea homerică sînt printre cele mai spectaculoase descoperiri de artă romană de la Sarmizegetusa (Priam cerînd lui Ahile corpul lui Hector)

Romanizarea a schimbat configuraţia politică a statelor din spaţiul carpato-balcanic dîndu-le o unitate administrativă, culturală şi lingvistică, creînd ceea ce s-a numit mai tîrziu Orientul latin sau Romanitatea orientală

comandanţii legiunilor — ai căror subordonaţi rămîneau. Contribuţia veteranilor la romanizarea noilor provincii a fost deci substanţială. De cele mai multe ori, familiile lor erau acelea care constituiau noile elite municipale, cele care au asigurat, în fond, progresele rapide ale romanizării.

Ex toto orbe Romano

În afara soldaţilor, un mare număr de cetăţeni veniţi din întreaga lume romană — **ex toto orbe Romano** — s-au stabilit în oraşe dar şi în satele nou întemeiate.

Cazul Daciei este dintre cele mai elocvente în acest sens. Ea a cunoscut — în urma unei politici sistematice de colonizare — o romanizare rapidă, ale cărei urme pot fi găsite de-a lungul întregului teritoriu al fostului regat condus de Decebal. Afluxul veteranilor şi colonilor veniţi în acest nou Eldorado al imperiului a fost atît de mare, încît Hadrian ar fi ezitat la începutul domniei sale, deşi împrejurările erau deosebit de grave, să abandoneze această provincie recent înglobată de imperiu.

În Dacia, numărul oraşelor a crescut vertiginos. În decurs de numai un secol şi jumătate de administraţie romană au fost organizate şapte colonii (Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Drobeta, Romula, Apulum, Malva, Napoca, Potaissa) şi patru municipii (Porolissum, Ampelum, Tibiscum şi Dierna). Ele sînt o mărturie a politicii foarte active de urbanizare şi

romanizare aplicate de imperiu vechiului stat dac. Imediat după cele două războaie dacice, Traian a întemeiat alte centre urbane în cele două Moesii. Numărul însemnat de colonii și municipii întemeiate în provinciile balcanice și dunărene în decursul primelor trei secole de dominație și administrație romană a asigurat un caracter urban romanității orientale încă de la începuturile ei.

Edificiul lui Traian

Dacă lăsăm la o parte orașele, frecvența excepțional de mare a satelor băștinașe ori romane atestă o considerabilă densitate demografică.

În ciuda unei îndelungate și aprige rezistențe, ilirii, celții, moesii și dacii au acceptat în cele din urmă modul de viață roman. Cu excepția Traciei, legată pentru totdeauna de destinele elenismului, celelalte provincii balcanice și dunărene prezentau, către sfîrșitul sec. II și mai ales începutul sec. III, toate trăsăturile caracteristice ținuturilor romanizate.

Nu se poate, desigur, nega existența cîtorva zone restrînse rămase întrucîtva deoparte; ele n-au cunoscut decît o slabă afluență de coloniști și într-o mai mică măsură efectele politicii de urbanizare, atît de activă în alte părți, tocmai la începutul sec. II e.n. Aceste zone vor lua și ele parte — însă mai tîrziu — la creșterea generală a romanismului oriental.

Organizarea cadastrului roman în Dalmația, în epoca lui August și Tiberiu, în Pannonia, în decursul primului secol al erei noastre și în Tracia, Moesia și Dacia, în prima jumătate a sec. II, s-a desfășurat paralel cu politica romană de distrugere a unităților politice și sociale indigene, precum și a rezistenței popoarelor de curînd învinse. Încorporarea tineretului apt să poarte armele din aceste provincii și trimiterea lui în cele mai îndepărtate colțuri ale imperiului corespundea pe deplin sistemului politic și administrativ roman. Centrele comerciale, copiate după modelul marilor orașe ale imperiului, ca și majoritatea satelor, create de veterani și coloni, se asemănau foarte mult, ceea ce reflectă expansiunea și intensitatea vieții romane în teritorii din afara Peninsulei italice.

* * *

Grava criză prin care avea să treacă Imperiul roman la începutul sec. III e.n., va supune la mari încercări în primul rînd provinciile balcanice și dunărene. La un moment dat imperiul a fost nevoit să se replieze spre sud, fapt care a atras după sine părăsirea Daciei în anul 271, cînd soldații și funcționarii au fost transferați dincoace de Dunăre. Dar procesul adînc care începuse n-avea cum să mai fie oprit sau anulat. În pofida noilor împrejurări politice romanizarea a continuat, mai departe suferind ea însăși noi metamorfoze, ce pot fi urmărite din sec. IV. Procesul început însă cu mai multe secole înainte avea să continue apoi, în condiții în parte schimbate, mai ales de pe urma creștinării — sub aspect latin — a populațiilor romanizate, care adăuga astfel un nou element de unitate conștiinței lor de popoare neolatine.

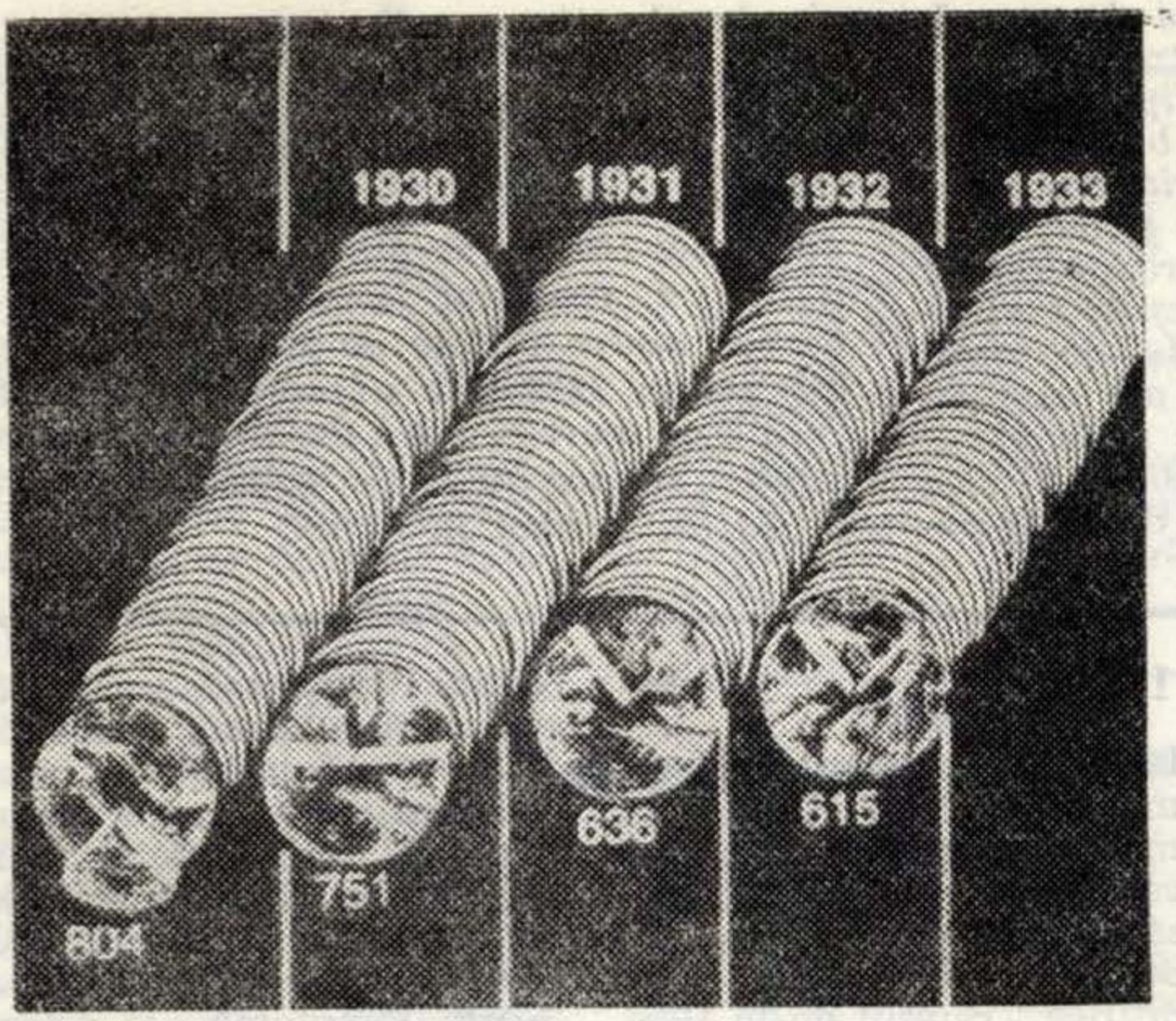

S.U.A. : venitul național brut pe cap de locuitor în dolari

Un uragan devastează lumea capitalistă

Un crah gigantic pe Wall Street a fost primul simptom. Primul simptom al calamității, nu cauza ei, așa cum au vrut și mai vor încă să creadă unii economiști burghezi. Criza și-a făcut apariția mai întîi în Statele Unite, răvășind apoi aproape tot cuprinsul globului. O singură excepție demnă de semnalat, în răsăritul Europei : tînărul stat sovietic, unde, în acești ani s-au desfășurat din plin industrializarea socialistă și colectivizarea agriculturii.

Înspăimîntătorul uragan dădea impresia că s-ar fi iscat pe neașteptate, căzînd ca un trăsnet pe cerul senin al prosperității. În realitate, criza era o consecință firească a ascuțirii contradicțiilor interne ale sistemului capitalist. Cu o deosebită virulență s-a manifestat atunci contradicția antagonistă dintre producție *și* consum. *De ce ? Pentru că procesele tehnicii și rațio-nalizarea procesului muncii duceau la o necontenită sporire a producției industriale, dar veniturile imensei majorități a populației de la orașe și sate nu creșteau în același ritm și nici pe departe în aceleași proporții. Rezultatul se făcea simțit pe piață :* cererea *de mărfuri rămînea tot mai mult în urma* ofertei *de produse.*

În 1929-1933, lumea capitalistă s-a zbătut în ghearele unei clasice criză de supraproducție. *Ceea ce avea de vîndut industria depășea cu mult nu* nevoile *maselor, ci* puterea lor de cumpărare. *Un necruțător cerc vicios intra astfel în funcțiune : neputînd să-și desfacă marfa, fabricile și uzinele își restrîngeau producția, concediind numeroși muncitori și reducînd drastic salariile celorlalți ; aceste măsuri*

diminuau şi mai mult puterea de cumpărare a populaţiei. Se înregistra o prăbuşire a preţurilor o dată cu o lipsă pronunţată de numerar, crahuri la bursă, nenumărate falimente ale întreprinderilor industriale, bancare, comerciale şi de transporturi, o bruscă ruinare a producătorilor mici şi mijlocii... Şomajul creştea vertiginos, salariile se micşorau la fel de rapid, astfel încît condiţiile de trai ale oamenilor muncii se înrăutăţeau din zi în zi.

Fază a ciclului economic capitalist, criza de supraproducţie se repetă la anumite perioade de timp, adîncind contradicţiile orînduirii burgheze şi ducînd la intensificarea luptei de clasă. Anglia a fost, în 1825, teatrul primei crize care a lovit ansamblul economic al unei ţări. Au trecut de atunci 146 ani, în cursul cărora cea mai puternică, cea mai lungă, cea mai dramatică dintre crizele de supraproducţie a început în 1929 şi a durat pînă în 1933.

Iată pe scurt cum s-a dezlănţuit acest cataclism şi care au fost ravagiile provocate în S.U.A. şi apoi în lume.

29 octombrie 1929 : la bursa din Wall Street cursul acţiunilor se prăbuşeşte

1918

La sfîrşitul primului război mondial, Statele Unite sînt marele creditor al lumii capitaliste care le datorează 13 000 000 000 dolari. Senatul american refuză să ratifice Tratatul de la Versailles. Oficial, S.U.A. vor pune capăt războiului în 1921, printr-o simplă hotărîre a Congresului.

1919

Intră în vigoare legea Volstead, prin care se interzice producţia şi consumul de băuturi alcoolice pe teritoriul S.U.A.

1920-1929

Economia americană oferă tabloul unei înfloriri fără precedent. Venitul naţional pe cap de locuitor creşte cu 30%. Numărul de automobile aflate în circulaţie urcă de la 8 000 000 la 20 000 000. Investiţiile în străinătate se ridică la 9 000 000 000 dolari. Indicele de preţuri ale acţiunilor la bursa din Wall Street urcă vertiginos : 110 în 1924, 135 în 1925, 338,5 la 2 ianuarie 1929. Cei trei preşedinţi ai acestei perioade — Harding, Coolidge şi Hoover — se întrec în elogierea sistemului capitalist şi îşi afirmă încrederea într-o „prosperitate definitiv instalată pe cuprinsul Statelor Unite". Dar apologeţii orînduirii trec cu vederea numeroasele fenomene negative pe care le prezintă societatea americană. În 1928, bancherul John Pierpont Morgan declara fiscului un venit de 3 758 625 dolari, în vreme ce media veniturilor anuale era de 921 dolari în California, 881 în New York, 365 în unele state sudice şi 129 dolari în Carolina de Nord. Simptome ale crizei se remarcau încă din 1927 în multe ramuri industriale, mai ales în cea textilă : 19% din capacitatea totală de producţie a fabricilor şi uzinelor din S.U.A. rămînea neutilizată. În 1928 existau 5 000 000 şomeri şi agricultura se zbătea într-o situaţie din ce în ce mai grea. Începînd din 1919-1922, clasa muncitoare a fost supusă unui sălbatic asalt al patronatului care, susţinut de guvernul de la Washington, a redus salariile în toate ramurile industriei, a folosit poliţii particulare pentru a ucide şi mutila pe activiştii sindicali, a obţinut trupe împotriva greviştilor. Mii de muncitori au fost arestaţi, torturaţi, tîrîţi în faţa tribunalelor sub vini imaginare şi condamnaţi la moarte, ca Sacco şi Vanzetti, sau la ani grei de temniţă.

Reconstituit în 1915, după ce fusese interzis în 1868 şi 1871, Ku-Klux-Klanul, „secreta" grupare teroristă a celor mai sîngeroşi rasişti din statele sudice, organizează numeroase pogromuri împotriva negrilor şi exercită o puternică influenţă asupra vieţii politice a întregii ţări.

Departe de „a pune capăt beţiei", aşa cum au

pretins promotorii ei, prohibiția duce la o creștere înspăimîntătoare a alcoolismului. La New York, de exemplu, erau în 1918 15 000 de cîrciumi și taverne, în 1924 — 32 000 (toate clandestine), iar pe întreg cuprinsul S.U.A. — 177 790. Față de 1920, crimele și delictele provocate de alcoolism cresc în 1927 cu 427%, iar decesele datorate aceleiași cauze cu 600%. Gangsterismul ajunge o cumplită plagă socială, care aduce cu sine coruperea în masă a senatorilor și a înalților funcționari de stat, a magistraților și a polițiștilor, a guvernatorilor de state și a consiliilor municipale ale principalelor orașe.

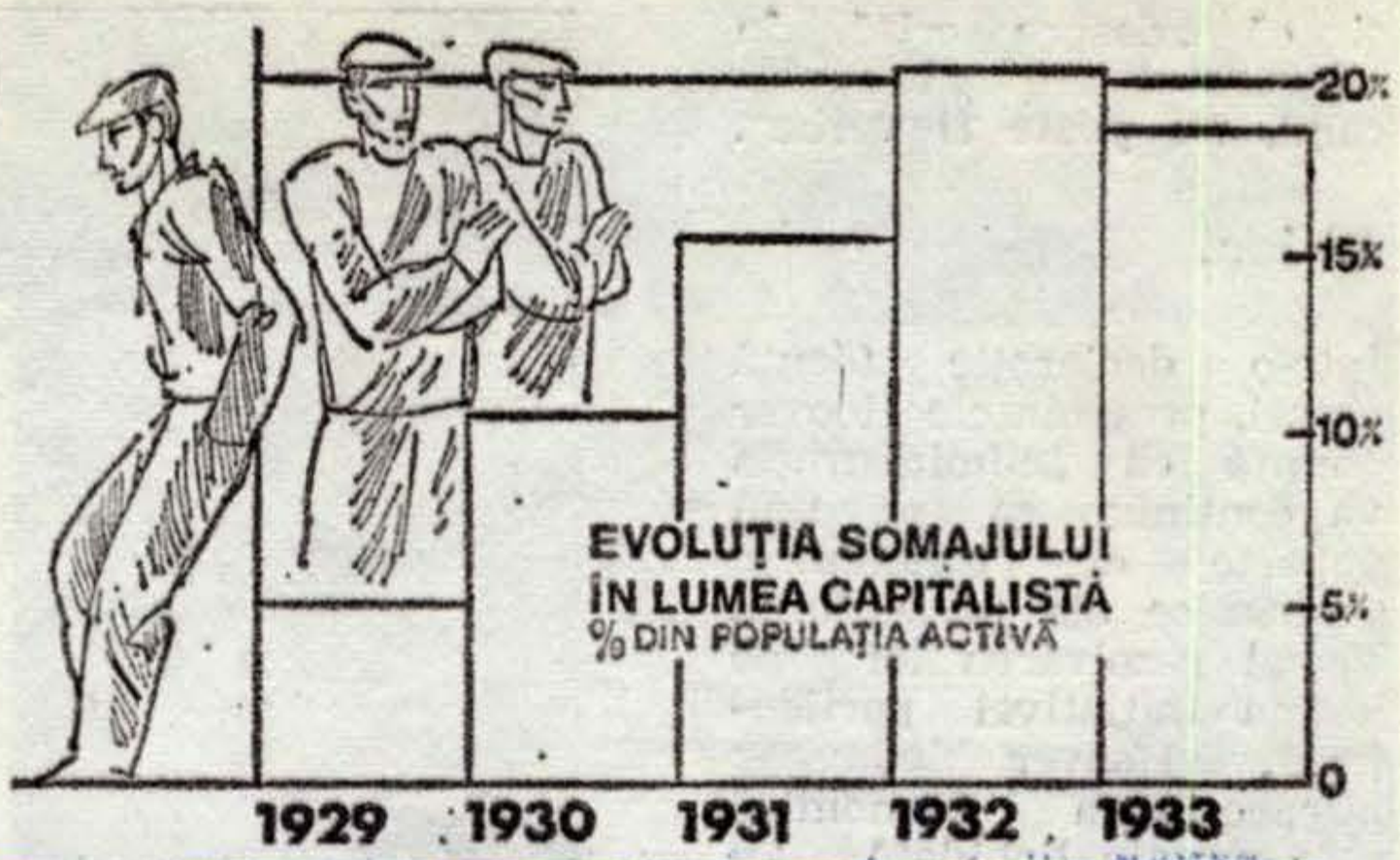

1929

18 oct.

La bursa din Wall Street se înregistrează operații puține și slabe, indicele de preț al acțiunilor scăzînd, pentru prima oară în ani de zile, cu 7 puncte.

19 oct.

Se aruncă pe piață 3 448 100 acțiuni și indicele scade din nou cu 12 puncte.

21 oct.

Numărul acțiunilor vîndute crește la 6 091 870.

23 oct.

După ce se oferă spre vînzare alte 2 000 000 acțiuni, indicele de prețuri scade de la 415 la 384.

24 oct.

„Joia neagră": într-o atmosferă de panică, se vînd 12 894 650 acțiuni. Șase bancheri — cei mai bogați din Statele Unite — încearcă să stăvilească crahul efectuînd cumpărări în valoare de 240 000 000 dolari.

26 oct.

Principalii experți financiari ai S.U.A. declară că momentul cel mai greu a trecut.

27 oct.

În predicile lor de duminică, pastorii afirmă că „spaima de joi a fost de scurtă durată" și că „Dumnezeu nu și-a luat privirea de pe America".

28 oct.

Se vînd 9 212 800 acțiuni iar indicele scade cu 49 puncte.

29 oct.

O avalanșă de 16 410 000 acțiuni sînt azvîrlite pe piață. Situația devine catastrofală.

13 nov.

Indicele se prăbușește la 224 puncte, micșorîndu-se cu peste 40% față de 23 octombrie.

15 nov.

Se înregistrează primele sinucideri printre cei ruinați de crah.

9 dec.

Șomajul în rîndul muncitorilor din industrie înregistrează o creștere de 38% în cursul unei singure luni.

17 dec.

Presa semnalează că mii de ingineri, avocați, arhitecți și medici au devenit vînzători ambulanți pe străzile marilor orașe ale S.U.A.

24 dec.

Stocurile de mărfuri nevîndute sporesc tot mai mult, deși prețurile s-au redus în două luni cu 27-43%. Camerele de comerț din diferite orașe ale S.U.A. înregistrează mii de cereri de declarare în stare de faliment.

1930

3 ian.

Ziarul „Commercial and Financial Chronicle" publică un bilanț al crahului din Wall Street: în mai puțin de o lună, s-au volatilizat 30 miliarde dolari, sumă egală cu costul participării S.U.A. în primul război mondial.

7 ian.

Marele bancher Andrew Mellon afirmă că „cele întîmplate la bursă se reduc la unele pagube suferite de cîțiva speculanți"

și că „despre criză, în adevăratul sens al cuvîntului, nu poate fi vorba".

18 ian.

Într-o declarație făcută presei, președintele Hoover anunță că „administrația va continua să se țină departe de problemele economice ale prezentului, lăsînd rezolvarea lor pe seama inițiativei particulare". Hoover adaugă: „Depresiunea economică este practic lichidată. La colțul străzii ne așteaptă prosperitatea".

27 ian.

Întrebați de ziariști care sînt principalele probleme ale zilei, conducătorii Ligii economice naționale (organizație a marelui patronat) pun șomajul pe locul 18. De notat că zilnic mii de oameni rămîn fără lucru și că șomerilor nu li se acordă nici un fel de ajutoare.

16 febr.

Cotidianul „New York Times", într-un editorial intitulat: „Ei, stimabile..." scrie printre altele: „Ei, stimabile, acum, cînd migrena ne-a trecut, e limpede că nu suferim de nici o boală a finanțelor noastre". Posturile de radio transmit ultimul șlagăr de muzică ușoară: *Happy days are here again* („Iar sînt vremuri bune").

6 martie

Manifestație a șomerilor în Union Square din New York, unde se adună 35 000 persoane. Exact în clipa cînd mitingul ia sfîrșit, poliția atacă cu brutalitate pe participanți, rănind grav peste optzeci de bărbați și femei.

15 aprilie

La Washington agenții prohibiției arestează un

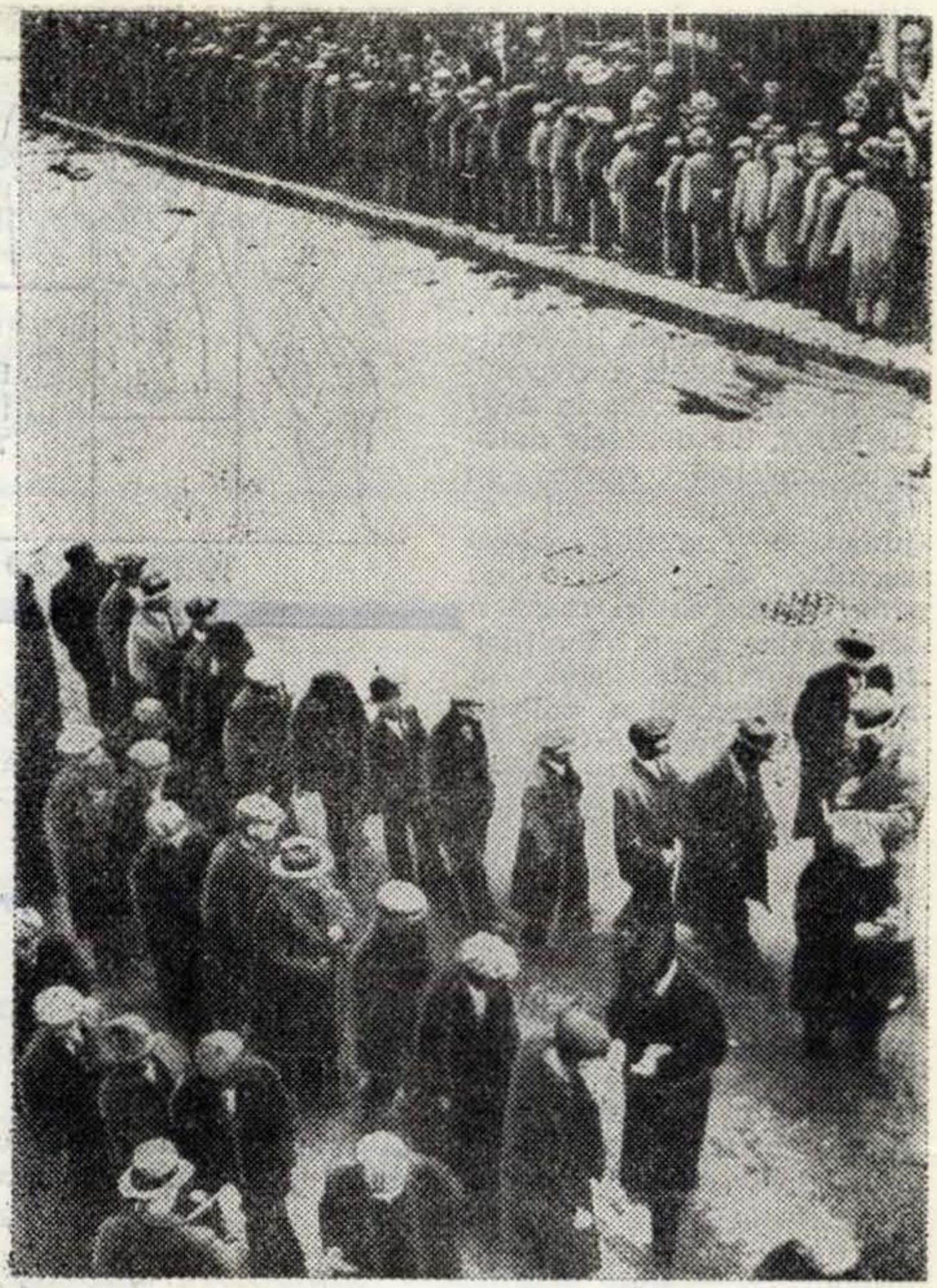

Chicago: șomeri așteptînd ajutorul de hrană

contrabandist, care desface mari cantități de alcool chiar în incinta Senatului.

29 aprilie

Reporterul Walter McLey descoperă întîmplător că episcopul James Cannon Jr., unul dintre cei mai aprigi susținători ai prohibiției, este părtaș la beneficiile unei organizații de contrabandă a alcoolului.

iulie-august

Prețurile produselor agricole continuă să scadă, deși administrația Hoover achiziționează 60 000 000 *bushels* (1 bushel = 25,4 kg.) de grîu și 1 330 000 *bales* (baloturi) de bumbac. O secetă neobișnuită afectează sudul și vestul mijlociu al S.U.A. În Germania se adoptă legi pentru scăderea salariilor, reducerea alocațiilor de șomaj și creșterea impozitelor.

18 sept.

Președintele Hoover respinge un proiect de ajutorare a foștilor combatanți care suferă de pe urma șomajului.

23 sept.

Hoover respinge un proiect care prevede acordarea de pensii muncitorilor trecuți de 70 ani.

4 oct.

Ziarele anunţă: „Fermierii primesc mici subvenţii pentru hrana şeptelului, dar nici un dolar pentru copiii care le mor de foame".

5 nov.

Alegerile pentru Camera Reprezentanţilor şi Senat aduc mari victorii ale partidului democrat. Franklin D. Roosevelt este reales guvernator al New York-ului cu o majoritate record de 725 000 voturi.

decembrie

Efectele crizei economice din Statele Unite se fac tot mai simţite în Europa, unde se înregistrează aceleaşi fenomene: întreprinderi care îşi încetează activitatea, muncitori care sînt concediaţi, salarii care se reduc la o treime sau un sfert, mărfuri care se aglomerează în depozite etc.

1931
13 febr.

În S.U.A. numărul şomerilor se ridică la peste 6 000 000. Cea mai mare bancă din Austria, „Credit Anstalt", solicită ajutorul guvernului, ceea ce declanşează panica în Europa centrală.

mai-iunie

Criza capătă aspecte dramatice în Germania şi Austria. Falimentul băncii „Danat" din Berlin provoacă sute de sinucideri şi evaziunea marilor capitaluri.

13-15 iulie

Lanţ de falimente bancare în Germania, care suspendă plata datoriilor de război.

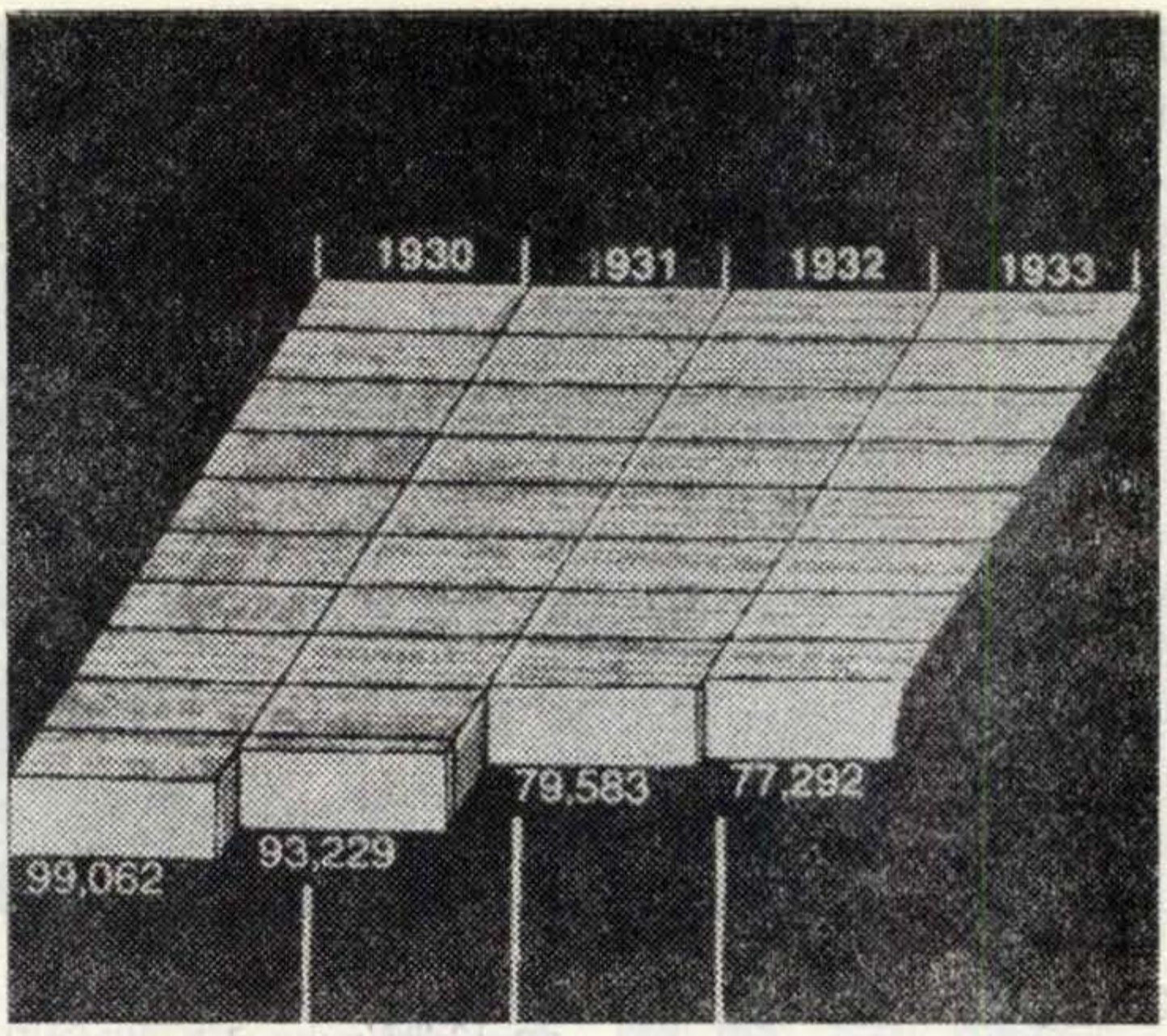

S.U.A.: venitul naţional brut în milioane de dolari

New York: manifestaţie muncitorească atacată de poliţie

Paris : din lipsă de fonduri, organizaţiile de ajutorare a şomerilor îşi sistează activitatea

20 sept.

Guvernul britanic prezidat de J. R. MacDonald devalorizează lira sterlină şi abandonează etalonul-aur. În S.U.A., cifra oficială a „vagabonzilor fără adăpost şi mijloace de trai" este de 186 028.

30 sept.

„Wall Street Journal" arată că în septembrie au dat faliment 301 bănci americane. „United States Steel Corporation" anunţă reducerea cu 10% a salariilor. Alte companii aplică reduceri de 12-38%.

octombrie

Preşedintele Hoover ia măsuri pentru ajutorarea... băncilor şi a companiilor de căi ferate şi asigurări. El refuză din nou să acorde alocaţii şomerilor, al căror total atinge acum 10 000 000.

1932
S.U.A.

Se înregistrează 12 830 000 şomeri declaraţi oficial. După calculele sindicatelor, cifra s-ar ridica la peste 17 milioane. În comparaţie cu 1929, salariile sînt cu aproape 60% mai mici, dar totalul sumelor plătite ca dobînzi pentru împrumuturi scade numai cu 3,5%. Pierderile suferite în industrie, comerţ şi bănci ating fantasticul nivel de 6 miliarde dolari. Acţiunile emise pe piaţă de marile corporaţii

SCĂDEREA PRODUCŢIEI MONDIALE CAPITALISTE (în milioane dolari)

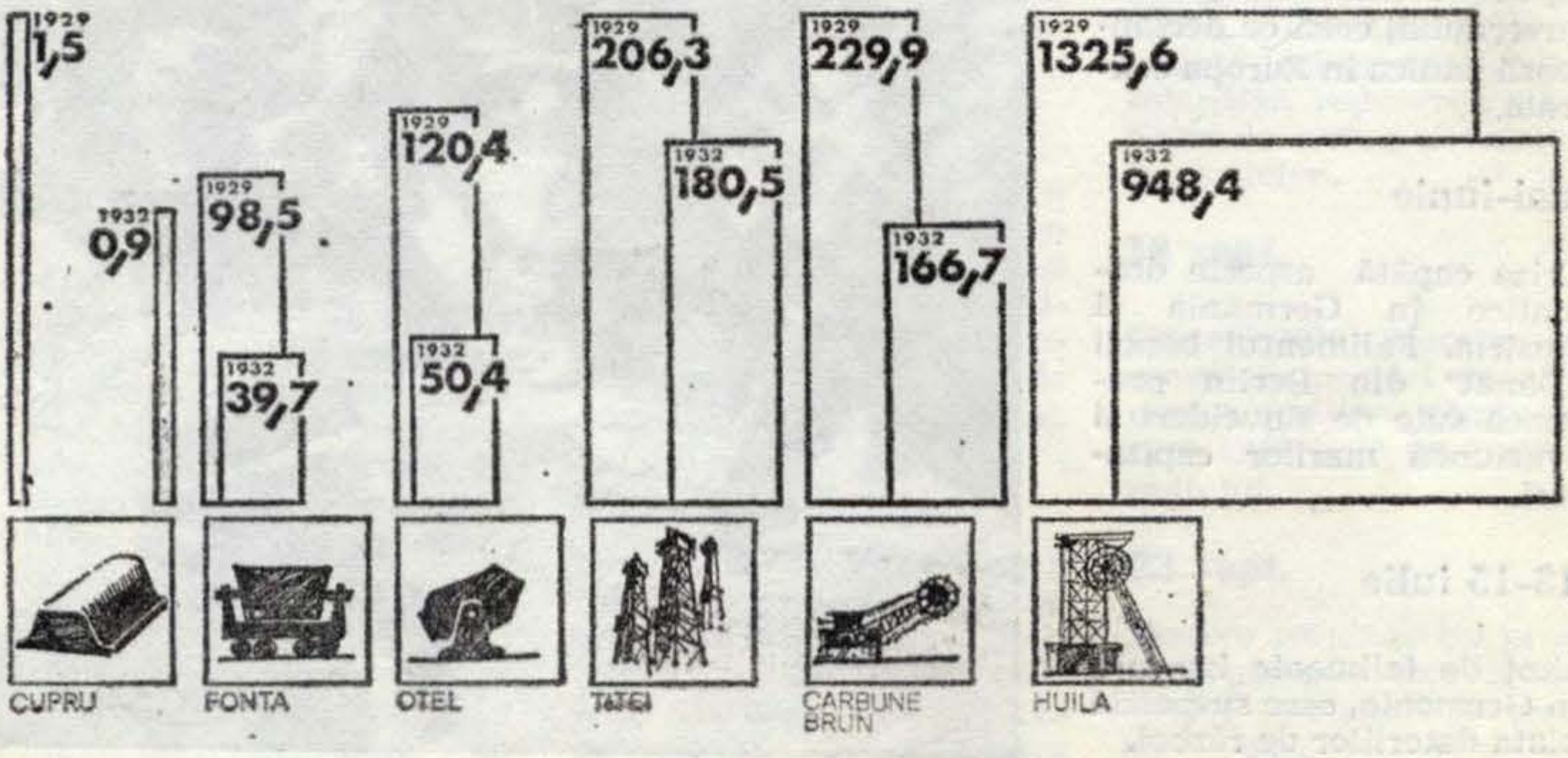

nu reprezintă decît 4,2% din cele ale anului 1929.

Un mic tabel ilustrează toboganul pe care au lunecat cursurile acţiunilor :

Compania	3 sept. 1929	13 nov. 1929	1932
„American Telephone“	304	197,25	70,25
„General Electric“	396,25	168,52	34
„General Motors“	72,75	36	7,50
„New York Central“	256	160	8,75
„Radio“	101	26	2,50
„U. S. Steel“	261,75	150	21,25

Dacă în 1930, venitul naţional brut era de 99 062 milioane dolari, în 1932 el coboară la 79 583 milioane (în 1933 va fi de 77 292 milioane). Pe cap de locuitor, venitul naţional, care era de 804 dolari în 1930, ajunge la 636 dolari. Fabricile şi uzinele care supravieţuiesc lucrează cu mai puţin de jumătate din capacitatea lor de producţie. Valoarea producţiei industriale scade de la 70 000 milioane la aproximativ 31 000 milioane. De la începutul crizei, numărul băncilor declarate în stare de faliment e de 5 761 iar totalul sumelor pierdute de depunători se urcă la 5 miliarde dolari. Veniturile obţinute în agricultură reprezintă 5 250 milioane dolari, faţă de 12 000 în 1929.

Presa relatează că, în timp ce grîul şi porumbul se ard în locomotive din cauza preţurilor care s-au prăbuşit, în diverse localităţi se constată numeroase cazuri de decese datorită inanităţiei. La periferiile marilor oraşe apar aşa numitele *Hoovervilles* („oraşele lui Hoover“) — aglomerări informe ale unor cocioabe de placaj sau tinichea. Deosebit de grav este lovită populaţia de culoare, în rîndurile căreia şomajul este de două ori mai mare decît la albi.

Paralizia economică se repercutează asupra tuturor sectoarelor de activitate : colegii şi universităţi, institute, laboratoare şi centre de cercetare ştiinţifică, organizaţii sportive şi culturale, teatre şi muzee sînt silite să-şi închidă porţile.

Mii de foşti combatanţi, mulţi veniţi împreună cu familiile lor, se adună la Washington, cerînd să li se achite o „compensaţie“ aprobată de Congres în 1925. În dimineaţa de 28 iulie, poliţia din Capitală trece la evacuarea cîtorva mii dintre ei, instalaţi în clădirile goale din apropierea Capitoliului. În încăierarea care se produce sînt ucişi doi foşti combatanţi. Pentru a înăbuşi manifestaţia de protest care urmează, Hoover dă ordin să intervină unităţi de infanterie, cavalerie, mitraliere şi tancuri. Mulţimea este atacată cu brutalitate : femei şi copii cad sub picioarele cailor şi numeroşi manifestanţi sînt răniţi de baionetele soldaţilor.

La alegerile prezidenţiale din noiembrie, Hoover este din nou candidatul partidului republican, solicitînd o reînnoire a mandatului. Dar candidatul democrat, Franklin D. Roosevelt, repurtează o strălucită victorie şi, la 4 martie 1933, se instalează la Casa Albă, unde va rămîne doisprezece ani, pînă la moartea sa, în 1945.

America Latină

Depinzînd în exclusivitate de minerit sau producţia pentru export a unei culturi agricole, ţările latino-americane suferă con-

EXPORTUL ŞI IMPORTUL AMERICII LATINE

/ÎN MILIOANE DOLARI/

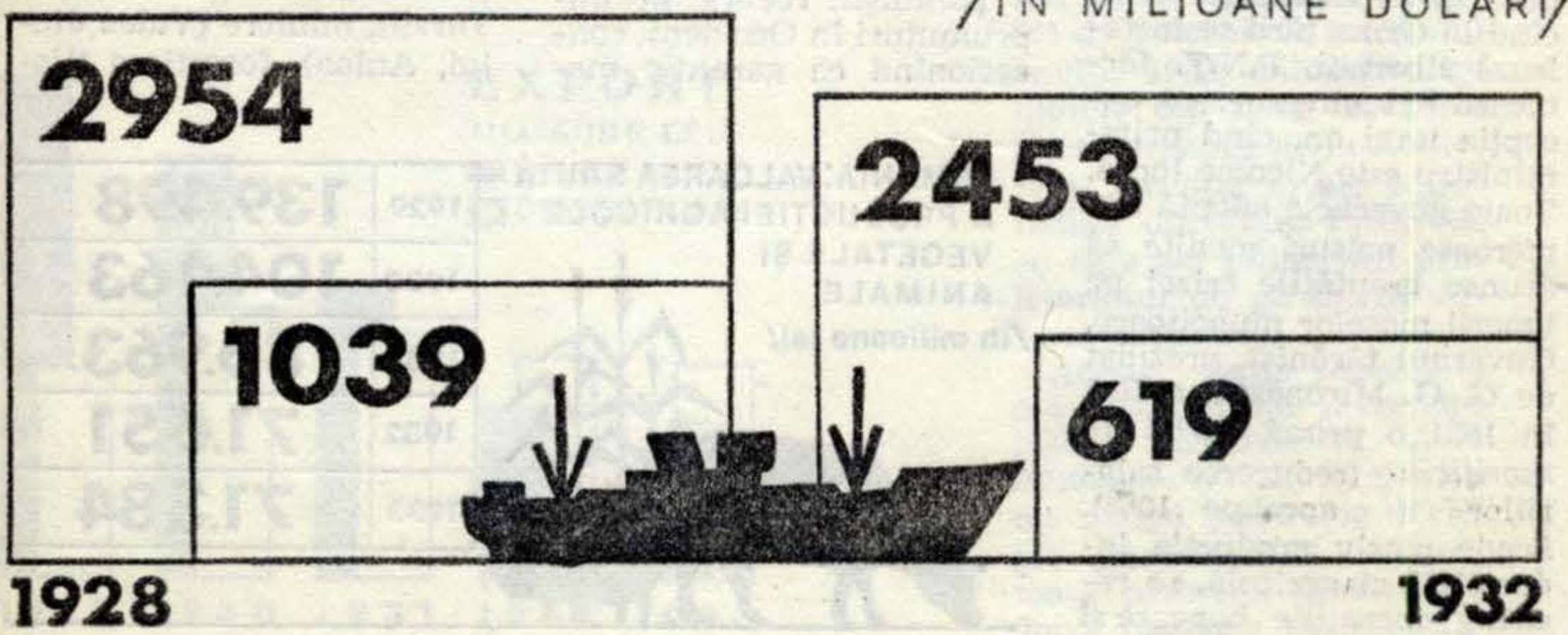

siderabil mai mult decît S.U.A. de pe urma crizei. Exporturile Cubei scad cu 70%, cele ale Braziliei cu 80%. Piaţa cuprului în Chile se năruie. Zahărul şi bananele sînt aruncate în ocean, se foloseşte cafeaua drept combustibil pentru calea ferată, se distrug în mod premeditat plantaţiile de arbori de cauciuc, minele sînt aruncate în aer.

Şomajul atinge o proporţie de 50-75% din numărul salariaţilor. Milioane de muncitori aruncaţi pe drumuri şi de ţărani ruinaţi se sting de foame.

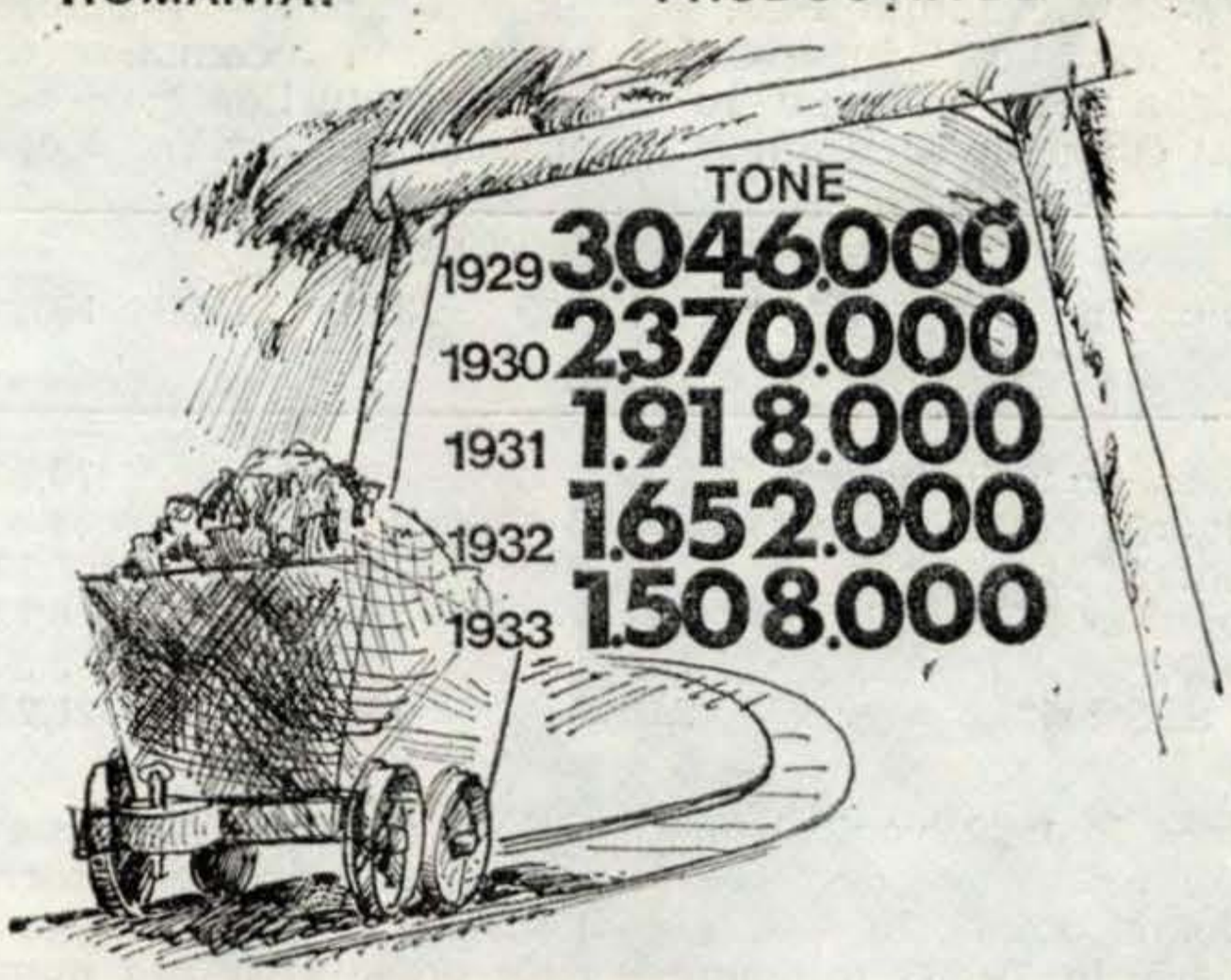

Europa

În Anglia, producţia industrială scade cu 25% şi se înregistrează 4 milioane de şomeri. În Germania, scăderea e de 45% iar numărul şomerilor de 8 milioane : pe acest fond de mizerie şi disperare, fascismul înaintează cu paşi repezi spre preluarea puterii. Fenomene analoge se produc în Franţa, Italia, Belgia, Olanda etc., unde preţurile se micşorează în medie cu 30%, iar exporturile cu 64%. În întreaga lume capitalistă (inclusiv ţările dependente şi coloniale), producţia industrială scade cu 45% iar şomajul afectează cel puţin 40 000 000 oameni.

România

De la 10 noiembrie 1928 pînă la 14 noiembrie 1933, cînd la cîrma ţării se instalează liberalii, P.N.Ţ. formează opt guverne, cu excepţia unui an, cînd primministru este Nicolae Iorga. Toate guvernele adoptă numeroase măsuri menite să arunce greutăţile crizei pe umerii maselor muncitoare. Guvernul ţărănist, prezidat de G. G. Mironescu, aplică în 1931 o primă *curbă de sacrificiu* (reducerea salariilor cu aproape 10%). Scade masiv producţia industrială şi agricolă, se restrîng operaţiile bancare şi de credit, se micşorează considerabil volumul operaţiilor comerciale.

O a treia *curbă de sacrificiu* va fi dictată în 1933. În anii crizei, producţia industriei mari se reduce cu circa 48%, peste 250 de bănci dau faliment, producţia agricolă — deşi cantitativ mai mare — scade cu aproape 66% din punct de vedere valoric, numărul şomerilor totali şi parţiali ajunge la 300 000, impozitele şi chiriile cresc, ziua de lucru se lungeşte (pînă la 14 ore în industria petrolului şi cărbunelui), salariile muncitorilor scad iar cele ale funcţionarilor de stat, învăţătorilor şi profesorilor, ca şi pensiile (inclusiv ale văduvelor şi invalizilor de război), rămîn neplătite cu lunile.

Ţărăniştii recurg la împrumuturi în Occident, concesionînd ca garanţie monopolul fabricării şi distribuirii chibriturilor, telefoanele, construirea şi modernizarea celor mai importante şosele. Guvernul P.N.Ţ. acceptă controlul străin asupra finanţelor şi amestecul în treburile economiei interne.

Venitul naţional scade de la 293 000 milioane lei (1929) la 171 000 milioane (1932). Deficitul bugetar atinge 10 000 milioane lei în 1932.

În ciuda numeroaselor legi antimuncitoreşti adoptate de ţărănişti, acţiunile de luptă ale proletariatului, avînd în frunte pe comunişti, iau o amploare tot mai mare. În 1929 se desfăşoară greve în diferite întreprinderi metalurgice (Bucureşti, Sibiu, Cîmpia Turzii), miniere (Valea Jiului, Anina), forestiere (Va-

ROMÂNIA: VALOAREA BRUTĂ A PRODUCŢIEI AGRICOLE VEGETALE ŞI ANIMALE
/in milioane lei/

1929	139.498
1930	104.463
1931	86.963
1932	71.651
1933	71.384

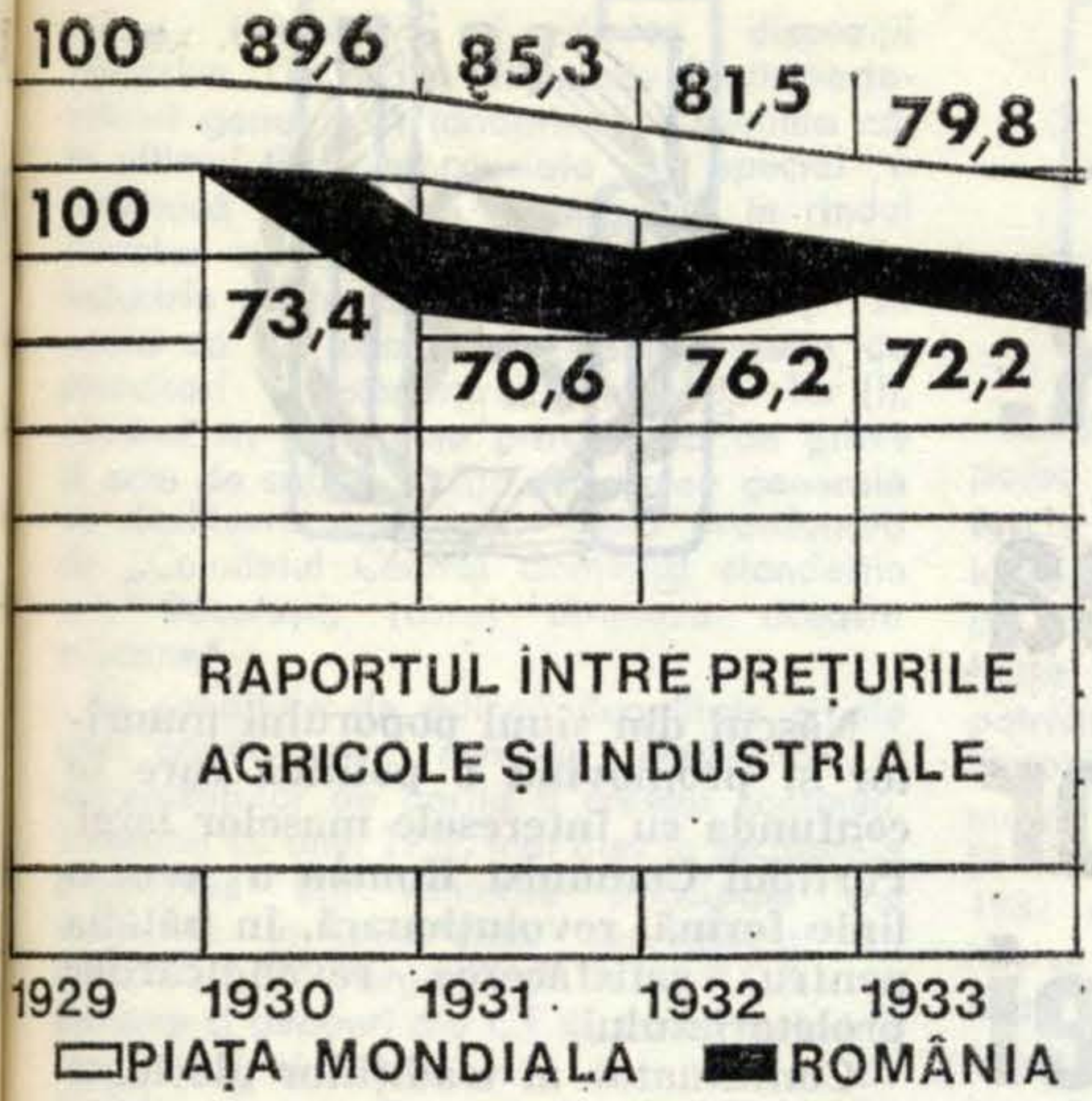

RAPORTUL ÎNTRE PREȚURILE AGRICOLE ȘI INDUSTRIALE

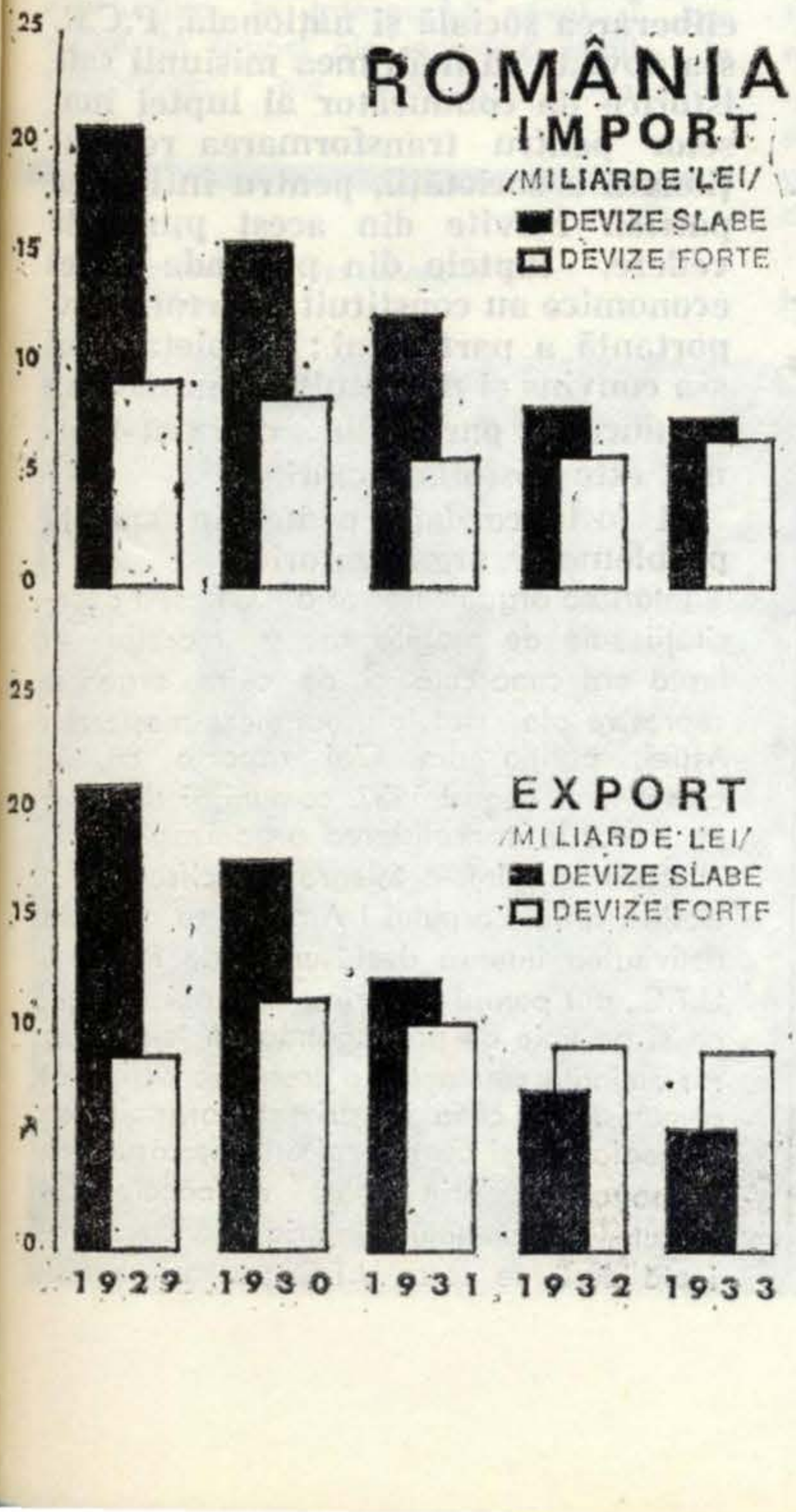

lea Mureșului) etc. La Lupeni, lupta minerilor e reprimată sîngeros (30 morți, peste 100 răniți).

În 1929-1932 au loc 377 greve și 850 conflicte de muncă, cu participarea a sute de mii de salariați. În martie 1931, sub îndrumarea comuniștilor, o conferință pe țară ia măsuri de organizare a viitoarelor lupte ale ceferiștilor, petroliștilor și minerilor. La alegerile din iunie 1931, organizația de masă Blocul Muncitoresc-Țărănesc trimite în Parlament 3 deputați, dar mandatele lor sînt invalidate de majoritatea guvernamentală. La 15 august 1931 apare ilegal primul număr din „Scînteia".

În decembrie 1931 are loc Congresul V al P.C.R., care stabilește strategia și tactica comuniștilor în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă.

Drept urmare, se intensifică activitatea revoluționară în rîndurile maselor muncitoare; au loc greve în fabrici, uzine și mine, se desfășoară o serie de acțiuni ale țăranilor, funcționarilor și studenților. În martie 1932, la conferința pe țară a ceferiștilor, se alege un Comitet Central de acțiune pe țară, secretar fiind Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Spiritul combativ al clasei muncitoare din România se va manifesta deosebit de puternic la începutul anului 1933, culminînd cu luptele din luna februarie ale ceferiștilor de la Atelierele „Griviția" și ale petroliștilor din Valea Prahovei, cu care s-a solidarizat proletariatul de pe întreg cuprinsul țării.

Aceste lupte reprezintă cea mai aprigă încleștare între burghezie și clasa muncitoare din România, nu numai pentru anii crizei economice, ci pentru toată perioada dintre cele două războaie mondiale.

Criza economică
din 1929-1933

P. C. R.
în apărarea intereselor clasei muncitoare

ILIE CEAUȘESCU
doctor în istorie

Afiș electoral al Blocului Muncitoresc-Țărănesc (1928)

Născut din sînul poporului muncitor și promovînd o politică care se confunda cu interesele maselor largi Partidul Comunist Român a avut o linie fermă, revoluționară, în bătălia pentru satisfacerea revendicărilor proletariatului.

Continuator al tradițiilor glorioase de luptă ale poporului nostru pentru eliberarea socială și națională, P.C.R. s-a dovedit la înălțimea misiunii sale istorice de conducător al luptei maselor pentru transformarea revoluționară a societății, pentru înflorirea patriei. Privite din acest punct de vedere, luptele din perioada crizei economice au constituit o victorie importantă a partidului: proletariatul s-a convins și mai mult că numai sub conducerea partidului marxist-leninist este posibilă victoria.

A fost acordată o atenție sporită problemelor organizatorice.

Întărirea organizatorică a P.C.R. și a capacității sale de mobilizare a maselor la luptă era cunoscută și de către organele represive ale statului burghezo-moșieresc. Astfel, poliția din Cluj raporta că, în cursul lunii august 1932, comuniștii din oraș au trecut la consolidarea organizațiilor din întreprinderi. Într-o telegramă cifrată din același an a Corpului I Armată, se semnala activitatea intensă desfășurată de P.C.R. și U.T.C., atît pentru întărirea organizatorică, cît și pe linie de propagandă. În telegrama sus-amintită se menționa creșterea acțiunilor comuniste în ceea ce privește organizarea pe regionale și centre, ca și în desfășurarea propagandei, prin toate mijloacele cunoscute. Documentul descria munca susținută dusă de către U.T.C. pentru mobili-

zarea tineretului și dădea dispoziții represive. Un ordin informativ al Inspectoratului general al jandarmeriei sublinia că, în ultimul timp, se constata în special o puternică acțiune de propagandă în rîndul maselor muncitoare, mai ales a celor din industrie și de la C.F.R. În document se arăta că „... comuniștii împing masele de muncitori la exagerarea pretențiilor lor (!), căutînd să determine provocarea de greve și acte de sabotaj", iar activitatea generală se desfășura organizat, fiind coordonată de „Comitetul Central Comunist clandestin din București, [care] dirijează această mișcare."

În condițiile de adîncă ilegalitate și ale unei crunte terori, numărul membrilor și organizațiilor de partid a crescut continuu, începînd cu anul 1931, mai ales în sectoarele productive din ramurile principale ale industriei. În iulie 1933, au existat în România 315 organizații ale P.C.R., în ateliere și depouri ale C.F.R., în întreprinderi ale industriei petroliere, în minele de cărbuni și aur, în uzine ale industriei metalurgice, în transportul naval și comunal, în fabrici ale industriei textile, în întreprinderi ale industriei alimentare etc.

Lupta comuniștilor și teroarea burgheză

Răspîndirea manifestelor sau participarea la întrunirile și demonstrațiile de protest împotriva măsurilor antipopulare luate de clasele dominante erau socotite de către autoritățile vremii acțiuni periculoase pentru siguranța statului, un prilej potrivit pentru a intensifica teroarea împotriva P.C.R. și a organizațiilor de masă revoluționare. „Cu ocazia zilei de 25 februarie — se arăta într-un raport din 1932 al chesturii de poliție Ploiești — [...] se intenționează împrăștierea de manifeste și organizarea de demonstrații în fața fabricilor". Pentru a zădărnici aceste acțiuni, începînd de la 18 februarie, aparatul represiv a împînzit cu agenți fabricile și cartierele muncitorești, cu scopul de a împiedica întrunirile, răspîndirea manifestelor și „a aresta pe instigatori". Direcția generală a poliției cerea, printr-un ordin, noi măsuri, dispunînd ca în seara zilei de 2 februarie 1933 să se facă descinderi la locuințele tuturor comuniștilor cunoscuți, pentru a con-

1932 : șomeri în fața oficiului de plasare

Intrunire a muncitorilor cefe-riști bucureșteni (1933)

fisca orice fel de documente, manifeste și literatură în legătură cu propaganda comunistă.

„În lupta contra valului revoluționar — se arăta în rezoluția plenarei C. C. al P.C.R. din aprilie 1932 — burghezia [...] aplică teroarea în proporții necunoscute pînă acum". În timpul lucrărilor plenarei, se preciza că burghezia a „dezlănțuit o teroare turbată, care crește de zi cu zi". Aceeași apreciere o întîlnim și în documentele plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din iulie 1933: „teroare colosală, care lovește toată populația muncitoare, dar în primul rînd detașamentele proletare de avangardă". Printre măsurile represive demascate cu acest prilej, se enumerau: starea de asediu în centrele industriale, introducerea pazei militare în uzine și mine, dizolvarea organizațiilor revoluționare de masă, reprimarea sîngeroasă a grevelor cu ajutorul armatei și altele.

Cu toate acestea, aparatul polițienesc nu a putut împiedica desfășurarea activității revoluționare a P.C.R., lucru recunoscut în repetate rînduri, chiar și de către autorități.

„Pentru revoluție, pentru pămînt și libertate"

După Congresul V (1931), partidul comunist și-a îndreptat eforturile principale spre intensificarea activității în rîndul proletariatului din ramurile de bază ale economiei, pentru îmbunătățirea compoziției sociale a rîndurilor sale, prin asigurarea predominării elementelor proletare. Numai pe această cale putea fi asigurată unitatea ideologică a partidului, disciplina sa de fier, stabilitatea și fermitatea sa politică, atît de necesare activității sale. S-a pus un

accent sporit pe crearea organizațiilor de fabrică și întărirea celor existente, pentru a răspunde cerințelor maselor exploatate.

În cursul anilor 1932-1933 s-a realizat o serie de succese în numeroase centre muncitorești ca Iași, Pașcani, Tr. Severin, Constanța și în alte părți ale țării, creîndu-se noi organizații de partid. Sînt semnificative, în acest sens, constatările ședinței lărgite a Regionalei P.C.R. Moldova, care consemnau întărirea legăturii cu masele, consolidarea organizatorică, dezvoltarea muncii la sate și în cazărmi.

Situații similare au existat și în alte regiuni ale țării. Astfel, s-a îmbunătățit simțitor activitatea P.C.R. în Valea Prahovei, unde s-au primit noi membri de partid din rîndurile muncitorilor din rafinării și fabrici, au fost create noi organizații de partid și de U.T.C. în principalele întreprinderi și centre petroliere. În anii 1932-1933, aici au existat și și-au desfășurat activitatea organizații de partid la „Astra Română", „Româno-Americană", „Vega", „Orion", „Fero-Email", Uzina electrică, „Dacia", „Unirea", „Concordia", „Dorobanțul", „Steaua Română", la Ploiești, Cîmpina, Băicoi, Florești.

În marele bazin carbonifer al Văii Jiului acționau organizații ale P.C.R. și U.T.C. la Petroșani, Vulcan, Petrila, Lonea, Aninoasa. Sindicatele unitare aveau peste 3 000 de membri în această regiune.

În perioada anilor 1931-1932, în aproape toate centrele feroviare au existat organizații P.C.R. : la Atelierele C.F.R. „Griviția", la Nicolina-Iași, Galați, Pașcani, Cluj, Dej, Brașov, Simeria, Arad, Tr. Severin, Constanța etc. Acțiunile muncitorilor ceferiști pentru satisfacerea revendicărilor lor se desfășurau sub conducerea comuniștilor.

O ilustrare a creșterii influenței P.C.R. în mase o constituie și rezultatul obținut de către Blocul Muncitoresc-Țărănesc în alegerile din 1931. Cu toate acțiunile de represalii, arestări în masă, confiscarea manifestelor programului blocului, anularea listelor candidaților B.M.Ț., arestarea candidaților, maltratarea lor, blocul, organizat și condus cu multă competență de către P.C.R., a cucerit o strălucită și răsunătoare victorie împotriva forțelor reacțiunii : în 30 de județe ale țării a obținut 73 710 voturi și, pe baza lor, 5 mandate de deputat în Parlament. Însemnătatea acestei victorii este cu atît mai mare, cu cît votul muncitorilor și țăranilor „a fost — după cum se arată într-o rezoluție a Secretariatului C.C. al P.C.R. — pentru comuniști, pentru partidul comunist, adică pentru revoluție, pentru pămînt și libertate."

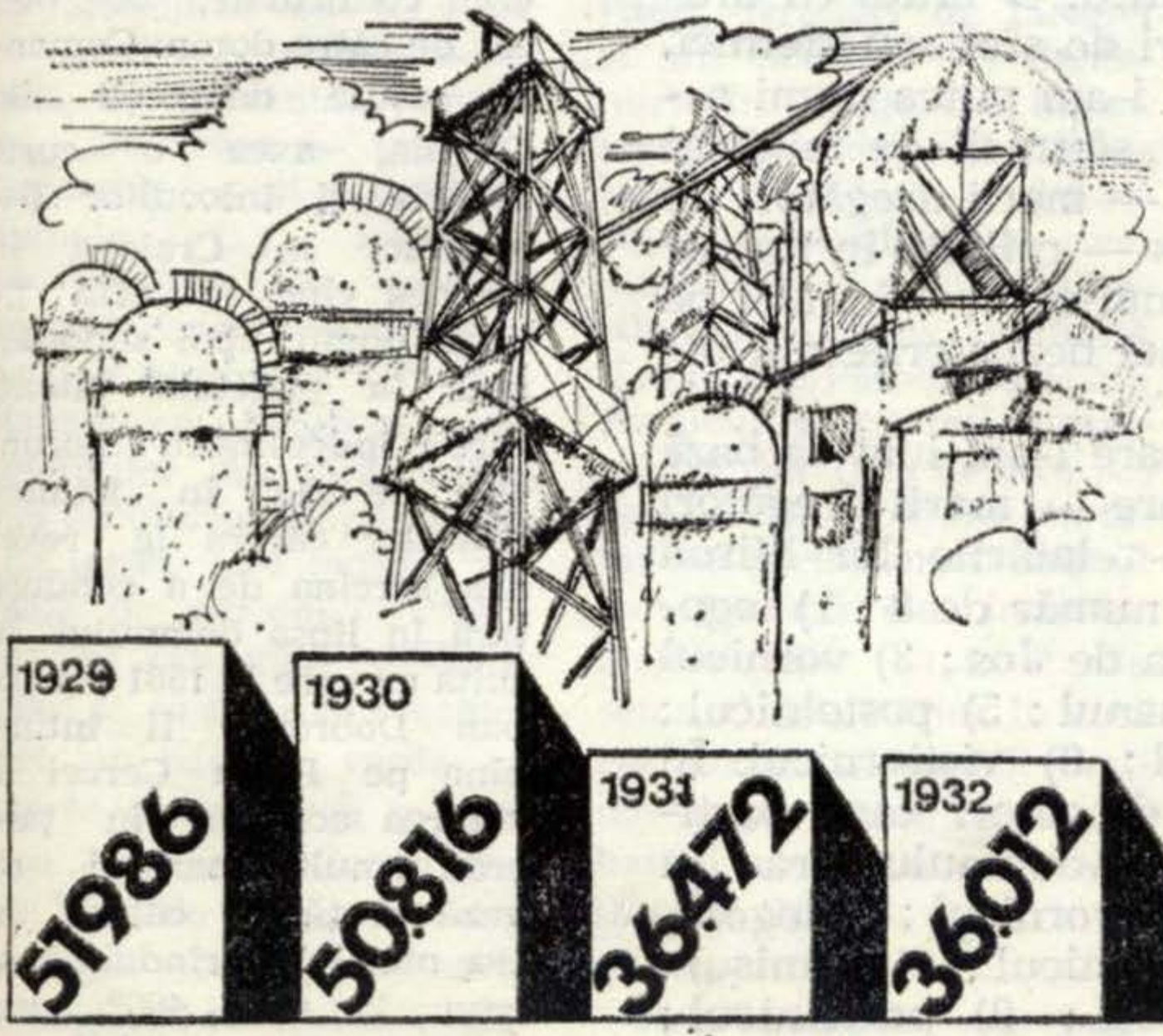

ROMÂNIA: VENITUL NAȚIONAL ÎN INDUSTRIE
(ÎN MILIOANE LEI)

DICȚIONAR

Marile dregători ale Moldovei și Țării Românești

La începutul veacului XVIII, cînd Dimitrie Cantemir scria „Despre boierii din Moldova și stările lor“ (în „Descriptio Moldaviae“), locul dregătorilor în sfatul domnesc era de mult stabilit. Înțeleptul domn nu era cel dintîi care se ocupa de această problemă ; îl precedaseră Misail călugărul de la Putna și sfătosul Miron Costin. Dar scrierea lui D. Cantemir e mai completă, căci el citise relatările despre dregătoriile împărătești ale scriitorilor bizantini și este printre cei dintîi în literatura noastră istorică care face o apropiere între „dregătoriile de la curtea vechilor împărați greci... [și] stările de astăzi ale boierilor din Moldova“ Mergînd mai departe decît predecesorii săi amintiți, el arăta că dregătorii se împart în „boieri de sfat sau sfetnici, și boieri de divan, pe care i-am putea numi ascultători“. Cei dintîi sînt „sfetnicii de taină ai domnului în trebile țării“ — marii dregători de care ne vom ocupa mai jos — ceilalți, în număr de cîteva zeci, dregători mai mici, orînduiți pe stări, care „ascultau“ numai dezbaterile din divanul domnesc.

În secolul XVII — pe care l-am luat ca bază în această scurtă prezentare — marii dregători din Moldova erau, după relatările lui Miron Costin și D. Cantemir, în număr de 8 : 1) logofătul ; 2) vornicul de Țara de Jos ; 3) vornicul de Țara de Sus ; 4) hatmanul ; 5) postelnicul ; 6) spătarul ; 7) paharnicul ; 8) vistiernicul. În Țara Românească marii dregători care participau la sfatul de taină al domnului erau în număr de 12 : 1) banul ; 2) vornicul ; 3) logofătul ; 4) spătarul ; 5) vistiernicul ; 6) comisul ; 7) stolnicul ; 8) paharnicul ; 9) postelnicul ; 10) clucerul ; 11) slugerul ; 12) pitarul.

C. REZACHEVICI

BANUL — mai exact marele ban al Olteniei, era cel mai important dregător al Țării Românești, singurul care putea osîndi la moarte. Apărea întotdeauna în fruntea divanului și, după cum rezultă din hrisoavele domnești care-l menționau ca martor, stătea aproape tot anul la curtea domnului. Judeca și închidea pe vinovați, acorda acte de întărire a proprietății, care erau confirmate, de obicei, de către domn. Comanda oștile domnești din Oltenia, avea o curte proprie și înlocuitor **(ispravnic)** la Craiova în vremea cînd se afla pe lîngă domn, apoi subordonați în județele oltene, care-i îndeplineau poruncile. Se afla în fruntea boierilor cărora le revenea sarcina de a conduce țara în lipsa domnului. În suita cu care la 1581 marele ban Dobromir îl întîmpina pe Petru Cercel la venirea acestuia în țară erau „mulți oameni de vază ai țării călări, în cea mai bună rînduială, și erau la vreo 400“, cum scrie Fr. Sivori. Rînd pe rînd s-au succedat în scaunul Craiovei reprezen-

tanți ai familiilor Craioveștilor, Buzeștilor, Bălenilor etc., și cîte visuri de mărire care țînteau tronul țării nu s-au țesut aici...

LOGOFĂTUL — în Moldova era cel dintîi între dregători, „fruntea și capul tuturor sfetnicilor" (D. Cantemir), iar în Țara Românească ocupa de obicei locul al treilea, după ban și vornic. A fost amintit în sfatul țărilor române pe la 1400, deși exista încă de la organizarea cancelariei domnești, în fruntea căreia se afla. Sub privegherea lui se alcătuiau actele domnești, pe care uneori le scria el însuși. Pentru aceasta primea frumoasă răsplată de la cei care solicitau hrisoave. Era un om învățat, cunoștea limba slavă, din care tălmăcea documentele vechi. Își începea cariera de obicei ca grămătic de cancelarie. Logofătul înfățișa celorlalți dregători pricinile care se judecau în sfat și, după ce asculta hotărîrile acestora, le prezenta domnului. „De aceea — scria D. Cantemir — și-a dobîndit numele [...] **logotheta** (= purtător de cuvînt), această dregătorie avînd o origine bizantină. Tot el statornicea hotarele proprietăților din țară, avînd sub ascultarea sa pe nobilii „de țară", care purtau numele de curteni. Păstra pecetea cea mare a domnului și, ca semn al dregătoriei, un baston verde cu puncte galben-aurii în vremea lui Miron Costin sau un lanț de aur cu pietre prețioase și un toiag aurit la începutul secolului XVIII. În actele latinești i se mai spunea și **cancelar.**

VORNICUL — era mai mare peste curtea domnească, numit de aceea în diferite relatări și **palatin, mareșal** sau **judecător al curții.** La nord și la sud de Milcov, ocupa de obicei locul al doilea în sfat, fiind amintit pentru întîia oară la 1387, în Moldova, și la 1389, în Țara Românească. Avea drept de judecată în întreaga țară, aceasta fiind principala sa atribuție. Era unul din comandanții armatei. În secolul XVI vornicia în Moldova s-a împărțit în două, un fenomen similar fiind amintit în Țara Românească doar la mijlocul secolului XVII, pentru scurtă vreme însă, căci aici rolul vornicului de Țara de Jos îl juca marele ban. Ca și acesta, vornicul moldovean „de Țara de Jos" („judecător general asupra jumătății de țară de la Dunăre pînă la Iași" — Miron Costin), și cel „de Țara de Sus", cu atribuții identice în restul Moldovei, hotărau „pedeapsa morții, fără știrea domnului, pentru tîlhari, omorîtori, jefuitori de biserici și alți ticăloși" (D. Cantemir). În grija lor intrau străjile vadurilor și ale hotarelor. În 1518 — istorisește Grigore Ureche — venind veste de năvala tătarilor, a trimis Ștefăniță Vodă „pre Petrea Cărăbățu vornicul și cu toți giosenii (= din Țara de Jos) [...] de i-au izbit și mulți din tătari au peritu, mulți în Prut s-au înecat și s-au fostu înglotindu în Ciuhru". Ca semn al dregătoriei, în veacul următor, vornicii moldoveni purtau un baston albastru „împletit cu aur" (Miron Costin).

HATMANUL — „mai mare peste toată oastea" (D. Cantemir), a existat numai în Moldova, fiind menționat în 1541, în vremea celei de a doua domnii a lui Petru Rareș, îndeplinind în veacul XVI și dregătoria de **portar** (comandant al garnizoanei din Suceava — **n.r.**) sau **pîrcălab de Suceava,** pînă la sfîrșitul secolului următor continuînd să fie socotit „oblăduitorul ținutului Sucevei" (D. Cantemir). „Muntenii — arată Miron Costin — nu au hatman, ci marele spătar [...] conducea oastea, ca în Moldova hatmanul." În timp de pace o parte din oșteni erau folosiți pentru strajă la palatul hatmanului, ori îi trimitea el „să slujească țara" (îndeplineau funcții interne). Hatmani au fost, la vremea lor, Miron Barnovschi, viitorul domn, Costin, tatăl cronicarului Miron Costin și Ion Neculce, care a participat alături de D. Cantemir la lupta de la Stănilești, în 1711. Vestit a fost în timpul domniei lui Dumitrașcu Cantacuzino (1674-1675), Alexandru Buhuș hatmanul. Și spune cronica lui Neculce că luptînd în fruntea oștilor moldovene împotriva lefegiilor nemți, care ocupaseră Suceava, „și dîndu-le năvală vitejește acolo cu slujitorii săi, au rumtu (rupt — **n.r.**) tabăra nemților în două. Atunce au ucis calul de supt hatmanul Buhuș [...] Dece hatmanul încălecîndu-și pe alt cal, le-au mai dat năvală în cîteva rînduri, și mulți nemți au pierit, iar pe unii i-au prinsvii..." Însuși domnul îl ținea la mare cinste „pentru vitejîile ce făcuseră acolo la cetăți". În sfatul domnesc hatmanul purta un baston roșu „împletit cu aur", pe care în vreme de război, în tabără, îl înlocuia cu un buzdugan. Termenul l-a împrumutat de la poloni, unde circula sub forma „hetman",

provenită de la cuvîntul german „Hauptmann“ (= căpitan).

SPĂTARUL — era în Țara Românească de obicei al patrulea dregător din sfatul domnesc, unde a apărut la 1415, în vremea lui Mircea cel Bătrîn. Atribuțiile lui erau de a purta spada domnească la ceremonii, și de a conduce călărimea în vreme de război. Între martorii unui act din 6 martie 1628, marele spătar era numit „pan Gorgan marele purtător de arme și conducător al călărimii“. În veacul XVII, spătarul conducea efectiv pe cîmpul de luptă numai călărașii (slujitori de origine țărănească), în vreme ce roșii (călărimea formată din mica nobilime) erau sub ascultarea paharnicului. În Moldova a fost menționat la 1434, conducînd și aici unități de călărime, dar atribuțiile sale militare erau limitate din cauza existenței hatmanului. În schimb, la ceremonii, îmbrăcat cu haină de brocart, purta spada domnului atîrnată de brațul stîng și buzduganul domnesc în mîna dreaptă.

VISTIERUL — a apărut în sfatul domnesc al Țării Românești în vremea lui Mircea cel Bătrîn, în aceeași perioadă fiind amintit și în Moldova. Inițial avea în grijă hainele („vestis“) și bunurile de preț ale domnului, ca în Imperiul bizantin. Mai apoi a fost însărcinat cu strîngerea și evidența banilor proveniți din dările țării. În Țara Românească ocupa locul al patrulea sau al cincilea în sfat și dregătoria sa era considerată foarte rentabilă. În Moldova, poziția sa era mai modestă. Ținea și aici catastifele vistieriei, aduna tributul, haraciul pentru turci și pentru celelalte cheltuieli ale țării, dar, după informațiile lui D. Cantemir, nu avea un scaun în sfat, fiind totuși socotit al optulea, ultimul dintre sfetnici și aceasta, pare-se, din pricină că păstra cheia de la cămara unde se ținea sfatul de taină.

POSTELNICUL — în Moldova a fost amintit din 1407 și ocupa locul următor după hatman. Miron Costin socotea că titlul său provine de la cuvîntul slav „postelia“ (așternut), pentru că avea „voie să intre la domn, chiar dacă domnul nu este încă îmbrăcat și chiar dacă nu e chemat, ceea ce nu se permite nimănui altuia“. Dregător de încredere al domnului, cînd acesta nu era de față, îi ținea locul în sfat, îngrijindu-se ca ceilalți sfetnici „să hotărască de îndată și după voia domnului în trebile cele mai grabnice ale țării“ (D. Cantemir). De la vornici a preluat atribuția de a judeca curtea domnească (pe cei care slujeau la reședința domnească — **n.r.**), fiind socotit asemenea „mareșalului“ curții din Polonia. De el ascultau aprozii, curierii de Țarigrad și de Crimeia. Cunoștea limba turcă, de obicei și greaca, fiind adesea ales, în veacul XVII, dintre boierii greci, și ca atare se ocupa de solii străini, jucînd uneori rolul de tîlmaci pe lîngă domn. În Țara Românească, unde era amintit la 1437, ocupa un loc mai mic în sfat, de obicei al noulea, în veacul XVII, și atribuțiile sale, cu excepția celei de judecător al curții, care a rămas mai departe în seama vornicului, erau asemănătoare. Timp de 25 de ani (1625-1627 și 1632-1654) dregătoria de postelnic a fost ocupată aici de Constantin Cantacuzino.

PAHARNICUL — a fost menționat în documente în vremea lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun, în Moldova fiind numit multă vreme și **ceașnic.** Locul său urma după cel al spătarului, în vreme ce în Țara Românească se situa după vistier, iar mai apoi, în veacul XVII, după comis și stolnic. Slujba lui era de a umple la masă primul pahar al domnului, iar în țară priveghea viile domnești și îngrijea ca acestea să fie lucrate cum se cuvine (D. Cantemir). De el depindea, în Moldova, stărostia de Cotnari. „Lucrurile se potrivesc adesea cu numirile lor — observa Miron Costin —, căci acolo se face și vinul cel mai bun.“ Cei care stăpîneau vii, pentru a-și strînge recolta, îi plăteau o mică dare, după datină la 14 septembrie. În Țara Românească conducea oastea călare a păhărniceilor, iar în veacul XVII și cetele roșiilor.

COMISUL — avea în grija sa caii și grajdurile domnești. Se numea astfel de la cuvîntul latin „comes“ (= însoțitor, care face parte din suita cuiva), de la care provine și termenul de **conte** în Occident. În Țara Românească a fost menți-

nat la 1415, iar în Moldova la 1435, dar aici el făcea parte, cel puţin în veacul XVII, ca şi dregătorii care vor fi amintiţi mai jos, dintre cei „care nu iau parte la sfat, decît la grabnică nevoie, ca de pildă orînduirea haraciului“ (Miron Costin). În ambele ţări se îngrijea de strîngerea fînului pentru caii domneşti, şi în Moldova avea sub ascultarea sa pe potcovarii şi rotarii de la curte. La începutul veacului XVIII, încasa la trei ani o dajdie de 20 taleri de la fiecare moară de apă de pe Prut.

STOLNICUL (de la „stol“ = masă) — se îngrijea de bucatele gătite pentru masa domnească şi răspundea de bucătăria curţii. A fost menţionat, în Ţara Românească, în timpul lui Mircea cel Bătrîn şi, în Moldova, la 1393, în vremea lui Roman I. De el ascultau grădinarii şi pescarii ; supraveghea, deci, aducerea la curte a legumelor, fructelor şi peştelui. La ospeţe sau sărbători ale curţii orînduia el însuşi bucatele pe masa domnească, îmbrăcat — în Moldova — în caftan de stofă cu fir şi brîu de mătase roşie. Gusta din bucate şi rămînea, în picioare, la masă, lîngă domn, pînă la al treilea pahar.

CLUCERUL — ţinea cheile cămărilor domneşti, unde se păstrau poame, unt, miere, brînză, sare şi vînat, era altfel zis „veghetorul cel mare al curţii domneşti“ (D. Cantemir). Se îngrijea ca produsele amintite să fie strînse la vreme şi păstrate în condiţii bune. Supraveghea de asemenea adunarea alimentelor care se vindeau negustorilor turci (miere, unt) şi a dijmei din grîne cuvenite domnului. A fost menţionat la 1425, în Moldova şi la 1469, în Ţara Românească, unde va figura în sfatul domnesc din 1634. Înaintea acestei date a fost amintit sporadic în sfatul ambelor ţări în sec. XVI mai des fiind pomenit în vremea lui Radu Şerban (Radu clucer Buzescu, cunoscutul boier oltean şi Radu clucer Florescu, rudă cu soţia domnului).

SLUGERUL — denumit în Moldova **sulger,** era „veghetor peste casapi“ (măcelari), îngrijindu-se de vitele ce trebuiau să fie tăiate pentru masa domnului, pentru slujitorii care primeau zilnic hrană la curte, precum şi pentru oaspeţi. În Moldova a fost amintit la 1456, iar în Ţara Românească la 1480, aici apărînd regulat în sfat începînd din 1655, în vremea lui Constantin Şerban.

PITARUL — a fost menţionat în Moldova la 1476, iar în Ţara Românească la 1489, şi atribuţiile lui trebuie să fi fost la început aceleaşi în ambele ţări : procurarea pîinii (pită) pentru domn şi slujitorii care primeau hrană de la curte. În Ţara Românească, unde apărea pe ultimul loc în sfatul de taină al domnului, începînd din 1655, avea, însă, cel puţin în veacurile XVII-XVIII, o altă atribuţie : era mai mare peste caretele, carele şi telegarii domneşti.

FIŞIER BIBLIOGRAFIC

Grigore Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei, ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955.

Miron Costin, Opere, ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.

Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei,** ediţia P. Pandrea, Bucureşti, 1956.

Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690, ediţia C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960.

(M. Cantacuzino), **Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti de la cea mai veche a sa întemeiere pînă la anul 1774,** trad. G. Sion, Bucureşti, 1863.

C. V. Dimitriu, **Doi dregători moldoveni. I. Portarul de Suceava, II. Hatmanul şi pîrcălabul de Suceava,** Bucureşti, 1935.

C. C. Giurescu, **Noi contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV,** Bucureşti, 1926.

C. C. Giurescu, **Contribuţiuni la studiul marilor dregătorii în secolele XIV şi XV,** în „Buletinul Comisiei istorice a României“, V (1927).

N. Stoicescu, **Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova** (sec. XIV-XVII), Bucureşti, 1968.

Şt. Ştefănescu, **Bănia în Ţara Românească,** Bucureşti, 1965.

enigmele istoriei

Neobișnuitul destin al submarinului ORZEL

DARIUSZ PIATKOWSKI

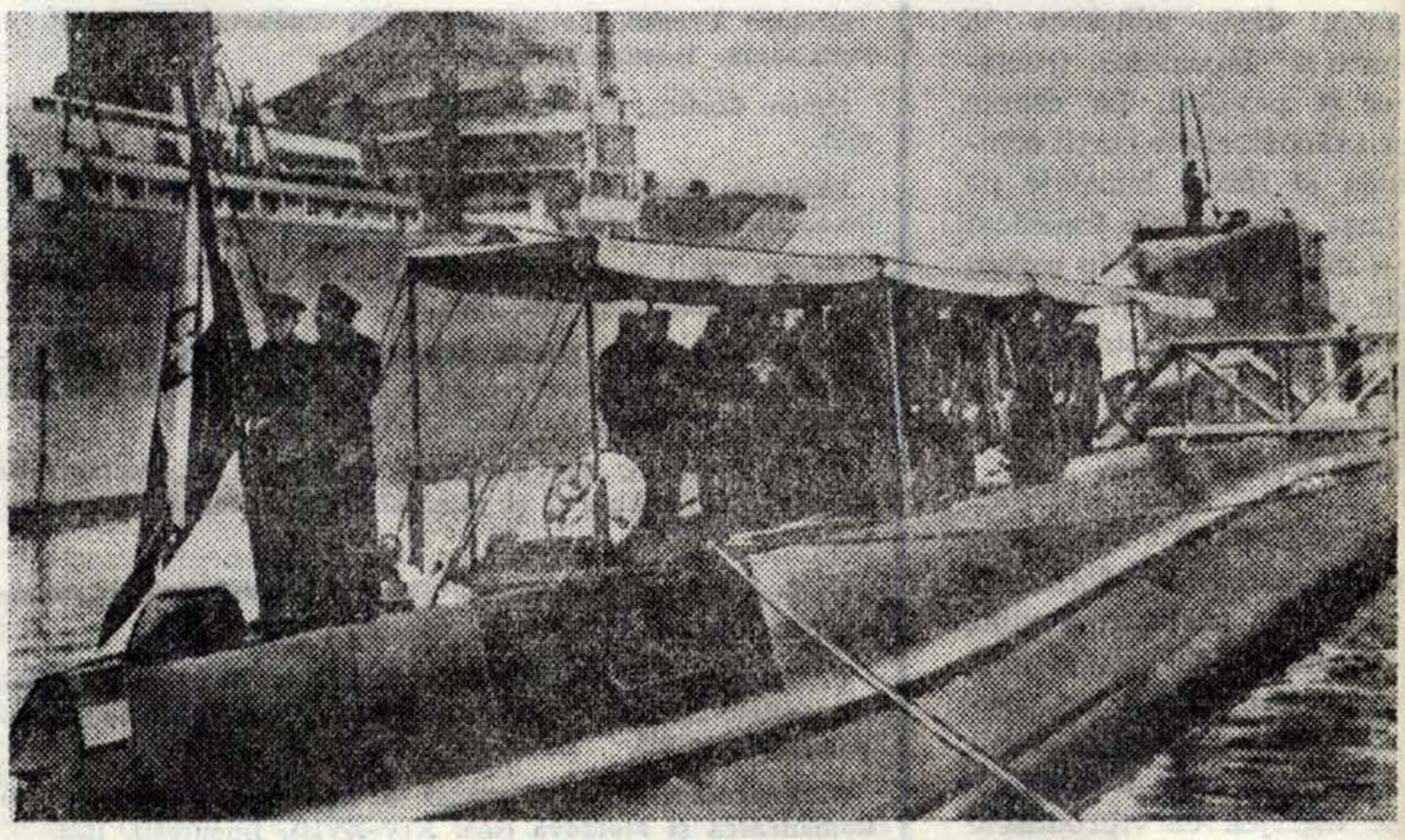

Cu prilejul ceremoniei de lansare la apă, pavilionul polonez este înălțat la pupa submarinului

Bombele cădeau ciorchine, făcînd să țîșnească jerbe mari de apă și zguduind cheiurile ca un cutremur care nu se mai sfîrșea. Dar aviatorii naziști țînteau prost, iar apărarea antiaeriană nu-i lăsa să coboare destul de jos, pentru a-și regla mai bine tirul.

Era ora 6 dimineața din prima zi de război — 1 septembrie 1939. Ostilitățile nici nu începuseră încă în mod oficial, dar ca și zeci de alte localități poloneze, Gdynia trecea prin cea dintîi probă a focului, atacată pe neașteptate de păsările de pradă din Luftwaffe.

În cele din urmă, avioanele lui Goering fură alungate și asupra portului de la Marea Baltică coborî liniștea. Dar apărătorii își dădeau seama că pauza nu va fi de lungă durată. Navele de război din radă primiră așadar ordinul să iasă în larg, pentru a participa la lupta împotriva invadatorilor.

Printre vasele poloneze care recepționară acest ordin se număra și submarinul ORZEL („Vulturul").

Scufundat de trei ori

La drept vorbind, submersibilul era mai curînd un pui de vultur, care nu avea nici șase luni de cînd venise pe lume. Construit pe șantierele din Vissingen, în Olanda, după o colectă efectuată în rîndurile întregii populații, ORZEL își făcuse apariția în apele teritoriale poloneze în ziua de 7 februarie 1939.

Echipajul abia începea să se familiarizeze cu aparatura de bord, cînd mișelescul atac al lui Hitler sili „vulturașul", cu aripile acoperite încă de puful copilăriei, să înfrunte primejdiile războiului.

Submarinul trecu imediat la îndeplinirea misiunii sale — aceea de a proteja, alături de alte nave, litoralul baltic al Poloniei de eventualele tentative de debarcare ale inamicului. Din cauza atacurilor necurmate ale aviației hitleriste, ORZEL nu ieșea la suprafață decît noaptea, cînd își încărca acumulatoarele, permițînd totodată echipajului să respire o gură de aer proaspăt.

Zilele se scurgeau repede, în vreme ce veștile sosite prin radio deveneau din ce în ce mai rele. Naziștii înaintau pe toate fronturile, zdrobind sub un torent de oțel și foc viteaza dar zadarnica rezistență a ostașilor polonezi. Submarinul patrula în largul coastelor, fără a putea interveni cu nimic în luptele ce se dădeau, căci germanii nu întreprindeau nimic pe mare, mulțumindu-se să repurteze fulgerătoare succese pe uscat. În schimb, din cerul brăzdat de STUKAS-uri, bombele plouau fără încetare asupra „Vulturului", astfel încît însăși supraviețuirea sa devenea un miracol de eroism. În trei rînduri — la 5, 7 și 8 septembrie — comunicatele germane anunțară scufundarea vasului, dar de fiecare dată știrea se dovedi mincinoasă.

Puțin înainte de mijlocul lunii septembrie, ORZEL primi o lovitură neașteptată: comandantul său, căpitanul Kloczkowski, se îmbolnăvi, doborît de o febră care atinse repede 40 grade. Infirmierul echipajului (la bord nu exista medic) emise presupunerea că era vorba de tifos exantematic și căpitanul se hotărî să ducă nava într-un port neutru, unde, conform dreptului maritim internațional, urma să i se acorde ospitalitate pe o durată de 24 de ore.

Alegerea se opri asupra portului Tallin, capitala Estoniei, al cărei guvern de atunci nu își ascundea simpatia față de Reich-ul hitlerist. A rămas pînă astăzi de neînțeles ce motiv l-a determinat pe Kloczkowski să opteze în favoarea Tallinului, cînd alte porturi ale Balticii, de exemplu cele suedeze, i-ar fi oferit garanții de securitate incomparabil mai mari. Se pare că un rol nefast în această privință l-a jucat febra sa ridicată, care l-a împiedicat să aprecieze cu luciditate situația.

Surpriză la Tallin

În seara de 14 septembrie, la ora 21.30, intrînd în apele teritoriale ale Estoniei, ORZEL expedie o cablogramă autorităților maritime din Tallin: „Aici vasul militar polonez ORZEL. Ne permiteți să debarcăm un bolnav?" Răspunsul sosi

aproape imediat: „Da, dar staționarea dv. nu trebuie să depășească 24 de ore".

Submarinul acostă și Kloczkowski fu transportat de urgență la un spital, comanda fiind preluată de locotenentul Jan Grudzinski. A doua zi, încă de dimineață, pe cînd echipajul începea să se pregătească de plecare, cîțiva reprezentanți ai oficialităților locale se urcară la bord.

— Nu veți putea pleca astăzi, declară unul din ofițerii estonieni. Peste cîteva minute, părăsește portul cargobotul german THALATTA. Convențiile internaționale impun un interval de 24 de ore între plecarea lui și cea a dv.

Grudzinski nu avu ce să obiecteze: era interzis vaselor de război aparținînd unui stat beligerant să părăsească porturile neutre imediat după plecarea navelor comerciale inamice, care altfel ar fi căzut pradă celor dintîi. Dar, pentru mai multă siguranță, locotenentul ceru o confirmare în sensul prelungirii termenului de ședere. I se făgădui că va avea în curînd documentul solicitat.

Cîteva ore mai tîrziu, ofițerii estonieni veniră din nou la bordul submarinului, dar nu pentru a aduce confirmarea așteptată. Invocînd ca pretext o hotărîre adhoc, luată în aceeași dimineață de guvernul din Tallin, ei declarară lui Grudzinski că „submarinele nu mai aveau drept de azil în porturile estoniene". În consecință, polonezilor li se aduse la cunoștință că, deși nu se scurseseră nici primele 24 de ore din răgazul acordat, ORZEL urma să fie pus sub sechestru, iar echipajul său internat.

Argumentul era cusut cu ață albă. Devenea limpede că miniștrii prefasciști ai Estoniei ascultau de ordine emanate de la Berlin. În vreme ce Grudzinski, uluit și indignat, se străduia zadarnic să demonstreze ofițerilor cît de arbitrară era decizia luată, cîteva zeci de jandarmi din Tallin năvăliră pe punte, smulseră pavilionul polonez de la pupă și somară echipajul să predea armele. Din totalul de douăzeci de torpile, patrusprezece fură confiscate și încărcate în camioanele care așteptau pe chei. Jandarmii luară cu ei pînă și chiulasele tunurilor, hărțile, compasurile, binoclurile — adică tot ceea ce putea servi la navigație sau la angajarea în luptă. Lovită de cîteva ori cu paturile de pușcă, instalația de radiorecepție și emisie a submarinului deveni inutilizabilă.

Echipajul fu lăsat deocamdată la bordul submarinului, deoarece oficialitățile locale nu se hotărîseră în ce condiții să-i interneze pe polonezi. Întemnițarea lor într-o închisoare ar fi stîrnit puternice și legitime proteste în opinia publică a tuturor țărilor, cu excepția celor fasciste. În schimb, ministrul Reich-ului la Tallin nici nu voia să audă de lăsarea în „libertate supravegheată" a ofițerilor și marinarilor de pe ORZEL. Pînă una-alta, guvernul estonian adoptă, ca măsură de compromis, așa-numitul „arest pe vas".

Pentru mai multă siguranță, însă, autoritățile siliră submarinul să acosteze în punctul cel mai îndepărtat de ieșirea din port, înconjurîndu-l cu patru canoniere care aveau tunurile îndreptate asupra lui. Dar, încă înainte de a primi vreun ordin din partea locotenentului lor, marinarii de pe ORZEL luară hotărîrea de a evada cu orice preț. Desigur, șansele de scăpare erau extrem de mici. Dar, decît să încapă pe mîinile naziștilor — așa cum avea să se întîmple, după toate probabilitățile — era preferabil ca nava să piară.

Trecură două zile într-o așteptare plină de tensiune. După o scurtă consfătuire cu restul echipajului, Grudzinski stabili data tentativei de evadare: noaptea de 17 spre 18 septembrie.

Ultima unitate în luptă

Acțiunea debută printr-o îndrăzneață lovitură dată de doi marinari: strecurîndu-se pe chei fără a fi văzuți de santinelele staționate în imediata apropiere a submarinului, ei ajunseră pînă la cablul principal care alimenta portul cu electricitate și, într-o oră de muncă înfrigurată izbutiră să-l taie.

Stingerea simultană a tuturor luminilor dădu naștere la confuzie și chiar la un început de panică. Profitînd de întuneric și de lipsa de atenție a paznicilor lor, polonezii retezară parîmele care țineau vasul legat de chei. Dar distanța pe care o aveau de parcurs pentru a ieși din port necesita manevre deosebit de dificile, cu atît mai mult cu cît locul de trecere era foarte îngust. La un moment dat, submarinul se imobiliză, prinzîndu-și etrava într-una din-tre podinele de lemn, care se înșirau de-a lungul cheiurilor. Cîteva canoniere estoniene își îndreptară brusc reflectoarele spre puntea lui ORZEL; scăldată acum în lumină, fu împroșcată cu rafale de mitralieră. Dar risipirea întunericului se dovedi mai folositoare celor care efectuau evadarea decît neprimitoarelor lor gazde: timonierul izbuti să se smulgă din strînsoare și găsi calea spre largul mării. Din clipa în care ieși din apele teritoriale ale Estoniei, locotenentul dădu ordin de scufundare, pentru a scăpa de eventualii urmăritori. Cei cinci jandarmi, aflați pe bord

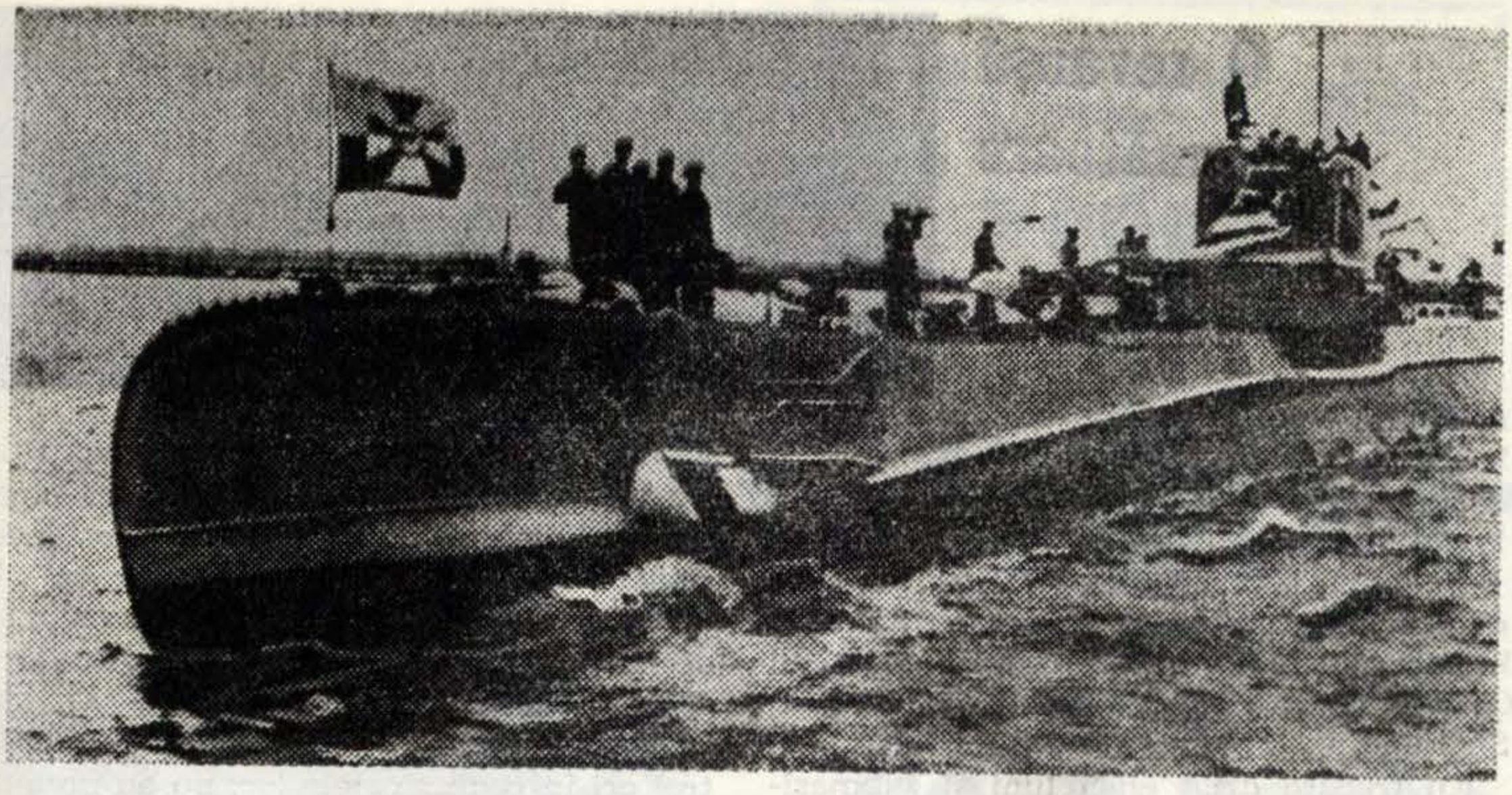

ORZEL în rada portului Gdynia *(fotografie executată cu 48 ore înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial)*

în momentul evadării, fură luaţi prizonieri şi debarcaţi, după cîteva zile, în portul suedez Göteborg.

Dar greutăţile nu luaseră sfîrşit. Grudzinski, nevoit să navigheze fără preţioasele instrumente auxiliare, confiscate la Tallin, recurse la un sistem sui-generis, instituind un fel de consiliu permanent al celor mai vîrstnici şi mai experimentaţi marinari : ori de cîte ori se încerca să se stabilească poziţia vasului sau se impunea vreo schimbare de direcţie, avea loc o scurtă dezbatere şi fiecare dintre participanţi îşi exprima părerea, alegîndu-se, în cele din urmă, soluţia care întrunea majoritatea.

Partea cea mai curioasă este că această metodă, cu totul neobişnuită, dădu roade. Submarinul îşi reluă patrulările în Marea Baltică şi, după ce instalaţia de radio fu reparată, Grudzinski stabili contactul cu comandantul naval din Gdynia. Ordinul pe care-l primi era scurt, dar explicit : „...Străduiţi-vă să pricinuiţi inamicului pierderi cît mai mari, apoi încercaţi să ajungeţi în Anglia".

ORZEL îndeplini cu strictețe ordinele primite. Cu ajutorul veteranilor din rîndul echipajului, hărţile fură reconstituite din memorie, cu o uimitoare exactitate (cîteva dintre ele pot fi văzute astăzi la Muzeul marinei militare din Gdynia). Dar rezistenţa Poloniei se apropia de sfîrşit. Varşovia căzu şi, cîteva zile mai tîrziu, ultimele puncte de apărare fură strivite sub imensa superioritate numerică şi tehnică a naziştilor. Submarinul rămase ultima unitate combatantă a forţelor armate poloneze.

Nenumărate primejdii îl pîndeau la tot pasul. Astfel, la 29 septembrie, intrînd în imersiune pentru a se apăra de un atac al aviaţiei germane, ORZEL nimeri într-un banc de nisip din care ieşi cu mare trudă. Peste două zile, perfidele stînci subacvatice din lungul coastei de sud a Finlandei fură cît pe-aci să spintece trupul zvelt al navei. Dar, de fiecare dată, dîrzenia echipajului şi sîngele rece al lui Grudzinski scoaseră submarinul din impas.

La 7 octombrie, locotenentul dădu ordin timonierului să treacă din Marea Baltică în Marea Nordului, cu scopul de a se îndrepta spre un port britanic. Dar strîmtoarea Sund (între Suedia şi Danemarca), prin care cele două mări comunicau una cu cealaltă, era îndeaproape supravegheată de Kriegsmarine (flota militară a Reich-ului) care pîndea acolo unităţile poloneze în drum spre Atlantic.

Speranţele germanilor se dovediră totuşi zadarnice şi ei nu izbutiră să pună mîna sau să distrugă nici unul dintre cele cinci submarine pe care le avea Polonia la izbucnirea războiului. Trei se refugiaseră în porturile suedeze, un al patrulea — WILK („Lupul") răzbise pînă la ocean. Navigînd extrem de încet, în imersiune, ORZEL se strecură în patru zile (8-12 octombrie) prin îngusta gîtuitură a Stundului şi apoi prin strîmtorile Kattegat şi Skagerrak. În cîteva rînduri, Grudzinski se plasă exact sub chila cîte unui vas de război german, camuflînd astfel zgomotul propriilor sale motoare şi reducînd la minimum riscurile de a fi detectat.

O revanșă răsunătoare

La 14 octombrie, submarinul se întîlni cu distrugătorul britanic VALOROUS, care îl conduse la baza navală de la Rosyth. Acolo, după ce trecu printr-un sever control, ORZEL fu supus unei reparații capitale, care îi vindecă toate rănile provocate de aventuroasa lui călătorie, de suflii și schijele bombelor germane și de gloanțele canonierelor estoniene. Tunuri noi luară locul celor rămase fără chiulase, iar stocul de torpile fu reîmprospătat.

Cînd laboriosul „tratament" luă sfîrșit, Royal Navy — marina militară a Angliei — adoptă submarinul polonez, înscriindu-l printre unitățile sale care patrulau în Marea Nordului. „Teritoriul" alocat lui ORZEL se afla în vecinătatea insulelor Shetland.

Nu trecură decît cinci luni și submarinului i se oferi prilejul de a-și lua o răsunătoare revanșă asupra naziștilor. La 8 aprilie 1940, Grudzinski zări în periscop pachebotul german RIO DE JANEIRO. După cîteva clipe, transatlanticul era frînt în două de explozia unei torpile lansate de ORZEL, care îl nimerise în plin.

Dar echipajul abia apucă să se bucure de succesul obținut. Locotenentul Grudzinski, urmărind prin periscop rapidul naufragiu al pachebotului, avu parte de o surpriză care-l făcu să încremenească cu răsuflarea tăiată: în valurile cenușii se zbăteau supraviețuitorii de pe bordul lui RIO DE JANEIRO — și toți, absolut toți, purtau uniformă Wehrmacht-ului!

Așa aflară aliații, așa află lumea întreagă despre mișelescul atac al hitleriștilor împotriva Norvegiei, a cărei invazie avea să înceapă în ziua următoare.

ORZEL participă din plin la luptele care se desfășurară în largul coastelor norvegiene. Înfruntînd din nou bombele STUKAS-urilor și grenadele de adîncime ale distrugătoarelor din Kriegsmarine, echipajul își făcu datoria cu un curaj și o tenacitate care stîrni admirația Amiralității britanice și a încercaților lupi de mare din Royal Navy.

La sfîrșitul lunii mai, submarinul fu trimis într-o misiune de patrulare, din care urma să se înapoieze în prima săptămînă din iunie. Dar data fixată pentru întoarcerea sa la baza de la Rosyth trecu fără ca nava să-și facă apariția. După o lungă așteptare, Amiralitatea britanică înregistră în mod oficial pierderea submarinului polonez.

Ce s-a întîmplat cu ORZEL? Nici pînă astăzi nu se cunosc cauzele dispariției sale. Se știe doar că cel puțin un punct din misiunea pe care o avea nu a fost îndeplinit: întîlnirea cu un vas olandez, în apropiere de Heligoland. Se presupune, deci, că pieirea lui a avut loc cu cîtva timp înainte. Dar naziștii, care în luna septembrie a anului curent îl „scufundaseră" de trei ori în comunicatele lor, nu au anunțat de data aceasta nimic, ceea ce însemna că nici o unitate navală sau aeriană germană nu își aroga meritul de a fi nimicit submarinul.

Dintre numeroasele versiuni care au circulat, încercînd să explice misteriosul sfîrșit al lui ORZEL, două par mai plauzibile. Prima susține că nava poloneză a fost scufundată de un bombardier german, care a fost doborît la rîndul lui înainte de a fi putut anunța bazei succesul înregistrat.

Cea de-a doua versiune aparține singurului supraviețuitor de pe ORZEL, marinarul Feliks Przadek: din cauza unei boli care îl ținuise la pat, el nu se afla pe bordul submarinului în cursul ultimei sale călătorii. Efectuînd o investigație pe cont propriu, Przadek a descoperit că, la 4 iunie, vasul olandez care avea întîlnire cu ORZEL a anunțat scufundarea unui submarin german. Or, după cum dovedesc arhivele Kriegsmarinei, în jurul acelei date naziștii nu au pierdut nici un submarin în Marea Nordului. Din această contradicție, Feliks Przadek deduce că ORZEL a fost lovit de torpilele vasului olandez, care l-a confundat cu o navă similară hitleristă! În primul an de război nu au lipsit și alte tragice erori de identificare, comise de forțele armate aliate care luptau pe uscat, pe mare sau în văzduh.

Indiferent, însă, de împrejurările în care s-a scufundat, numele lui ORZEL s-a înscris pentru totdeauna în cronica eroică a luptei purtate de popoarele Europei împotriva fiarelor fasciste.

Puncte de vedere

NEGRU VODĂ

de o parte și de alta a Carpaților

Portretul legendarului Radu Negru Voievod și al doamnei Ana (Pictură murală, sfîrșitul sec. XIX, păstrată în biserica mănăstirii Argeș)

Academician
PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI

Într-o serie de numere din revista „Magazin istoric" (septembrie 1967, mai 1969 și august 1970) s-a pus problema existenței istorice a unui faimos personaj legendar — Negru Vodă. Redacția a publicat, pe drept cuvînt, articolele respective la rubrica „Opinii — controverse", căci de mai bine de un veac istoricii români — și încă unii dintre cei mai valoroși — au dezbătut existența lui Negru Voďă, identificîndu-l cînd cu unul, cînd cu altul dintre primii domni ai Țării Românești, fără însă a putea ajunge la un rezultat cert.

Aș vrea să arăt de la bun început că, după părerea mea, acest domn n-a fost **descălicătorul** Țării Românești ; aceasta n-a

putut fi întemeiată de un personaj atotputernic, capabil să creeze numai prin forțele sale, dintr-o dată, un stat nou. Problema descălicării, adică a înființării celor două state feudale românești — Țara Românească și Moldova — nu trebuie rezolvată atribuind-o pur și simplu geniului unui mare personaj, deoarece, cum ne arată documentele de tot felul, în ambele provincii existau de multă vreme așezări românești, cu organizații bine întocmite — **județe, cnezate** și **voievodate** — aflate în deosebite stadii de dezvoltare. În anumite condiții istorice favorabile, ele s-au unit în **principate** mai mari și mai puternice.

Deși lucrările mele istorice de astăzi nu mai privesc epoca feudală a României, pe vremuri m-am ocupat și de această enigmă, într-o cunoscută revistă de la Iași, „Arhiva". În numărul din iulie 1926, într-un articol intitulat *Cu privire la Negru Vodă*, am căutat să lărgesc cadrul problemei și să demonstrez că **sub numele de Negru Vodă se păstrase amintirea mai multor personalități de seamă** din istoria veacurilor XIII și XIV.

În lucrarea sa *Istoria critică a românilor* B. P. Hasdeu deosebește pentru întîia oară două personalități în Negru Vodă : pe de o parte un personaj legendar, pe de altă parte, Negru Vodă al tradițiilor cronicarilor, pe care îl identifică cu Radu Negru Basarab, care a domnit cam între 1370-1380. Pentru a arăta cît de frecvent era numele de **Negru,** Hasdeu emite unele considerații asupra răspîndirii sale atît la români, cît și la străini. El face totodată remarca interesantă că acest nume este răspîndit mai mult în stînga Oltului, de la Făgăraș la Argeș. Istoricul Dimitrie Onciul — în lucrarea sa *Originea Principatelor românești* — construiește o întreagă teorie pentru delimitarea geografică a aceleiași denumiri la răsărit de Olt, în regiunea pe care o denumește „Valahia Neagră". A. D. Xenopol, în toate edițiile operei sale capitale *Istoria românilor*, susține că Negru Vodă sau Radu Negru a venit pe vremuri din Transilvania, din țara Oltului, din Făgăraș — deci adoptă teoria descălicatului de dincolo de munți a primului domn al Țării Românești. El fixează și data : anul 1290.

Numele Negru Vodă era prezent însă pe o arie mai largă decît aceea din stînga sau dreapta Oltului. Pe valea Someșului, nu departe de locul unde a existat pînă la 1544 vestita cetate a Ciceiului, se află două localități ce pomenesc de numele lui Negru. Între văile afluenților Someșului Mare, Ilișu și Valea Mare se află un sat, Negrilești, care cuprinde în rădăcină numele ce ne preocupă. Aceasta n-ar însemna nimic, întrucît pretutindeni pe teritoriul locuit de români apar localități cu nume asemănătoare : Negru, Negrești etc. Interesant e însă faptul că nu departe de satul menționat de noi, de pe Someș, se află urmele unei cetăți pe care poporul o numește „Cetatea lui Negru Vodă", deci la fel cu „Cetatea lui Negru Vodă" de pe cursul superior al Dîmboviței. În preajma acestei cetăți de pe valea Someșului se mai găsesc (sau se mai găseau în 1926, cînd am redactat articolul din „Arhiva") rămășițele altor întărituri — de proveniență medievală, ca stil și structură.

De unde își trage numele cetatea de pe Valea Mare (Someș) ? — mă întrebam eu în 1926. Îmi răspundeam că denumirea ar veni fie de la un voievod din Țara Românească (Radu Negru, stăpîn pe locuri atît de depărtate), fie poate de la un domn al Moldovei, avînd în vedere că în apropiere se găsește Ciceiul, cu cetatea sa, multă vreme dorită și chiar stăpînită de unii domni ai Moldovei.

Este, cred, lesne de combătut părerea că denumirea s-ar datora munteanului Radu Negru, dar nu trebuie exclusă ipoteza existenței unui alt voievod cu numele de Negru, stăpînitor cîndva pe aceste meleaguri transilvănene. În orice caz, tradiția atît de general răspîndită poate servi drept argument pentru o altă caracteristică a poporului român : unitatea sa în toate cele trei mari provincii istorice — Țara Românească, Moldova și Transilvania.

Trebuie remarcată și existența unor înjghebări în regiunea Someș-Dej, care mergeau pînă în apropierea Moldovei spre răsărit și către Maramureș spre nord. Existența acestor vechi înjghebări locale românești este astăzi documentată prin descoperirile arheologice mai noi : ele denotă o continuitate a aceleiași populații, care nu poate fi decît protoromânească. Ecoul acestei stăpîniri independente românești l-au dus voievozii maramureșeni Dragoș și Bogdan în Moldova, iar cei din sudul Transilvaniei l-au trecut în Țara Românească. Repet însă că, în veacul XIV, la răsăritul și sudul Carpaților, existau condiții politice și economice care au înlesnit o înjghebare mai organizată, eventual și cu sprijinul factorilor politici românești din Transilvania.

Am încercat, prin cele de mai sus, să lărgesc prezența lui Negru Vodă pe o arie istorică românească cuprinzătoare. Problema rămîne însă în continuare deschisă.

1-4 Comorile de artă create de Gavril Uric pe vremea lui Alexandru cel Bun. Diapozitivele color au fost aduse în țară de prof. dr. Iulian Văcărel, căruia autorul și revista noastră îi mulțumesc și pe această cale **(Începuturile miniaturisticii române,** p.37.)

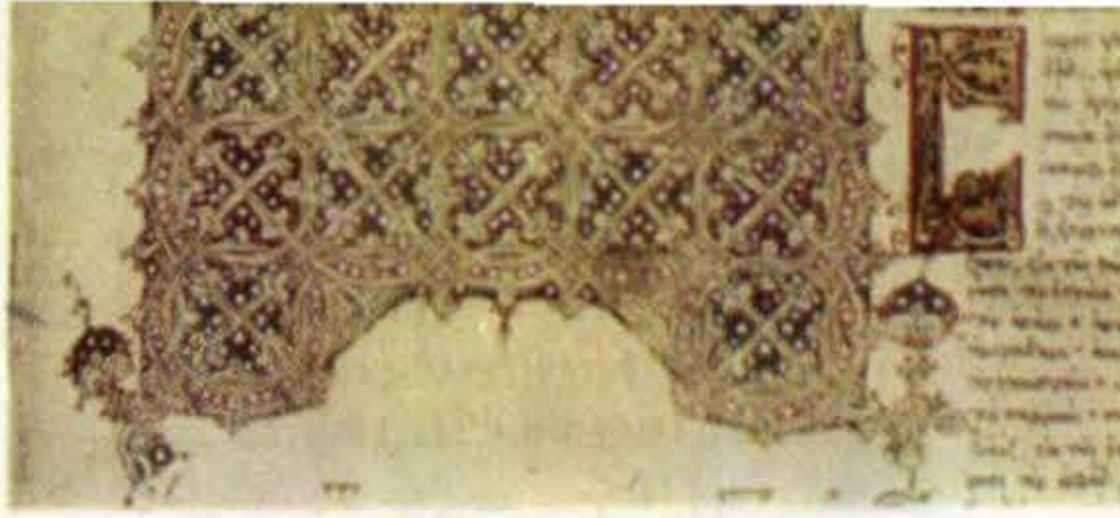

Începuturile miniaturisticii române

L. DEMÉNY
doctor în istorie

„Magazin istoric" a publicat, în numărul 12/1968, o reproducere parțială în culori a uneia din cele opt imagini ce împodobesc prima carte cu miniaturi în culori ce **se păstrează din arta moldovenească și care se află astăzi la Biblioteca Bodleiană a Universității din Oxford. Ediția lui Ion Bianu, realizată la tipografia Universității din Cambridge în 1922 care reproducea figurile respective („Documente de artă românească din manuscripte vechi"), este astăzi o raritate bibliografică și de aceea revista noastră, dispunînd pentru prima oară de diapozitivele în culori, prezintă cititorilor aceste capodopere ale picturii moldovenești din sec. XV. Din motive tehnice am fost nevoiți să reproducem clișeele inversate, pentru a da imaginii mai multă claritate.**

De curînd, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", a primit clișeele în culori executate după miniaturile cărții manuscrise de la Biblioteca Bodleiană care este Tetraevanghelul slavo-grec pe pergament, scris și pictat de Gavril Uric în 1429. El a ajuns la Oxford spre mijlocul secolului XIX fiind achiziționat la Veneția, de la anticarul Johan Pericinotti. Prin prezentarea ei artistică, cartea a atras de mult atenția specialiștilor români și străini. A fost studiată încă din secolul trecut, dar adevărata ei încadrare la locul pe care-l ocupă în istoria cărții manuscrise și a artei miniaturale românești a fost realizată abia în deceniile din urmă.

Studiile elaborate de profesorul Mihai Berza, de Emil Lăzărescu, Sorin Ulea, E. Turdeanu, Ion Radu Mircea și alții scot în evidență remarcabila valoare artistică a miniaturilor lui Uric, faptul că acest manuscris moldovean a stat timp de aproape două secole la temelia ornamentării artistice a cărților apărute pe întreg cuprinsul țării noastre. Tradiția bizantino-sud-slavă a fost receptată în mănăstirile modovene și muntene în chip creator, adaptată la cerințele locale și la geniul creației artistice românești.

Gavril Uric este considerat creatorul tipului clasic de tetraevanghele moldovenești ornate cu miniaturi.

Tetraevanghelul din 1429 este cel mai vechi din șirul acestor cărți manuscrise miniate, de o excepțională calitate artistică. Alături de chipurile celor patru evangheliști, cartea cuprinde patru file frumos ornamentate cu frontispicii, inițiale și litere de dimensiuni diferite, ca elemente inseparabile ale unei compoziții artistice desăvîrșite. Elementele fundamentale de ornare sînt cercurile înlănțuite și îmbinate și rețeaua de X-uri.

În chip deosebit se remarcă frumoasa realizare artistică a inițialelor slavone V, Z, P și B. Ele reprezintă o compoziție complexă, alcătuită din mai multe părți, cu împletituri sau înnodarea unei benzi întreite.

Putem spune, fără exagerare, că în tot cursul secolului XV, în epoca lui Ștefan cel Mare mai ales, toate tetraevanghelele miniate moldovenești urmează modelul lui Gavril Uric, creîndu-se astfel o adevărată tradiție, care în arta miniaturistică a cărții din zona de sud-est și răsărit a Europei formează o inidividualitate bine delimitată, atît ca grafie cît și ca ornamentare. Aceleași rădăcini le are și ornamentarea cărții tipărite de Macarie în Țara Românească la începutul sec. XVI.

Evenimente cruciale în destinul Europei

ASALTUL

Pătrunderea turcilor în oraşul asediat

„...Sir Steven Runciman și-a dovedit din plin măiestria în ce privește narațiunea istorică. Căderea Constantinopolului din anul 1453 a oferit penei lui o temă foarte potrivită: evenimentul acesta nu reprezintă numai o cotitură în istorie, ci și o excelentă sursă de inspirație pentru o povestire plină de suspens și patos". Această apreciere entuziastă, căreia i s-au alăturat multe altele asemănătoare, a apărut în revista „History", referindu-se la lucrarea „Căderea Constantinopolului", a cunoscutului bizantinolog englez, publicată de Editura Cambridge University Press în 1965.

Cartea se află în momentul de față sub tipar la Editura Științifică, în tălmăcirea și sub îngrijirea, de înaltă competență, a prof. univ. Alexandru Elian. Fragmentele pe care le-am ales pentru a le prezenta cititorilor noștri tratează un moment dramatic din evoluția Europei: înfruntarea dintre un glorios imperiu care se stingea — cel bizantin — și forțele otomane aflate în plină ascensiune.

Actualitatea lucrării este cu atît mai mare cu cît anul acesta, la noi în țară, se va desfășura un prestigios congres de bizantinologie.

Ne-am permis unele mici adăugiri sau eliminări, impuse de necesitatea de a clarifica cititorilor noțiuni și momente existente în partea care precede fragmentul pe care-l oferim spre lectură.

CONSTANTINOPOLUL

STEVEN RUNCIMAN

În primele două săptămîni din aprilie 1453, vîntul bătuse cu putere dinspre miazănoapte. Cele trei galere genoveze, pe care papa (Nicolaus V — *n.r.)* le închiriase și le umpluse cu arme și merinde, fuseseră oprite de furtună în dreptul Chiosului. La 15 aprilie, vîntul și-a schimbat pe neașteptate direcția, începînd să sufle dinspre miazăzi, și corăbiile au pornit de îndată spre Dardanele. Pe cînd se apropiau de strîmtori, au fost ajunse de un mare vas bizantin de transport, încărcat cu grîul pe care-l cumpăraseră din Sicilia trimișii împăratului (Constantin XI Paleologul — *n.r.)* și comandat de un navigator încercat cu numele Phlatanelas.

Dardanelele nu erau supravegheate, întreaga flotă turcă aflîndu-se atunci în fața Constantinopolului. Vasele au pătruns de aceea repede în Marea de Marmara. În dimineața de vineri 20 aprilie, santinelele de pe zidurile dinspre mare le-au văzut apropiindu-se de oraș. Ele fuseseră reperate și de caraule (gărzile turcești — *n.r.)*, care s-au grăbit să-l înștiințeze pe sultan [Mahomed (Mehmet) II — *n.r.*]. Acesta s-a urcat pe cal și a gonit peste coline ca să-i dea ordinele cuvenite amiralului Baltoghlu. Amiralul a primit dispoziția să captureze vasele, iar de nu va putea să o facă, să le scufunde. În nici un chip nu trebuia să li se îngăduie să ajungă la Constantinopol.

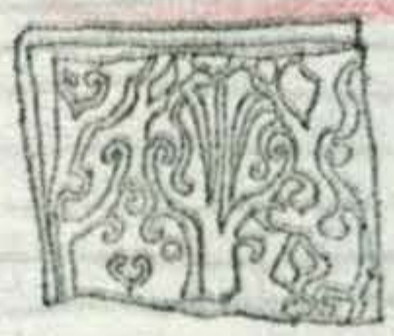

O FORTĂREAȚĂ PLUTITOARE*

Baltoghlu și-a pregătit de îndată vasele. A hotărît să nu le folosească pe cele dotate exclusiv cu pînze, deoarece nu puteau înainta împotriva vîntului, care începuse să bată dinspre miazăzi.

Sultanul Mahomed II adusese cu el cîțiva dintre cei mai buni ostași ai săi. Aceștia au fost îmbarcați pe vasele mai mari de transport. Unele dintre ele fuseseră înzestrate cu tunuri, altele aveau pereții întăriți cu paveze și scuturi. Pînă în

* Subtitlurile aparțin redacției.

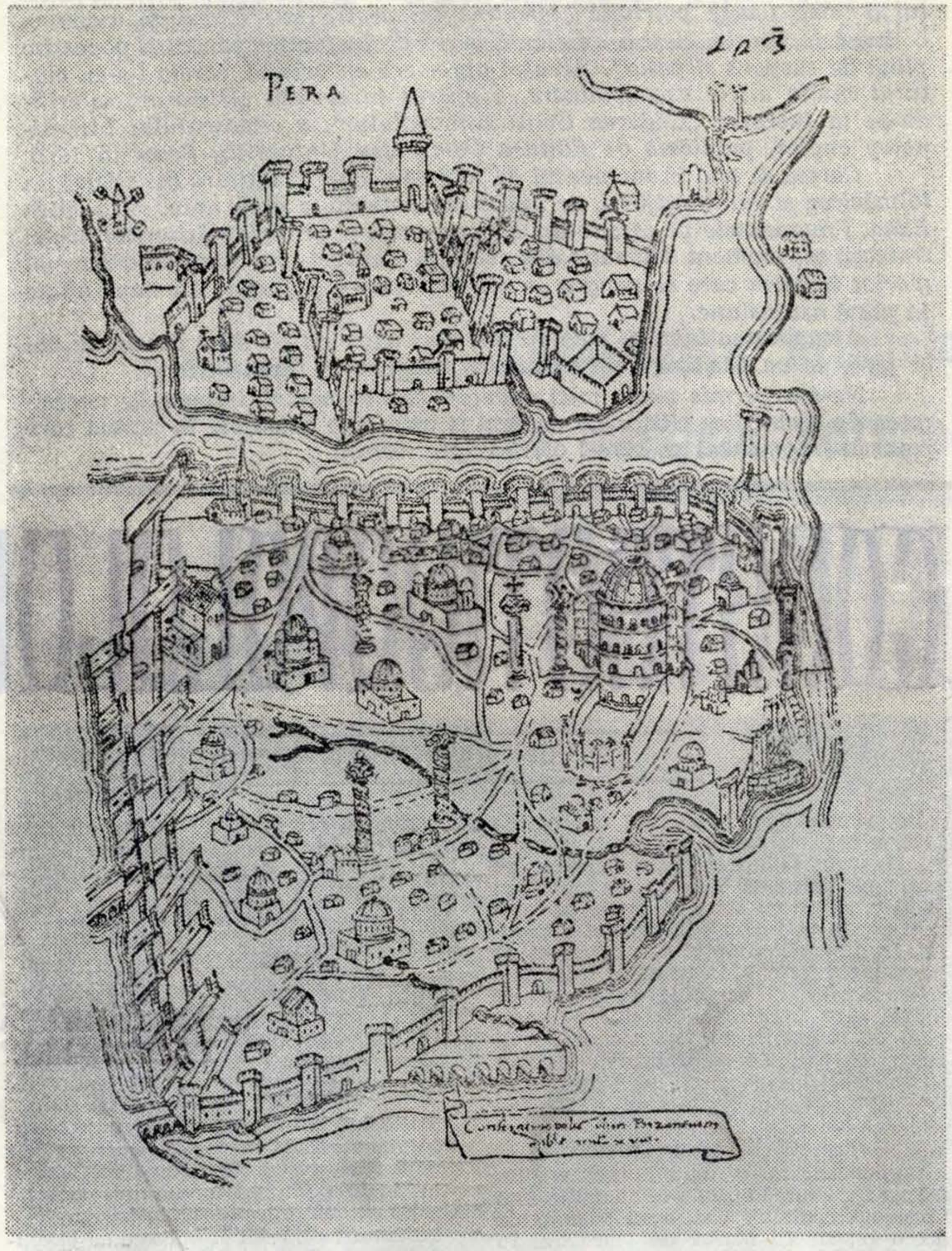

Hartă din sec. XV, reprezentînd capitala Bizanţului şi colonia genoveză Pera

două sau trei ceasuri, marea expediție a și pornit, împinsă de mii de vîsle.

În Constantinopol, mulți locuitori s-au îngrămădit pe înălțimi. Privirile îngrijorate erau ațintite asupra vaselor creștine, în vreme ce sultanul și statul său major urmăreau și ei confruntarea de pe țărmurile Bosforului, tocmai de dincolo de zidurile Perei.

La începutul după-amiezii, corăbiile creștine se aflau încă în dreptul părții de sud-est a orașului. Baltoghlu, de pe trirema (navă cu trei rînduri de vîsle — *n.r.)* care mergea în frunte, a tras un foc ca să le facă să coboare pînzele. Corăbiile nu s-au supus, continuîndu-și drumul. Vasele turcești din prima linie s-au apropiat atunci de ele. Marea era agitată și vîntul bătea împotriva curentului ce venea din Bosfor. Pe o asemenea vreme, era greu să manevrezi triremele și biremele. Mai mult, corăbiile creștine erau avantajate de înălțimea lor superioară și de faptul că erau bine înarmate. De pe punți, de pe pupele și prorele înalte ori din gabiile (platformă în vîrful catargului mare, folosită ca loc de observație — *n.r.)* lor, marinarii puteau să-și reverse săgețile, sulițele și bolovanii peste vasele turcești, mai scunde pe cînd turcii nu izbuteau să facă mare lucru. Timp de aproape un ceas, corăbiile creștinilor și-au continuat drumul, hărțuite de turci, dar izbutind necontenit să-i alunge. Deodată, tocmai în momentul în care erau gata să ocolească un promontoriu, vîntul s-a oprit și pînzele au început să atîrne, leneș, de catarge. În acest loc, o ramură a curentului care coboară spre sud din Bosfor lovește promontoriul și se încovoaie spre nord, către țărmul Perei ; puterea apei este deosebit de mare cînd vîntul dinspre miazăzi încetează. Vasele creștine au fost luate de curent. După ce aproape că atinseseră zidurile Constantinopolului, ele au început să se îndrepte încet tocmai spre locul unde sultanul aștepta să privească lupta.

Pentru Baltoghlu părea acum lucru ușor să pună mîna pe pradă. Și-a trimis înainte vasele mai mari să înconjure pe dușman de la o mică depărtare, ca să tragă într-însul cu ghiulele și sulițe purtătoare de flăcări. Strădaniile i-au fost zadarnice. Fiecare ghiulea trasă era repede înlăturată de echipajele creștine, bine antrenate.

Amiralul și-a adunat așadar oamenii, cerîndu-le să înainteze și să abordeze vasele dușmane. El însuși și-a luat drept țintă vasul imperial de transport. Era cel mai mare dintre vasele creștine și cel mai slab înarmat. Baltoghlu și-a avîntat prora triremei sale în pupa acestuia, în vreme ce alte corăbii ale lui înaintau și încercau să se alipească de vasul imperial folosind rîngi de fier sau cîrlige pe care le aruncau asupra lanțurilor de la ancore. Trei dintre corăbiile genoveze au fost împresurate de ambarcațiunile turcești pline de oșteni, dar ce se întîmpla în acea învălmășeală nimeni din cei aflați la oarecare depărtare nu putea spune. Rînduiala de pe navele creștine era impunătoare. Genovezii purtau armuri care-i ocroteau și dispuneau de poloboace de apă cu care să stingă focurile, ca și de securi pe care le foloseau ca să reteze capetele sau mîinile celor care încercau să li se urce la bord. Vasul imperial de transport, deși mai puțin potrivit pentru lupte, purta butoaie încărcate cu lichid inflamabil, cunoscut sub numele de „foc grecesc", armă care salvase Constantinopolul în multe lupte navale din ultimele opt secole. A fost folosit și de astă dată, cu rezultate nimicitoare.

Vîslele vaselor turcești se încurcau unele într-altele ; multe erau frînte de proiectilele care se revărsau de sus asupra lor. Dar de cîte ori un vas turcesc era scos din luptă se găsea altul care să-i ia locul.

Lupta cea mai înverșunată s-a dat în jurul vasului imperial. Baltoghlu nu voia ca acesta să-i scape. Oamenii săi, năvălind unii după alții, încercau să urce la bord, dar erau mereu respinși de Phlatanelas și de echipajul său. La bordul vasului atacat începuse totuși să se facă simțită lipsa de arme. În această situație, căpitanii genovezi au legat cele patru nave laolaltă. Pentru cei ce le urmăreau de pe țărm, ele luau înfățișarea unei mari fortărețe, cu patru turnuri, care se ridica deasupra învălmășelii ce domnea în flota turcească.

DÎND PINTENI CALULUI, MAHOMED S-A AVÎNTAT ÎN MARE

De-a lungul întregii după-amieze, locuitorii Constantinopolului au urmărit lupta cu o teamă crescîndă, de pe zidurile și turnurile unde se găseau. Sultanul o urmărea și el de pe țărm, cu încordare, și rostea cînd cuvinte de îmbărbătare, cînd ocări, sau dădea ordine pe care Baltoghlu se făcea că nu le aude ; fiindcă, oricît ar fi prețuit puterea navală, Mahomed nu cunoștea nimic dintr-ale marinăriei. Plin de rîvnă cum era, a dat pînă la urmă pinteni calului, intrînd în mare, și a călărit prin apele scăzute pînă a ajuns să-și tîrască prin apă caftanul, ca și cum ar fi dorit să ia parte el însuși la lupte.

Spre seară, se părea totuși că vasele creștine nu mai aveau să o ducă mult. Pricinuiseră multe pagube, dar se găseau mereu vase turcești proaspăt aduse, care să

înainteze și să atace. Apoi, dintr-o dată, cînd soarele a început să apună, vîntul s-a ridicat din nou, în rafale, venind dinspre miazănoapte. Pînzele mari ale navelor creştine s-au umflat iar şi ele au putut să-şi croiască drum printre corăbiile turceşti, spre adăpostul de dincolo de lanţul care închidea portul Constantinopolului. În întunericul care se lăsase, Baltoghlu n-a putut să-şi adune în ordine flota. Pe cînd sultanul încă îi mai răcnea comenzi şi blesteme, el a dat dispoziţie de retragere spre punctul de ancoraj din dreptul celor Două Coloane. Cînd a venit noaptea, lanţul a fost dat la o parte şi trei galere veneţiene, sub comanda lui Trevisano, au ieşit în larg cu mare zgomot de trîmbiţe, aşa încît turcii să creadă că aveau să fie atacaţi de întreaga flotă creştină şi să rămînă în apărare. După biruinţa dobîndită, vasele au fost apoi escortate spre locurile de ancorare, în adăpostul din Cornul de Aur.

În bucuria lor, creştinii spuneau că zece sau douăsprezece mii de turci pieriseră, iar dintre creştini, nici unul. O socoteală mai cumpănită dădea pentru pierderile turcilor ceva mai mult de o sută de morţi şi trei sute de răniţi, iar pentru cele ale creştinilor douăzeci şi trei de morţi; aproape jumătate din oamenii de pe vase se aleseseră cu răni.

Sultanul era furios. Deşi pierderile nu fuseseră mari, moralul turcilor era serios zdruncinat. O scrisoare care i s-a trimis îndată după luptă de către o căpetenie religioasă din tabăra sa, Şeikh Ak Şemseddin, îi arăta că lumea îl judeca aspru pentru tactica sa greşită şi pentru lipsa lui de autoritate, şi-i cerea să pedepsească cu cruzime pe cei ce purtau răspunderea, ca nu cumva nenorociri asemănătoare să se abată deopotrivă şi asupra trupelor de uscat. A doua zi, Mahomed l-a chemat pe Baltoghlu înaintea sa, i-a adresat grele injurii, făcîndu-l trădător, misel şi nătărău, şi a poruncit să i se taie capul. Nefericitul amiral, care fusese greu rănit la un ochi de o piatră azvîrlită de pe unul din propriile sale vase, a scăpat de la moarte numai datorită mărturiei date de ofiţerii săi, privind stăruinţa şi bărbăţia de care dăduse dovadă. A fost însă osîndit să i se ia nu numai gradul de amiral şi slujba de guvernator de Gallipoli — care au fost trecute unuia dintre apropiaţii sultanului — dar şi întreaga avere personală, care a fost împărţită ienicerilor. A fost bătut la tălpi şi i s-a dat apoi drumul ca să-şi petreacă anii ce-i mai avea de trăit în sărăcie, uitat de toţi.

Încă de la prima încercare neizbutită a corăbiilor sale de a pătrunde în port, Mahomed se întreba cum să dobîndească, controlul asupra Cornului de Aur. Înfrîngerea pe care o suferise l-a făcut să treacă de îndată la fapte.

În vreme ce bătălia navală din 20 aprilie era în toi, bombardarea zidurilor nu încetase nici o clipă. La 21 ale lunii ea a reînceput mai aprigă ca oricînd. În această zi, un turn mare din apropierea rîului Lykos, cunoscut sub numele de Bactatinian, a fost prefăcut în ruine şi o mare parte din zidul din afară, aflat la poalele lui, distrusă. Dacă turcilor li s-ar fi poruncit atunci să treacă la un asalt pe întreg frontul, împotrivirea ar fi fost cu neputinţă. Sultanul, însă nefiind de faţă în preajma zidurilor în acea zi, nu a dat ordinul de atac. După ce s-a lăsat întunericul, spărturile din ziduri au fost umplute de apărători cu bîrne, cu pămînt şi cu moloz.

Mintea iscoditoare a lui Mahomed a născocit răspunsul la problema care-l frămînta, sau poate că un italian din slujba lui i-a dat ideea că navele ar putea fi transportate pe uscat. Într-una din campaniile lor, purtate cu puţin înainte în Lombardia, veneţienii duseseră în triumf o întreagă flotilă, pe o platformă cu roate, de la fluviul Pad pînă la lacul Garda. Acolo, însă, locul era neted. Să treci corăbii din Bosfor în Cornul de Aur, peste o muchie de deal, care nicăieri nu se înalţa cu mai puţin de două sute de picioare (cca 60 m — *n.r.)* peste nivelul mării, era un lucru mai anevoios. Sultanul nu ducea însă lipsă nici de oameni, nici de materiale. În primele zile ale asediului, tehnicienii săi construiseră un drum care pare să fi mers de la Tophane în sus pe valea rîpoasă ce ducea la ceea ce se cheamă acum piaţa Taksim, apoi se întorcea puţin la stînga şi cobora, de-a lungul văii, spre un teren aflat în apropierea Cornului de Aur. Dacă marinarii din Cornul de Aur sau locuitorii din Pera băgaseră de seamă că se construieşte un drum, ei au crezut cu siguranţă că sultanul dorea doar să poată ajunge mai uşor la baza sa navală de la cele Două Coloane. Fusese strîns acolo lemn de construcţie din care să se facă albii pe roate, pentru corăbii; fuseseră turnate roţi de metal şi se adunaseră boi de înjugat. În acelaşi timp, un număr de tunuri erau amplasate în Valea Izvoarelor.

Duminică, 22 aprilie, cînd se crăpa de ziuă, a început o stranie procesiune de corăbii. Albiile de lemn fuseseră coborîte în apă şi vasele au fost legate de ele apoi nişte scripeţi le trăgeau la mal şi, perechi-perechi, boii erau înjugaţi înaintea fiecăruia, avînd alături cete de oameni care să dea ajutor, în drum, acolo unde locurile erau mai rîpoase ori mai anevoie de străbătut. În fiecare corabie, vîslaşii stăteau la locurile lor, mişcîndu-şi vîslele în aer, în vreme ce ofiţerii mergeau în sus şi în jos, imprimînd ritmul cuvenit. Pînzele fuseseră înălţate, întocmai ca şi cum vasele s-ar fi aflat pe mare. Pavilioanele fluturau,

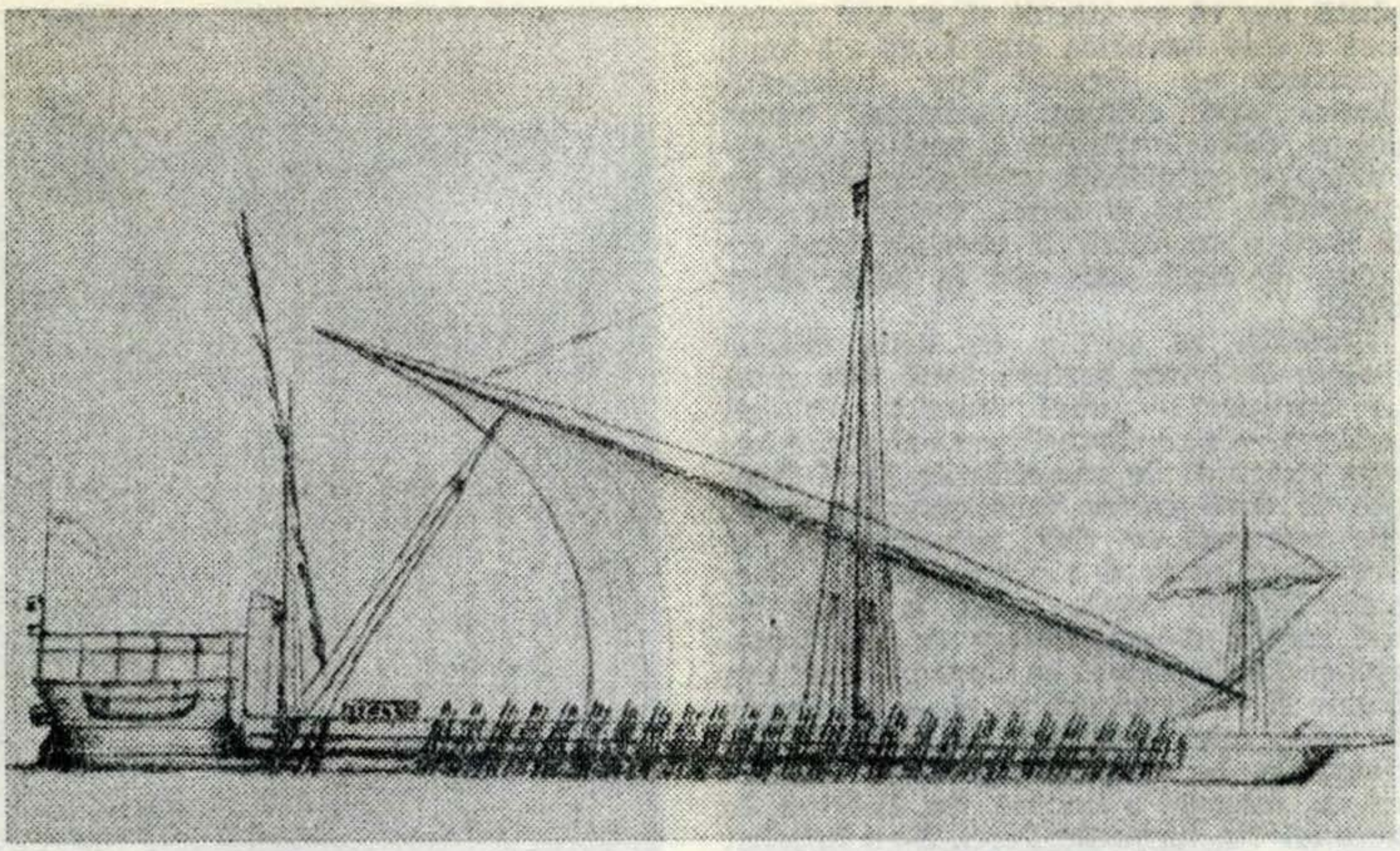

Un vas comercial veneţian

se băteau tobele, iar fluierele şi trîmbiţele răsunau în timp ce vas după vas era tras peste colină, ca într-un carnaval fantastic. Drumul era deschis de o mică ambarcaţiune. O dată ce aceasta a trecut cu bine peste primul povîrniş rîpos, vreo şaptezeci de trireme, bireme, şi alte vase au urmat-o cu repeziciune.

AMÎNAREA A FOST FATALĂ

Cu mult înainte de amiază, marinarii creştini din Cornul de Aur şi santinelele de pe zidurile care străjuiau portul au văzut, îngroziţi, această coborîre cu totul neobişnuită a unor corăbii de pe colinele din faţa lor, în apele Cornului de Aur, pe Valea Izvoarelor.

Înainte ca ultimul vas să fi alunecat pînă în port, un demnitar veneţian s-a sfătuit cu împăratul şi cu Giustiniani şi — povăţuit de ei — îi chemase pe căpitanii de vas veneţieni la o convorbire de taină. S-au făcut felurite propuneri. Una era să-i înduplece pe genovezii din Pera să li se alăture, ca să atace cu toţii flota turcă din port. Cu ajutorul navelor lor, care pînă atunci nu luaseră parte la război, turcii puteau fi înfrînţi cu uşurinţă, într-o luptă deschisă. Pera, însă, nu părea că doreşte să-şi părăsească neutralitatea şi, oricum, trebuia să se piardă vreme pentru negocierile care se impuneau. Altă propunere era să se debarce oşteni pe ţărmul din faţă, ca să micească tunurile turceşti de lîngă Valea Izvoarelor şi apoi să încerce să dea foc corăbiilor. În oraş, însă, nu se găseau destui locuitori în stare să lupte şi care să încerce o acţiune atît de hazardată. În sfîrşit, Giacomo Coco, căpitanul unei galere care sosise de la Trapezunt, a propus să se facă neîntîrziat, în timpul nopţii, o încercare de a se da foc corăbiilor şi s-a oferit să conducă el însuşi expediţia. Propunerea a fost acceptată de adunare, care a hotărît să acţioneze fără să mai dea de ştire genovezilor din Constantinopol. Trebuia să se păstreze taina, iar veneţienii erau gata să pună la îndemînă vasele trebuincioase.

Planul lui Coco era să trimită înainte două vase încăpătoare de transport, cu laturile ocrotite împotriva ghiulelelor de o carcasă din saci cu bumbac şi cu lînă. Două mari galere trebuiau să vină după ele, pentru a îndepărta orice pericol. Ascunse privirilor de către aceste nave mari, două ambarcaţiuni mici, mînate de vîslaşi, urmau să se strecoare, pe nesimţite, între vasele turceşti, să le taie funiile cu care erau ancorate şi să arunce asupra lor materiale inflamabile. Spre dezamăgirea lui Coco, s-a luat însă hotărîrea să se aştepte pînă în noaptea de 24 ale lunii, astfel ca vasele veneţiene să poată fi pregătite. Din nefericire, taina n-a fost păstrată; într-un chip sau într-altul, genovezii din Constantinopol au aflat de ceea ce se hotărîse şi s-au înfuriat că fuseseră lăsaţi la o parte, bănuindu-i pe veneţieni că doresc să-şi însuşească faima isprăvii. Ca să-i potolească, s-a încuviinţat să li se îngăduie genovezilor să acţioneze şi ei cu una dintre navele lor. Numai că nu aveau nici una pre-

gătită, așa că au stăruit să se mai amîne încă o dată lucrurile, pînă la 28 ale lunii. Amînarea s-a dovedit tare nefericită, fiindcă turcii adăugau necontenit tunuri noi pe Valea Izvoarelor și apoi era cu neputință ca pregătirile creștinilor să nu fie observate. Pînă la urmă, veștile au sosit la Pera și au ajuns la urechile unui genovez de acolo, care era în solda sultanului.

Sîmbătă, 28 aprilie, cu două ceasuri înainte de ivirea zorilor, două vase mari de transport — unul venețian, celălalt genovez — bine căptușite cu baloturile lor, s-au strecurat de sub zidurile Perei însoțite de două galere venețiene, fiecare cu cîte patruzeci de vîsle, sub comanda lui Trevisano însuși și a ajutorului său, Zaccaria Grioni. Vasele aveau în urma lor trei corăbii ușoare, fiecare cu cîte șaptezeci și doi de vîslași, cu Coco pe vasul din frunte și — împreună cu ei — un număr de bărci mici, încărcate cu materiale inflamabile. În momentul pornirii, marinarii au observat o lumină vie, licărind de pe unul din turnurile Perei. S-au întrebat dacă nu era cumva un semnal pentru turci, dar cînd s-au apropiat de flota turcă, totul părea să fie liniștit. Vasele grele de transport și galerele pluteau lin, se deplasau lent pe apa nemișcată ; Coco a devenit nerăbdător. Dornic de luptă și de faimă, a înaintat cu cele trei ambarcațiuni drept spre turci. Dar turcii fuseseră preveniți și au deschis focul de pe țărm. Au izbucnit țipete. Vasul lui Coco a fost atins de una din primele lovituri. Apoi, izbit chiar în mijloc, s-a scufundat. Cîțiva marinari au reușit să ajungă înot la mal, dar mulți, și printre ei Coco însuși, și-au pierdut viața.

Celelalte nave, cu bărcile mici din preajma lor, s-au îndreptat spre galerele care puteau să le ocrotească. În vreme însă ce înaintau, tunurile turcești trăgeau necontenit, căutîndu-și ținta cu ajutorul semnalelor luminoase și al flăcărilor care țîșneau din propriile țevi. Cele două vase de transport din frunte au fost lovite în mai multe rînduri. Sacii lor le-au scăpat de avarii mai grave ; dar marinarii erau prea ocupați cu stinsul focurilor, pricinuite de ghiulele trase asupra lor, și care încă mai mocneau, ca să mai poată veni într-ajutorul bărcilor mici, dintre care multe s-au scufundat. Turcii și-au concentrat cu deosebire atenția asupra galerei lui Trevisano. Două ghiulele, trase de pe povîrnișul colinei, au lovit-o cu atîta forță, încît a început să ia apă. Trevisano și oamenii săi au trebuit să coboare în bărci și să o abandoneze.

După această biruință, dobîndită în lumina slabă a zorilor, corăbiile turcești au pornit la atac. Creștinii s-au dovedit însă în stare să se descurce. După un ceas și

In luptele pentru cucerirea Constantinopolului turcii au folosit marinari...

jumătate de luptă, amîndouă escadrele au revenit la locurile lor de ancorare.

Patruzeci de marinari creștini înotaseră pînă la țărmul unde se aflau liniile turcești. Spre sfîrșitul zilei, oamenii au fost uciși, în văzul celor din Constantinopol. Drept răzbunare, cei două sute șaizeci de prizonieri, care se aflau în oraș, au fost aduși la ziduri și li s-a tăiat capul.

Lupta dovedise încă o dată superioritatea creștinilor în ce privește însușirile vaselor și valoarea echipajelor. Totuși, ei pierduseră o galeră, o corabie ușoară ca și vreo nouăzeci dintre cei mai buni marinari ai lor. De cealaltă parte numai un singur vas fusese nimicit. În oraș, oamenii erau foarte abătuți. Era limpede că turcii nu mai puteau fi scoși din Cornul de Aur. Totuși, o deplină stăpînire a acestuia nu o dobîndiseră, iar flota creștină mai rezista încă. Numai că portul nu mai era în siguranță și lunga linie a zidurilor care-l străjuiau nu mai era ferită de primejdia unui atac. Grecilor, care știau că, trecînd peste aceste ziduri, cruciații pătrunseseră în Constantinopol, în 1204, viitorul li se înfățișa cu deosebire amenințător, iar împăratul și Giustiniani nu mai vedeau cum vor mai putea acum să insufle curaj celor care apărau orașul.

...ieniceri...

...şi spahii

Prin strămutarea unei jumătăţi din flota sa în Cornul de Aur şi prin stăvilirea încercării creştinilor de a-i îndepărta pe năvălitori, Mahomed II dobîndise o mare biruinţă. Se pare că el încă mai credea că oraşul avea să fie cucerit cînd se va pătrunde cu forţa prin zidurile dinspre uscat. Acum, însă, putea să ameninţe, fără încetare, zidurile dinspre port şi, în acelaşi timp, să menţină vase în număr îndestulător în afara portului, ca să blocheze oraşul. Noua situaţie îi înlesnea şi un control mai sever asupra Perei, care era practic încercuită.

ZARVA A FOST ÎNGROZITOARE

După-amiaza zilei de luni, 28 mai, fusese limpede şi radioasă. Cînd soarele a început să coboare către zările dinspre apus, i-a bătut drept în faţă pe cei ce apărau zidurile, gata, gata să le ia vederea. La ceasul acela, în tabăra turcească începuse forfota. Oamenii înaintau cu miile ca să umple şanţul, în vreme ce alţii împingeau tunuri şi maşini de război. Cerul s-a acoperit, curînd după asfinţit, şi s-a pornit o ploaie puternică ; lucrul însă a continuat fără încetare şi creştinii n-au putut face nimic ca să-l împiedice. Pe la unu şi jumătate noaptea, sultanul a socotit că totul era gata şi a dat ordinul de asalt.

Zarva care a început dintr-o dată a fost înspăimîntătoare. De-a lungul întregii linii a fortificaţiilor, turcii s-au aruncat la atac, răcnindu-şi strigătele lor de luptă, în timp ce tobe, trîmbiţe şi fluiere fi tot îmbărbătau. Trupele creştine aşteptaseră în tăcere. Cînd însă santinelele de pe turnuri au dat alarma, bisericile din apropierea zidurilor au început să tragă clopotele şi, biserică după biserică, pe tot cuprinsul oraşului, au prins din zbor dangătul vestitor de primejdii, pînă ce n-a rămas clopotniţă care să nu răsune. Cîţiva kilometri mai departe, în biserica Sfînta Sofia, slujitorii altarului şi-au dat seama că bătălia începuse. Fiecare bărbat în stare să poarte armele s-a întors la postul său, iar femeile au pornit în grabă spre

ziduri, ca să ajute la căratul pietrelor și al grinzilor, la întărirea lucrărilor de apărare, sau ca să poarte găleți cu apă spre a potoli setea oștenilor. Bătrînii și copiii au ieșit din case și s-au îngrămădit în biserici. Unii s-au îndreptat spre bisericile din parohiile lor, alții spre biserica cea înaltă a Sfintei Teodosia de lîngă Cornul de Aur. Marți era ziua ei de hram și clădirea fusese acoperită de trandafiri culeși din grădini și de pe alei. Alții se îndreptau spre catedrala cea mare, amintindu-și de vechea prorocire, care spunea că, deși necredincioșii, străbătînd orașul, vor izbuti să pătrundă pînă înlăuntrul sfîntului lăcaș, acolo însă îngerul Domnului se va arăta, îi va izgoni cu sabia lui luminoasă, și-i va da morții. În ceasurile întunecate dinaintea zorilor, credincioșii adunați laolaltă au vegheat și s-au rugat.

La ziduri nu era vreme de rugăciune. Sultanul își întocmise cu grijă planurile. Cu toate că în fața oastei rostise cuvinte semețe, pățaniile sale îl învățaseră să-i respecte pe dușmani. De data aceasta, el avea mai întîi să-i hărțuiască, înainte de a-și primejdui în bătălie trupele sale de elită. În luptă și-a băgat la început pe hînsarii lui, adică pe başbuzuci, din care erau de față cîteva mii, oameni fără căpătîi din toate țările și de toate națiile, mulți dintr-înșii turci, însă mult mai mulți veniți din țările creștine. O mare parte dintre ei își aveau armele lor, care alcătuiau o adunătură ciudată de hangere și praștii, arcuri și cîteva archebuze; li se împărțiseră totuși un număr mare de scări de asalt. Erau trupe în care nu te puteai încrede, strașnice la cel dintîi iureș al lor, dar care, dacă nu izbîndeau numaidecît, își pierdeau repede cumpătul. Știindu-le slăbiciunea, Mahomed a rînduit îndărătul lor un șir de oșteni înarmați cu curele și buzdugane, ca să facă poliție, avînd porunca să-i îmboldească, dar și să lovească și să țină în frîu pe oricine dădea semne de șovăială. Îndărătul acestei poliții ostășești se aflau ienicerii sultanului. Dacă vreun başbuzuc îngrozit își croia drum printre cei care-i păzeau ienicerii aveau porunca să-l căsăpească.

Atacul başbuzucilor a pornit de-a lungul întregii linii, dar a fost mai stăruitor pe valea rîului Lykos. În alte locuri, zidurile erau încă prea trainice și erau atacate numai cu scopul de a-i împiedica pe cei ce le apărau să vină în ajutorul tovarășilor de arme din sectorul cel mai amenințat. Acolo lupta a fost îndîrjită. Başbuzucii luptau împotriva unor oșteni mult mai bine înarmați și mult mai bine instruiți decît ei și, în afară de aceasta, erau stînjeniți de faptul că erau prea numeroși. Mereu se găseau unii în calea altora. O piatră azvîrlită împotriva lor putea să ucidă sau să scoată din luptă mai mulți oameni dintr-o dată. Deși cîțiva au încercat să dea îndărăt, cei mai mulți s-au ținut bine, cu scările lor proptite de ziduri și de palisadă, pe care se cățărau și de unde erau doborîți doar cu puțin înainte să ajungă în vîrf. Lui Giustiniani, cu grecii și italienii săi, i se dăduseră toate puștile și culevrinele (arme de foc cu țeavă foarte lungă, apărute la începutul sec. XV—*n.r.*) cîte s-au putut găsi în oraș. Împăratul a venit el însuși să-i îmbărbăteze. După aproape două ceasuri de luptă, Mahomed a dat poruncă de retragere başbuzucilor: fuseseră ținuți în loc, ba și respinși, dar își împliniseră rostul, și anume, să hărțuiască pe dușmani.

Unii creștini trăgeau nădejde că va fi fost doar un atac de noapte, stingher, menit să le încerce puterea, și toți sperau că vor avea parte de o clipă de odihnă. Nu le-a fost însă hărăzită. De-abia au avut vreme să-și refacă liniile și să așeze din nou pe palisadă grinzile și butoaiele cu pămînt, că s-a și pornit un al doilea atac. Regimentele de turci din Anatolia, pe care le deosebeai bine după uniformele lor neobișnuite și după platoșe, s-au revărsat de pe colina de dincolo de Poarta civilă a Sfîntului Roman, pe vale, în jos, și au făcut o mișcare de rotire, ca să aibă în față palisada.

O dată mai mult clopotele bisericilor din preajma zidurilor au început să bată, ca să dea alarma. Numai că glasul lor a fost acoperit de bubuitul tunului cel mare al lui Urban (meșterul care a construit cel mai mare tun folosit de turci la asediul Constantinopolului — *n.r.*) și al celorlalte arme de foc, cînd au început din nou să izbească în ziduri. În cîteva clipe, anatolienii au și pornit la asalt. Spre deosebire de başbuzuci, ei erau bine înarmați și păstrau o bună rînduială, toți fiind musulmani cucernici, dornici să-și dobîndească faima de a fi fost cei dintîi care au intrat în cetatea creștină. În sunetele muzicii sălbatice a trîmbițașilor și fluierarilor, care îi îmbărbătau, s-au aruncat asupra palisadei, cățărîndu-se unul pe umerii celuilalt, în strădania lor de a-și propti scările de parapet și de a-și croi drum peste creasta zidurilor.

În lumina slabă a făcliilor, în vreme ce norii acopereau neîncetat luna, cu greu puteai vedea ce se întîmplă. Anatolienilor, ca și başbuzucilor dinaintea lor, nu le era prielnic frontul acesta îngust, fiindcă și ei erau prea numeroși. Așezarea și îndărătnicia lor i-au făcut să sufere pierderi și mai grele cînd cei care apărau zi-

durile au aruncat cu bolovani asupra lor, le-au răsturnat scările sau au intrat în luptă corp la corp cu ei.

Cam la un ceas înaintea zorilor, cînd și acest al doilea atac începuse să șovăie, o ghiulea din tunul lui Urban a lovit din plin palisada și a doborît-o pe o lungime de cîțiva metri. Un nor de pulbere s-a stîrnit, molozul și pămîntul fiind aruncate în văzduh, iar fumul gros al ierbii de pușcă i-a orbit pe apărători.

O ceată de trei sute de anatolieni s-a repezit atunci prin spărtura care se făcuse, strigînd că cetatea era a lor. Numai că, avîndu-l pe împărat în frunte, creștinii i-au împresurat, omorîndu-i pe cei mai mulți și împingîndu-i pe ceilalți înapoi, în șanț. Această înfrîngere i-a descumpănit pe anatolieni. S-a poruncit încetarea atacului, iar ei s-au întors în liniile lor. În strigăte de biruință, apărarea a început încă o dată să dreagă palisada.

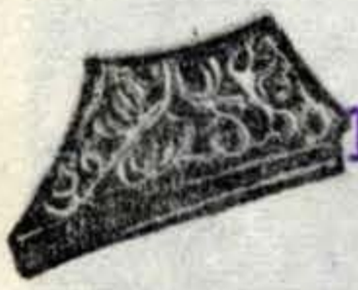

PORTIȚA DOSNICĂ

Turcii nu izbutiseră mai mult nici în alte sectoare. De-a lungul părții de sus a zidurilor dinspre uscat, Işak a putut să mențină o presiune destul de mare ca să oprească apărarea de a trimite oameni înspre valea rîului Lykos, dar, avîndu-și cele mai bune trupe acolo, el nu putea porni un atac de amploare. În Marea de Marmara, Hamza bei întîmpina și el greutăți, cînd era vorba să se apropie cu corăbiile de țărm. Puținele echipe de debarcare pe care le putuse trimite fuseseră respinse cu ușurință. De-a lungul întregii linii de pe Cornul de Aur se produseseră atacuri simulate, dar nici o adevărată încercare de asalt. În jurul cartierului Blachernelor lupta a fost mai îndîrjită. Pe terenul mai coborît de lîngă port, trupele pe care Zaganos le adusese de peste pod întreprindeau atacuri neîntrerupte, cum făceau și oamenii lui Caragea pașa mai la deal, pe povîrniș. Minotto însă și venețienii săi au putut să-și mențină sectorul din fortificații împotriva lui Zaganos, asemenea fraților Bocchiardi împotriva lui Caragea.

Se spunea că sultanul era scîrbit de înfrîngerea anatolienilor lui. Poate însă că el urmărea ca aceștia, ca și trupele neregulate dinaintea lor, să-l obosească mai degrabă pe dușman decît să intre ei înșiși în cetate. Făgăduise o răsplată însemnată celui dintîi ostaș care va pătrunde cu succes prin palisadă și dorea ca darul să revină unui oștean din regimentul lui favorit, unui ienicer de-al său.

Sosise vremea pentru ieniceri să intre și ei în luptă. Sultanul era îngrijorat, fiindcă dacă și ei îl dezamăgeau, cu greu se mai putea prelungi asediul. Ordinele le-a dat în grabă. Pînă cînd creștinii să aibă timp să-și împrospăteze puterile și să facă ceva mai mult decît reparații sumare la palisadă, o ploaie de săgeți, sulițe, pietre și gloanțe a căzut asupra lor; la adăpostul acestui potop, ienicerii înaintau pe două rînduri, nu într-un iureș sălbatic, cum făcuseră bușbuzucii și anatolienii, ci păstrîndu-și rîndurile într-o desăvîrșită ordine, care a rămas neștirbită, în ciuda proiectilelor dușmanului. Muzica de război, care-i îndemna la luptă, era atît de puternică, încît sunetele ei puteau fi auzite, prin bubuitul tunurilor, tocmai dincolo de Bosfor. Mahomed însuși i-a mînat pînă la șanț și acolo s-a oprit, strigîndu-le cuvinte de îmbărbătare pe cînd treceau dinaintea lui.

Val după val, oamenii aceștia odihniți, falnici și strașnic împlătoșați, se avîntau spre palisadă, ca să smulgă butoaiele cu pămînt așezate deasupra, să taie cu securile grinzile care o susțineau și să-și proptească scările de ea, acolo de unde nu mai puteau fi răsturnate. Creștinii erau sleiți. Luptaseră mai bine de patru ceasuri, cu numai cîteva minute de răgaz; luptaseră însă cu deznădejde, știind că darea înapoi însemna sfîrșitul. În spatele lor, în oraș, clopotele bisericilor sunau din nou și murmurul rugăciunilor se înălța spre cer.

De-a lungul palisadei se lupta acum corp la corp. Vreme de un ceas, ienicerii nu-și putuseră croi drum. Creștinii începuseră să creadă că atacul slăbise întrucîtva. Soarta însă le stătea împotrivă. La colțul pe care-l făcea zidul Blachernelor puțin înainte de locul unde se împreuna cu zidul dublu al lui Teodosiu, se afla, pe jumătate ascunsă de un turn, o portiță dosnică, cunoscută sub numele de Kerkoporta. Cu mulți ani în urmă fusese închisă, bătrînii însă își aminteau de ea. Chiar înainte să înceapă asediul portița fusese redeschisă, ca să îngăduie mici atacuri împotriva flancului inamic. În timpul luptei, frații Bocchiardi și oamenii lor o folosiseră împotriva trupelor lui Caragea pașa. Acum însă, un oștean care se întorcea de la un atac, uitase să încuie portița după el. Cîțiva turci au băgat de seamă că era deschisă, au năvălit în curte, și au început să se cațăre pe o scară care ducea spre creasta zidurilor. Creștinii, care se aflau în apropiere, dincolo de poartă, au văzut ce se întîmplă și s-au întors grămadă ca să ia din nou în stăpînire intrarea și să-i oprească pe alți dușmani să le vină pe urme.

În învălmășeală, vreo cincizeci de turci au rămas înăuntrul fortificației, unde ar fi

putut fi împresurați și scoși din luptă, dacă nu se întîmpla în acea clipă o nenorocire și mai mare. Cu puțin înainte de răsăritul soarelui, un foc tras din apropiere de o culevrină, l-a lovit pe Giustiniani și i-a străpuns platoșa. Pierzînd sînge din belșug și suferind chinuri grele, de care toți își dădeau seama, și-a rugat ostașii să-l ia de pe cîmpul de luptă. Unul dintre ei a alergat la împărat, care lupta în apropiere, să-i ceară cheia unei portițe prin care se trecea pe sub zidul dinlăuntru. Constantin a alergat lîngă rănit, ca să-l înduplece să nu-și părăsească postul. Giustiniani era însă cu nervii zdruncinați și a stăruit să plece. Poarta a fost deschisă și garda lui personală l-a dus în oraș, de-a lungul străzilor, pînă jos în port, unde l-a așezat pe o corabie genoveză. Trupele lui au prins de veste că plecase. Poate că unii au socotit că Giustiniani se retrăsese ca să apere zidul interior, cei mai mulți însă au ajuns la convingerea că bătălia era pierdută. Cineva, înspăimîntat, a strigat că turcii trecuseră de zid. Înainte ca portița să poată fi închisă din nou, genovezii s-au scurs unul după altul printr-însa. Împăratul și cu grecii săi au rămas astfel singuri pe cîmpul de luptă.

De dincolo de șanț, sultanul și-a dat seama de această panică. Strigînd : „Orașul este al nostru !", a dat ordin ienicerilor să pornească din nou la atac și a făcut semnul cuvenit unei companii, condusă de o namilă, pe nume Hasan. Acesta și-a croit drum pe culmea palisadei sfărîmate, și lumea a socotit că el a cîștigat răsplata făgăduită. Vreo treizeci de ieniceri l-au urmat, în vreme ce grecii luptau retrăgîndu-se. Hasan însuși a căzut în genunchi, lovit de o piatră, și a fost ucis, iar șaptesprezece dintre tovarășii lui de luptă au pierit laolaltă cu el. Cei rămași și-au păstrat însă pozițiile pe palisadă, și încă și mai mulți ieniceri s-au strîns ca să li se alăture. Grecii se împotriveau cu încăpățînare, dar numărul covîrșitor al dușmanilor i-a împins spre zidul dinlăuntru. În fața acestuia se găsea un canal, care fusese

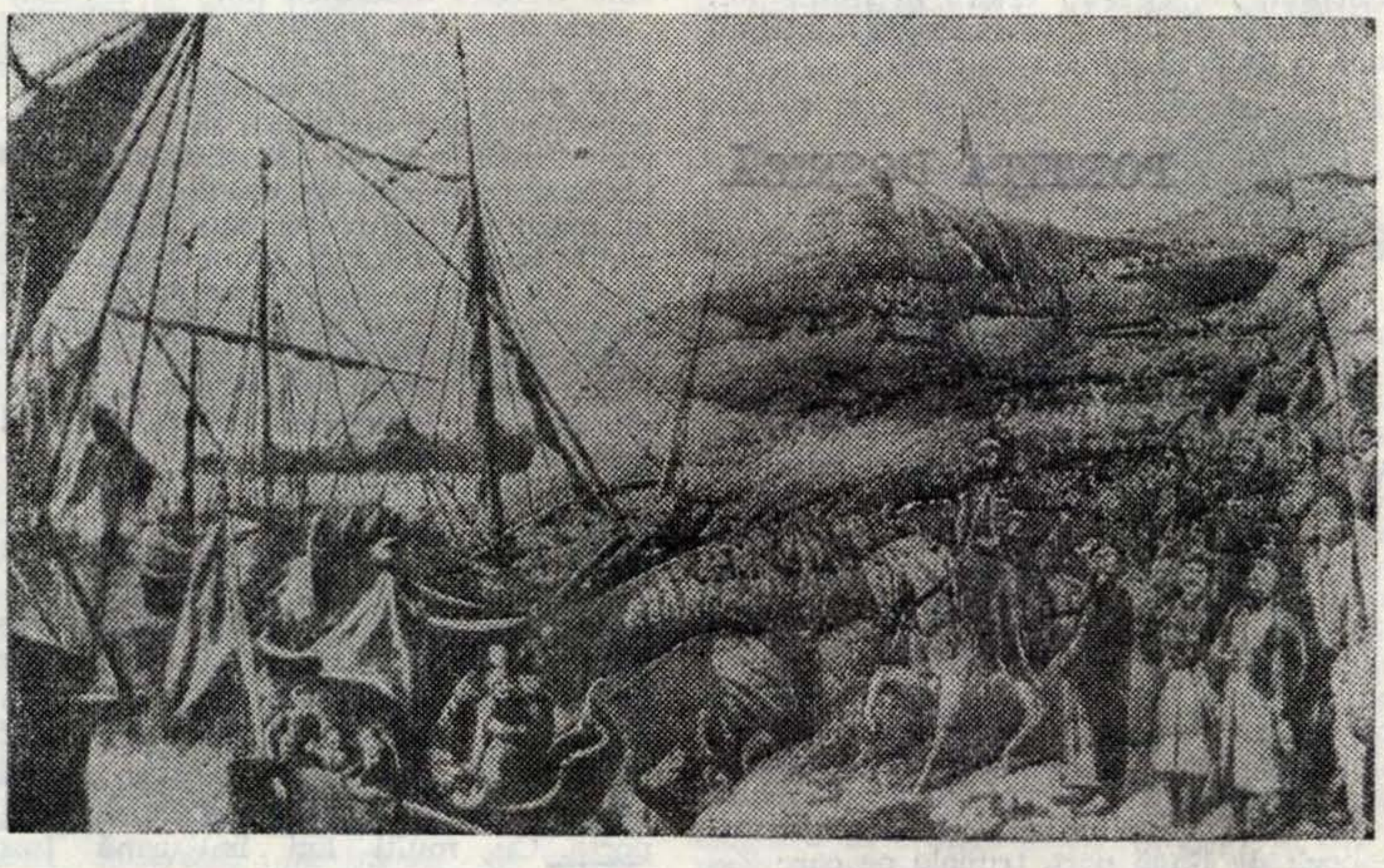

Flota otomană, trecînd uscatul, pătrunde în Cornul de Aur

adîncit pe alocuri, cînd se scosese pămînt ca să se întărească palisada. Mulți greci au fost împinși în gropile acestea și n-au putut ieși ușor din ele. Turcii, care se găseau acum în vîrful palisadei, trăgeau focuri asupra lor și-i măcelăreau. După puțin timp, ienicerii au atins zidul interior și s-au cățărat pe el fără să întîmpine vreo împotrivire.

Deodată cineva a privit în sus și a văzut steagul turcesc cum flutura pe zidul de deasupra Kerkoportei. Un strigăt a izbucnit : „Orașul a fost cucerit !".

Pe cînd încerca să-l înduplece pe Giustiniani să revină în luptă, împăra-

Medalie înfăţişîndu-l pe Mahomed II

tului i s-a dat de veste că turcii intraseră prin Kerkoporta. A pornit îndată, călare, într-acolo, dar a sosit prea tîrziu. Panica îi cuprinsese şi pe cei cîţiva genovezi aflători în acel loc. În învălmăşeala produsă, era cu neputinţă să se mai închidă poarta. Turcii treceau ca un şuvoi printr-însa şi ostaşii lui Bocchiardi erau prea puţini la număr ca să-i alunge. Constantin şi-a întors calul şi a pornit în goană spre valea rîului Lykos şi spre locurile unde se făcuseră spărturi în palisadă. Împreună cu el se afla viteazul spaniol Don Francisco de Toledo, precum şi Teofil Paleologul, împreună cu un credincios tovarăş de luptă, Ioan Dalmatul. Cu toţii au încercat să-i regrupeze pe greci, dar în zadar ; măcelul fusese prea mare. Au descălecat şi, cîteva clipe, toţi au păzit drumul care ducea spre poarta pe unde fusese scos Giustiniani.

Acum însă apărarea se năruise. Poarta era ticsită de soldaţi creştini care încercau să scape, pe măsură ce ienicerii, tot mai numeroşi, se aruncau asupra lor. Teofil a strigat că preferă să moară şi i s-a pierdut urma în mijlocul hoardelor care atacau. Constantin şi-a dat seama că împărăţia era pierdută şi nu mai nutrea nici o dorinţă să-i supravieţuiască. Şi-a aruncat insemnele sale imperiale şi, împreună cu Don Francisco şi cu Ioan Dalmatul, care-i rămăseseră alături, l-a urmat pe Teofil.

Nimeni nu l-a mai văzut vreodată.

VULTURUL ŞI LEUL AU FĂCUT LOC SEMILUNII

Strigătul că oraşul era pierdut a răsunat de-a lungul străzilor.

Din Cornul de Aur şi de pe ţărmurile lui, toţi puteau să vadă cum fîlfîie steagurile turceşti pe turnurile înalte de la Blacherne, acolo unde flamurile cu vulturul împărătesc şi leul Sfîntului Marcu fluturaseră cu numai cîteva clipe mai înainte. Pe alocuri, lupta a mai durat un timp. Sus, pe ziduri, lîngă Kerkoporta, fraţii Bocchiardi şi oamenii lor se băteau mai departe ; în curînd, însă, au înţeles că nu mai era nimic de făcut. Şi-au croit astfel drum printre duşmani, pînă jos, la Cornul de Aur. Paolo a fost prins şi ucis ; Antonio şi Troilo însă au ajuns pînă la o corabie genoveză, care i-a trecut peste apă, la adăpostul din Pera, fără ca vasele turceşti să bage de seamă. Pe flancul lor, în palatul Blachernelor, Minotto şi veneţienii lui fuseseră încercuiţi. Mulţi au fost ucişi ; demnitarii de frunte au fost luaţi prizonieri.

Semnale luminoase, care dădeau de ştire că trupele intraseră în Constantinopol, trecînd peste ziduri, fuseseră aprinse jur-împrejurul întregii oştiri turceşti. Vasele sultanului din Cornul de Aur se grăbeau să-şi debarce echipajele pe plajă, ca să atace zidurile portului. Ele au întîmpinat o slabă împotrivire. Numai la poarta Horaia, oamenii de pe două vase cretane s-au baricadat în turnuri şi au refuzat să se predea. În alte părţi, grecii au plecat acasă, în nădejdea că-şi vor putea ocroti familiile, iar veneţienii s-au îndreptat spre corăbiile lor. Nu cu mult înainte, o companie de turci îşi făcuse drum prin poarta Platea, la capătul văii. Altă companie a venit prin poarta Horaia.

Pe oriunde intrau, invadatorii trimiteau detaşamente în cuprinsul fortificaţiilor, ca să deschidă şi celelalte porţi pentru ostaşii care mai aşteptau afară. Cînd au văzut că totul era pierdut, pescarii din partea locului au deschis ei înşişi porţile cartierului Petrion, după ce li s-a făgăduit că le vor fi cruţate gospodăriile.

De-a lungul porţiunii zidurilor dinspre uscat, care se întindeau la sud de valea rîului Lykos, creştinii respinseseră toate atacurile turcilor. Acum, însă, aceştia intrau, regiment după regiment, prin spărturile din palisadă, şi se răsfirau într-o parte şi într-alta, ca să deschidă toate porţile. Oştenii de pe ziduri s-au trezit ei înşişi înconjuraţi. Mulţi au fost

uciși pe cînd încercau să scape din cursă, dar dintre comandanți mulți au fost prinși de vii, precum Filippo Contarini și Demetrios Cantacuzino.

În largul Mării de Marmara, vasele lui Hamza bei au văzut și ele semnalele și au trimis echipe de debarcare spre ziduri. La Studion și Psamathia se pare că nu a fost nici o împotrivire. Apărătorii s-au predat de îndată, nădăjduind că locuințele și bisericile lor vor scăpa de jaf.

FUGA FLOTEI LUI DIEDO

Sultanul și-a ținut în frîu cîteva regimente, pentru a-i servi drept escortă și poliție militară. Cea mai mare parte a trupelor sale era însă dornică să înceapă neîntîrziat prădăciunile. Marinarii, mai ales, erau nerăbdători, de teamă să nu le-o ia înainte soldații. Încredințați că lanțul așezat în port va împiedica vasele creștine să fugă și că vor putea să le ia în stăpînire pe îndelete, turcii și-au părăsit vasele, ca să se cațere pe țărm.

Lăcomia aceasta a salvat multe vieți de creștini. În timp ce un număr de marinari — greci și italieni — printre care și Trevisano, au fost prinși înainte să poată fugi din fortificații, alții au izbutit să ajungă la micile vase cu echipajele descompletate, și să se pregătească de luptă. Alții iarăși au putut să se cațere pe corăbii, înainte ca ele să pornească, sau să înoate pînă acolo, așa cum a făcut florentinul Tetaldi.

Cînd a văzut că orașul a căzut, Alvise Diedo, în calitatea lui de comandant al flotei, a plecat într-o barcă la Pera, ca să întrebe autoritățile genoveze dacă aveau de gînd să recomande alor lor să rămînă în port și să lupte, sau să pornească în larg, și a făgăduit că vasele lui venețiene se vor supune oricărei hotărîri se va lua.

Podestà * din Pera a fost de părere că trebuie trimisă o solie la sultan, ca să-l întrebe dacă are de gînd să lase libere toate vasele, sau dacă preferă să provoace un război cu Genova și Veneția. Ideea era greu de înfăptuit în asemenea clipe, dar, între timp, *podestà* a pus să se încuie porțile Perei și, astfel, Diedo — alături de care se afla și Barbaro, autorul unor însemnări zilnice —, nu s-a mai putut întoarce la corăbiile sale. Marinarii genovezi însă, de pe vasele lor ancorate la poalele zidurilor Perei, au dat de veste că ei au de gînd să pornească în larg și că doresc să aibă sprijinul venețienilor. La stăruințele lor, Diedo, a căpătat îngăduința să plece cu barca lui. A mers drept către lanțul care închidea încă portul. Doi dintre marinarii săi au tăiat cu securile curelele care-l legau de zidurile Perei și lanțul a fost tîrît de apă, pe plutele care-l susțineau. După ce a făcut semn vaselor din port să-l urmeze, Diedo a trecut cu barca prin deschizătură. Șapte vase genoveze sosite din Pera veneau numaidecît în urma lui și, după puțin timp, li s-au adăugat cele mai multe vase de război venețiene, patru sau cinci din galerele împăratului și unul sau două vase de război genoveze. Toate zăboviseră cît s-a putut mai mult ca să culeagă refugiații care înotau în jurul lor și, după ce au trecut dincolo de lanțul portului, întreaga flotilă a rămas pe loc, timp de vreun ceas, la intrarea în Bosfor, ca să vadă dacă nu se vor mai furișa și alte vase.

S-au folosit apoi de vîntul puternic care se pornise dinspre miazănoapte, și au călătorit în jos, pe Marea de Marmara și prin Dardanele, spre libertate.

Atît de multe dintre vasele lui Hamza bei fuseseră părăsite de marinari, cînd aceștia s-au repezit după pradă, încît amiralul n-a fost în stare să oprească fuga flotei lui Diedo. Cu vasele lui, care încă mai aveau echipaje, a pătruns, peste

Fragment din marele zid de apărare al Constantinopolului

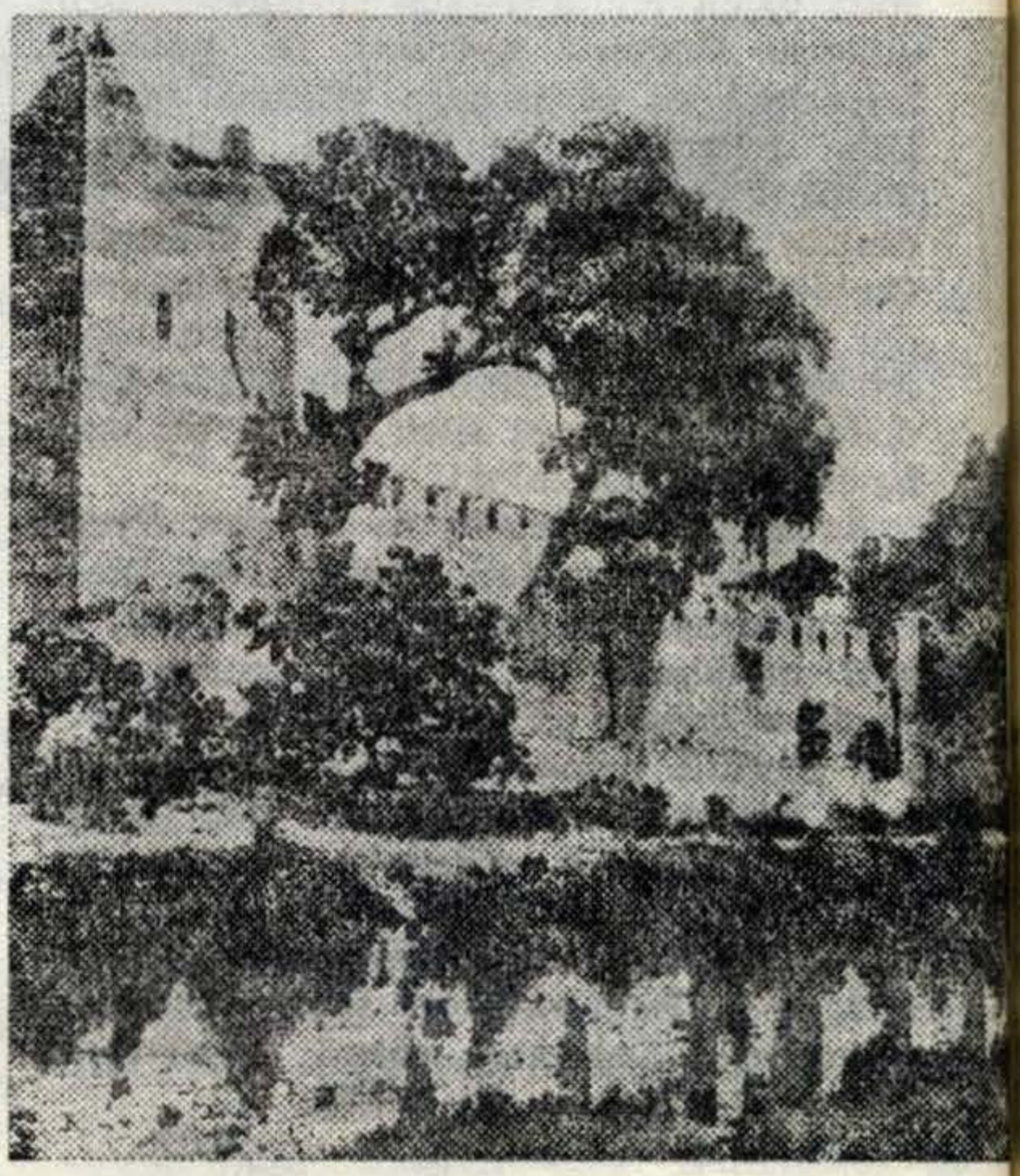

* Înalt magistrat care deținea timp de un an sau doi puterea executivă și judiciară *(n.r.)*.

Constantin XI Paleologul, ultimul monarh bizantin

lanţul fărîmat, în Cornul de Aur. Acolo, în port, a pus mîna pe vasele care mai rămăseseră : încă patru sau cinci galere imperiale, două sau trei galere genoveze şi toate vasele de comerţ veneţiene neînarmate. Multe dintre ele erau atît de înţesate cu refugiaţi, încît niciodată n-ar fi putut să iasă în larg.

Cîteva bărci mai mici s-au furişat totuşi în Pera. Dar ziua, în amiaza mare, nu era uşor să scapi de ochii turcilor, căci întreg portul, cu tot ce se găsea în cuprinsul său, se afla în mîinile cuceritorilor.

În oraş mai rămăsese un mic cuib de rezistenţă. Marinarii cretani, din cele trei turnuri de lîngă intrarea în Cornul de Aur, se mai împotriveau şi nu puteau fi alungaţi. La începutul după-amiezii, cînd au văzut că rămăseseră cu totul singuri, s-au predat, de voie de nevoie ofiţerilor sultanului, cu condiţia să nu se atingă nimeni de ei şi de bunurile lor. Turcii, a căror admiraţie şi-o cîştigaseră, nu i-au supărat cu nimic, şi astfel ei şi-au pornit vasele şi au plecat în larg, spre Creta.

Sultanul Mahomed aflase de mai multe ceasuri că Cetatea cea Mare era a sa.

Ostaşii lui străpunseseră palisada în zorii zilei şi, puţin după aceea, cînd luna care descreştea se afla încă sus, pe cer, a venit el însuşi să cerceteze spărtura prin care intraseră. A aşteptat însă pînă după-amiază ca să-şi facă intrarea triumfătoare în oraş, considerînd că atunci se va fi potolit măcelul şi jaful nemăsurat din primele ceasuri şi oarecare ordine va fi fost restabilită. Între timp s-a întors în cortul lui, unde a primit delegaţii de locuitori înspăimîntaţi, ca şi pe *podestà* din Pera în persoană. Dorea, de asemenea, să afle ce soartă avusese împăratul. Lucrul acesta nu s-a ştiut niciodată în chip lămurit. Mai tîrziu a umblat vorba, prin coloniile italiene din Levant, că doi ostaşi turci, care pretindeau că l-au ucis pe Constantin, au adus sultanului un cap, pe care nişte curteni prizonieri, care erau de faţă, l-au recunoscut că fiind al stăpînului lor. Mahomed l-a aşezat pentru un timp pe o coloană din Forul lui Augustus, apoi l-a umplut cu paie şi l-a trimis pe la curţile de căpetenie ale lumii islamice.

Scriitorii care au fost martori la căderea Constantinopolului au povestit lucrurile în mai multe chipuri. Barbaro spunea că unii pretindeau că ar fi văzut trupul împăratului într-o grămadă de morţi, dar că alţii susţineau că trupul nu i s-a găsit niciodată. Florentinul Tetaldi a scris şi el că, după unii, i s-ar fi tăiat capul, iar după alţii, împăratul a murit lîngă poartă, după ce fusese doborît la pămînt. Şi o versiune, şi cealaltă puteau fi întemeiate, adăuga el, deoarece cu siguranţă că a murit în învălmăşeală şi că turcii au decapitat cele mai multe cadavre. Prietenul său credincios, Phrantzes, a încercat să afle mai multe amănunte. Sultanul a trimis după corpul împăratului. Pînă la urmă, s-a găsit un trup cu un vultur brodat pe încălţăminte şi gravat pe cnemide (jambiere — *n.r.*). S-a socotit că trebuie să fie al împăratului Constantin şi sultanul l-a dat grecilor să-l înmormînteze. Phrantzes nu l-a văzut cu ochii lui şi nu putea fi sigur dacă era sau nu corpul stăpînului său şi nici nu a izbutit să afle unde fusese îngropat.

În veacurile ce au urmat, un mormînt fără nume din cartierul Vefa era arătat oamenilor cucernici ca fiind locul de îngropăciune al împăratului. Cît de adevărat era acest lucru nu s-a dovedit niciodată, iar acum mormîntul este nebăgat în seamă şi uitat.

Căutînd pe hartă POSADA, ROVINE, VICINA

După cum am mai arătat cu un alt prilej, istoriografia românească este unul din sectoarele în care, deși de un secol și jumătate s-a lucrat foarte mult, mai există încă o serie întreagă de probleme controversate. Ele privesc atît geografia istorică — e vorba de localizarea unor orașe dispărute sau cu nume schimbate, a unor cetăți și a unor locuri de bătălii celebre — cît și tradițiile istorice, apoi instituțiile vechi românești, istoria socială și economică, precum și caracterizarea unor personalități istorice.

CONSTANTIN C. GIURESCU

Asupra rezultatului și însemnătății luptei din noiembrie 1330, cînd oastea regelui Carol Robert a fost zdrobită de aceea a lui Basarab I Voievod, Țara Românească devenind astfel independentă, toți istoricii români și străini sînt unanimi. Acordul încetează însă cînd e vorba de a se fixa *locul bătăliei*. În această privință există nu mai puțin de șapte opinii. Istoricul bănățean P. Dragalina crede, în *Istoria Banatului Severin*, că bătălia s-a dat în „cheile Crainei", între Orșova și Mehadia, deoarece regele Carol Robert, după înfrîngere, nu s-ar fi oprit din fugă decît la Timișoara. Dimitrie Onciul e de părere că victoria lui Basarab a avut loc „în munții de lîngă Curtea de Argeș", A. D. Xenopol, luîndu-se după afirmația călătorului polon Strykowski, care a străbătut Țara Românească în anul 1574, socotește că teatrul luptei a fost dincolo de Gherghița, în munți, la o distanță de două zile de drum pînă la Sibiu.

Itinerarul unui rege înfrînt

Nicolae Iorga, atît în *Istoria armatei* cît și în studiul *Carpații în luptele dintre români și unguri*, dă ca loc al luptei „Posada [...] pe drumul ce duce de la Cîmpulung la Bran". Tot pentru Posada, pe același drum, se pronunță și N. A. Constantinescu, precum și Victor Motogna și Șt. Ștefănescu, aceștia doi din urmă neprecizînd însă unde anume se afla zisa Posadă. Ilie Minea se întreabă dacă lupta nu s-a dat cumva la Stoienești sau în împrejurimile acestui sat, nu departe de cetatea și schitul lui Negru Vodă, în județul Muscel. I. Lupaș înclină pentru „strîmtorile dimprejurul Argeșului", o părere deci asemănătoare celei a lui Onciul. În sfîrșit, autorul acestor rînduri opinează în *Istoria românilor* că lupta s-a dat, probabil, în Loviștea, pe vechiul drum care lega Curtea de Argeș, prin Cîineni, de Sibiu ; de aceeași părere sînt și Ștefan Pascu și Ion Ionașcu.

Unde se află locul vestitei bătălii care a durat patru zile (9-12 noiembrie 1330), una din cele mai însemnate din întreaga noastră istorie ? Să vedem ce ne spun izvoarele. Ni s-a păstrat un document, din 9 decembrie 1330 — la mai puțin de o lună de la terminarea luptei — în care se face o descriere a locului unde s-a dat ea. Faptul s-a petrecut „pe un drum de veșnic blestem, strîns mărginit de ambele părți de rîpi înalte, iar înainte, unde drumul era mai larg, închis puternic în mai multe locuri de șanțuri și asediat de mulțimea românilor luptători ai numitului Basarab". Deși documentul amintit e considerat de către un cercetător maghiar ca neautentic, constatăm totuși că el se potrivește perfect, în ce privește locul bătăliei, cu descrierea pe care ne-o dă *Chronicon Pictum Vindobonense* (Cronica Pictată de la Viena), un izvor asupra

De bello karoli regis cũ Bazarad wayuoda transalpino infeliciter gesto.

Oastea lui Carol Robert în confruntare cu oastea lui Basarab I (după cronica lui Johannes de Thurocz)

autenticității căruia nu există nici cea mai mică îndoială și care cuprinde, la sfîrșit, tocmai descrierea războiului din 1330. Potrivit acestei cronici, lupta s-a dat de asemenea pe un drum mărginit de rîpi înalte, întărit acolo unde el se lărgea de șanțuri în mai multe locuri, și închis de către români.

Alte două izvoare, cronica lui Petru de Dusburg și aceea rimată, a lui Nicolaus de Jeroschin, semnalate de Emil Lăzărescu, adaugă detaliul că țăranii munteni — anticipînd tactica luptei din Codrul Cosminului — au tăiat cu ferăstraiele trunchiurile copacilor de pe ambele maluri, lăsîndu-le doar ușor sprijinite și prăvălindu-le asupra oștirii lui Carol Robert în momentul cînd acesta se angajase în strîmtul defileu.

Dar nici unul din aceste izvoare și nici vreunul din celelalte documente referitoare la războiul din 1330 nu dau *numele* locului unde s-a dat lupta. *Posada* e o deducție a lui Nicolae Iorga, influențat de un document din 1397, care se referă însă nu la lupta din 1330, ci la aceea din 1395, cînd oastea împăratului Sigismund, întorcîndu-se din expediția întreprinsă în ajutorul lui Mircea cel Bătrîn și contra turcilor, a fost atacată de către Vlad uzurpatorul, pe cînd ea se afla în partea superioară a munților, „numită popular Pazzata". Considerînd că și în 1330 oastea ungară a mers pe același drum, anume între Cîmpulung și Bran, și că ambele bătălii s-au dat în același loc, N. Iorga a transformat „Pazzata" în Posada, aducînd ca argument că aci, în acest loc, se află „singurul cazan de munte" de pe drumul amintit. Dar acest drum de retragere este iarăși o simplă ipoteză pentru anul 1330, deoarece n-avem nici o dovadă, nici măcar un indiciu, care s-o îndreptățească.

Dimpotrivă, analiza atentă a izvorului principal *Chronicon Pictum Vindobonense* nu justifică o retragere a armatei lui Carol Robert — ajunsă la Curtea de Argeș — pe drumul Cîmpulung-Bran-Brașov. Să urmărim ce ne spune acest izvor cu privire la drumul urmat de armata lui Carol Robert de la intrarea pînă la ieșirea din țară. Aflăm mai întîi că armata ungară, venind dinspre vest, a pătruns pe la Severin, pe care l-a ocupat, a înaintat, apoi, printr-o țară în care, după metoda străveche, se făcuse pustiu în fața năvălitorului și a ajuns „sub castrul — adică cetatea — Argeș". Cum însă din punct de vedere militar nu se obținuse un rezultat decisiv — oastea lui Basarab nu fusese înfrîntă — și cum armata regală începuse a suferi, după expresia cronicii, de „foamea cea mare", Carol Robert dădu ordinul de retragere. Cronica nu ne spune în ce direcție a apucat oastea acestuia, dar putem presupune, dată fiind situația, mai ales lipsa de alimente și furaje, că ea a luat *drumul cel mai scurt*, spre a ajunge cît mai repede în Transilvania, unde putea găsi cele necesare. Drumul cel mai scurt nu ducea însă peste muncele, la Cîmpulung, și de aci la Bran și Brașov, ci prin Loviștea la Cîineni, și de aci la Sibiu. Oricine privește harta se convinge îndată de acest fapt.

Credem deci că armata regală a luat această din urmă cale — cale străveche, urmată și în epoca daco-romană — deoarece

pe valea Oltului, de-a lungul apei, nu exista încă drum ; îl vor deschide, săpînd în stîncă, austriecii, în timpul dominației lor asupra Olteniei (1718-1739). Așadar, după părerea noastră, *în Loviștea a avut loc, după toate probabilitățile, lupta din noiembrie 1330* ; aici a repurtat Basarab biruința sa. Urmează să se cerceteze terenul, în special între Sălătruc și Perișani, unde, după afirmația colegului Mihai Pop, drumul vechi mergea pe jos, pe vale, iar nu pe plai, ca azi, și unde se află un loc numit Posada. Îmi propun, la primul prilej, să întreprind această cercetare. O fotografiere aeriană a regiunii ar putea da indicii prețioase.

De din vale de Rovine, Grăim, Doamnă, către tine...

Și în privința localizării *Rovinelor*, locul luptei și biruinței lui Mircea cel Bătrîn, există controverse în istoriografia română. S-a dat oare această luptă pe Jii, în apropiere de Craiova, cam pe unde este mănăstirea Jitianu ? A avut ea oare loc pe Ialomița, pe Argeș sau pe unul din rîurile atinse în drumul dintre Turnu și Curtea de Argeș, adică pe Vedea, pe Călmățui sau pe Teleorman ? Izvoarele dau indicații diferite.

O cronică turcească și anume aceea a lui Enveri, scrisă pe la 1465, arată că bătălia s-a purtat în apropiere de rîul Arkîș — identificat cu Argeșul. O altă cronică, a lui Orudj, nu indică numele locului, dar recunoaște că pierderile au fost mari din partea atît a românilor, cît și a turcilor. O a treia cronică otomană, alcătuită în jurul anului 1500 de către Idris Bidlisi, susține că lupta cu Mircea a avut loc la „hendek" adică la „șanțuri" ; echivalentul termenului turc în românește fiind „hindichiu" (valul și șanțul ținînd de el).

Cronica raguzană a lui Giacomo di Pietro Luccari, tipărită la Veneția în 1605 și care are drept izvor, pentru evenimentele din Țara Românească, o veche cronică munteană a lui Murgul, pierdută azi, susține că sultanul Baiazid a intrat în țară pe la Severin și că s-a luptat cu Mircea „sub orașul Craiova" („sotto la città di Chralievo") unde a fost „pe jumătate fărîmat" („e vi fu mezo rotto"). Tot lîngă Craiova așază lupta și cronica lui Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, tipărită la Pesaro în 1601.

Trecînd la cronicele românești, constatăm că *Letopisețul Cantacuzinesc* pune lupta „pre apa Ialomiței" și adaugă : „Biruit-au Mircea vodă pre turci și făr de număr au perit, trecînd Baezet Dunărea fără vad". Inspirîndu-se din cronicarul bizantin Frantzes și dintr-un alt izvor străin, nenumit, Radu Popescu prezintă o a doua versiune și anume : „Zice istoricul Gheorghe Franți că au

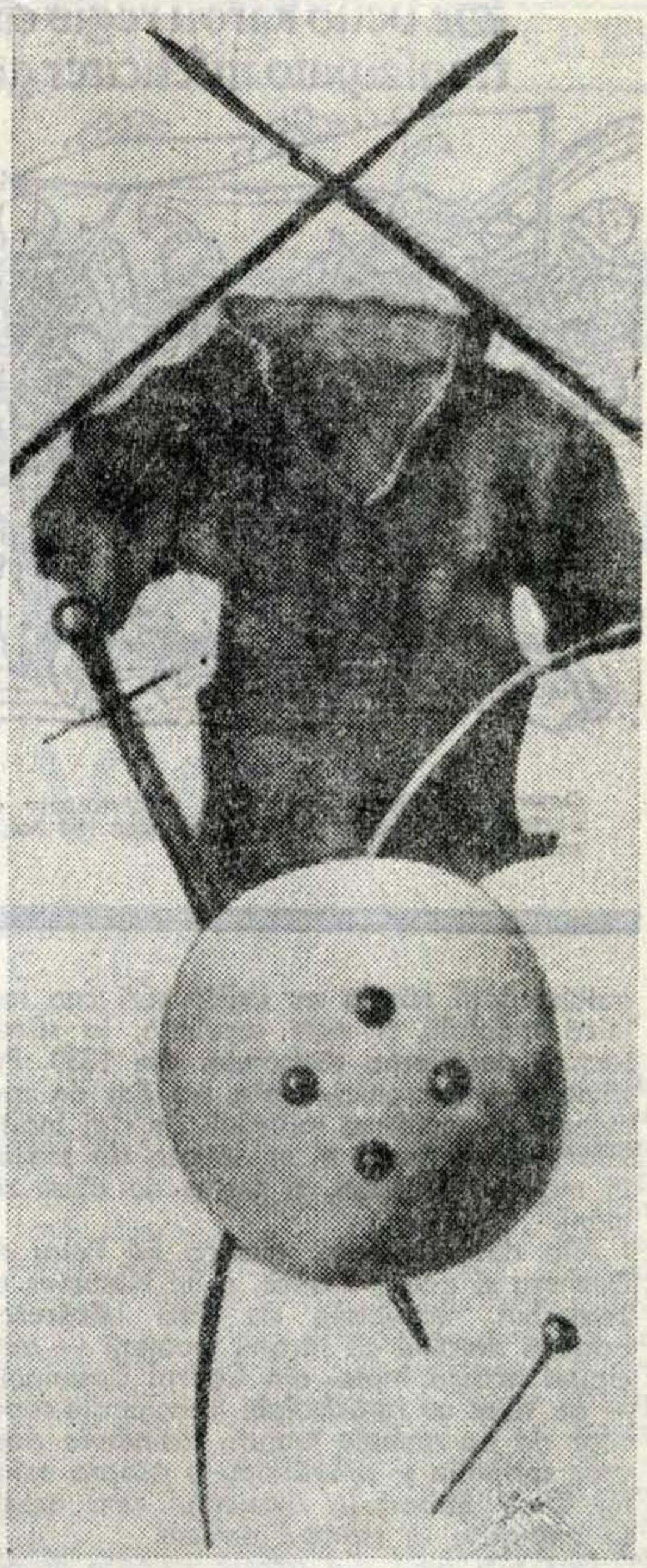

Arme din vremea lui Mircea cel Bătrîn

avut doao războae Mircea Vodă cu Baiazit, împăratul turcesc, unul către Nicopoea, altul pă apa Ialomiții și la amîndoao l-au biruit pe Baiazit-bei". Alt istoric scrie că „un război ce au avut Mircea Vodă au fost la Rovine (unde vor fi Rovinile, nu le spune)". În sfîrșit, cronicarul bizantin Chalcocondil, fără să precizeze vreun loc de bătălie, afirmă că Mircea „se ținea cu armata pe urma lui Baiazid prin pădurile de stejar ale țării, care sînt multe și acoperă în toate părțile

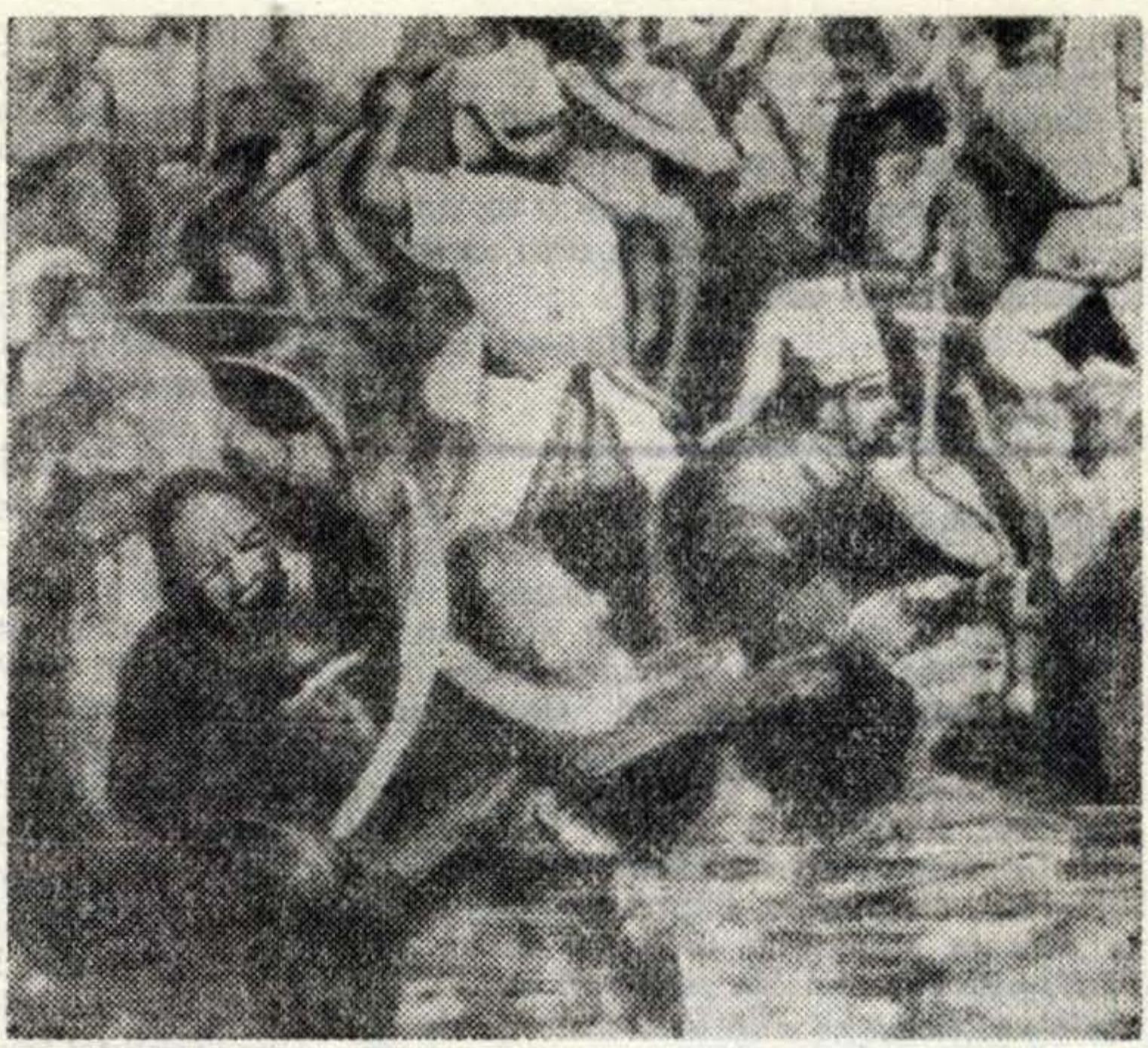

Bătălia de la Rovine (fragment din tabloul lui Paul Atanasiu)

țara, să nu fie ușor de umblat pentru dușmani și nici lesne de cucerit".

Față de diversitatea informațiilor izvoarelor istorice, nu va surprinde faptul că și istoricii vremii noastre au ajuns la concluzii diferite în ce privește localizarea Rovinelor. Scriind că lupta s-a dat la 10 octombrie 1394 — data e luată după o cronică sîrbească — „la Rovine lîngă Craiova", Dimitrie Onciul urmează deci indicațiile lui Luccari și Orbini. Nicolae Iorga, după ce într-un articol publicat în 1916 afirmase că Mircea a fost „bătut la Rovine", își schimbă părerea și în opera de sinteză *Istoria Românilor*, în volumul al treilea, arată că învinsul a fost Baiazid, și că „lupta a trebuit să se dea în marginea Craiovei, la Rovine «ruine»". P. P. Panaitescu, bazîndu-se mai mult pe cronicile turcești, susține că „lupta nu poate fi căutată decît pe linia ce unește Turnu [Măgurele] cu Argeș". Și fiindcă această opinie a fost exprimată într-o amplă monografie asupra lui Mircea cel Bătrîn, apărută în 1944, ea a influențat pe cercetătorii ulteriori Ion Ionășcu, Ștefan Pascu și Ștefan Ștefănescu. Cel dintîi consideră Rovinele drept un „loc situat pe drumul dintre Turnu și Curtea de Argeș"; cel de-al doilea, drept o „localitate" pe același drum; cel de-al treilea crede că lupta s-a dat „la Rovine pe Argeș". Cercetătorul sovietic A. A. Bolșakov, într-un articol apărut în 1960 și cercetătorul român Ion Nania, într-o notă din 1963 se pronunță și ei pentru localizarea pe același drum și anume în regiunea păduroasă de la Rovine, Tufele Roșii și Rovine Țuțulești, situată „la 20 km sud de Pitești și la 14 km în linie dreaptă de apa Argeșului".

Toate aceste localizări pornesc de la premisa, întemeiată pe cronicile turcești ale lui Nesri și Leunclavius, după care sultanul a trecut Dunărea la Nicopole. Iată însă că în 1957, cu prilejul celui de-al zecelea Congres internațional de studii bizantine, istoricul turc H. Inalcik a publicat un important document din sec. XV, aflător în arhiva de la Topkapî Sarai din Istanbul, document care arată că Baiazid, după ce a cutreierat Banatul spre a se asigura contra unui atac din spate, *a pătruns în Țara Românească pe la Severin*, înaintînd apoi spre est. Este evident deci că locul bătăliei de la Rovine n-a fost nici pe Ialomița, nici pe direcția Turnu-Argeș, ci pe drumul care, pornind de la Severin, trecea Jiul, apoi Oltul, spre a ajunge la reședința lui Mircea.

Avea oare interes acesta din urmă să lase pe Baiazid să străbată, prădînd și arzînd, toată Oltenia, apoi partea de vest a Munteniei propriu-zise, sau se impunea să încerce a-l opri cît mai aproape de punctul de intrare în țară? Credem că cea de-a doua soluție a prevalat. De aceea, revenind asupra unei păreri mai vechi, din 1946, socotim că lupta de la Rovine a avut loc pe Jii, *în marginea Craiovei*, așa cum arată cronicarii Giacomo di Pietro Luccari și Mauro Orbini. Aci au luptat crîncen și cu vitejie ostașii lui Mircea, învingînd pe Baiazid Îildîrîm, adică Baiazid Fulgerul.

Desigur, localizarea luptei de la Rovine lîngă Craiova rămîne încă o ipoteză, dar

una probabilă. Colegul A Golimas, de la Craiova, mi-a comunicat că, pe locul unde presupunem că s-a dat lupta, lîngă Jii, s-ar fi găsit resturi de arme. Rămîne ca săpături sistematice, precedate iarăși de o fotografie aeriană să ne aducă dovezile care să transforme ipoteza în certitudine.

Vicina cea prosperă

Însemnat oraș cu nume romanic, Vicina a avut o înfloritoare viață comercială în sec. XII-XIV. A fost sediu episcopal, apoi mitropolitan, de unde a venit acel Iachint care a ajuns în 1359 primul mitropolit al Țării Românești. Unde era situat acest oraș ?

Prima mențiune a Vicinei este în opera bizantină *Alexiada* a fiicei de împărat Ana Comnena ; ea amintește că prin anii 1085-1086, localitatea, împreună cu altele, se afla în stăpînirea unui șef local, Sesthlav. Către anul 1150, călătorul arab Edrisi arată că Vicina se află la o distanță de opt zile de mers, de la Dîrstor de vale, pe Dunăre ; are mulți locuitori și un teritoriu fertil ; scoate venituri mari din comerțul său. Acest comerț sporește și mai mult grație genovezilor, care întemeiază aici un important centru de afaceri. Numai într-o lună și jumătate, de la 1 iulie la 16 august 1281, se încheie la Constantinopol, de către unul din cei 20 de notari locali, nu mai puțin de 27 de contracte de import și export pentru Vicina, în valoare totală de circa 4100 de hiperperi bizantini de aur — sumă considerabilă pe atunci. Și mitropolia grecească de aci era bogată ; pe la 1300, venitul său anual — provocînd invidie —, atingea opt sute de monede de aur.

Cu privire la localizarea acestui important centru, părerile sînt împărțite. Informațiile pe care ni le dau izvoarele bizantine și călătorii arabi, ca și socotelile genoveze, ne îngăduie să afirmăm că Vicina n-a fost nici în Cuban, cum au crezut unii, nici în Albania, cum în mod surprinzător a afirmat Xenopol. Ea era situată pe Dunăre, dar nu pe cursul ei oltean, la Vidin, unde o așază atît editorii descrierii geografice spaniole *Libro del conoscimiento* cît și Constantin Hurmuzaki, ci pe cursul ei inferior, *între Măcin și vărsarea în mare*. Cercetările din ultimele decenii s-au oprit toate la această porțiune. Învățatul ceh Tomaschek a identificat cel dintîi Vicina cu Măcinul, fiind influențat și de asemănarea numelor. Opinia lui a fost adoptată de cunoscutul istoric Constantin Jireček, de Nicolae Dobrescu, cercetătorul istoriei bisericii române, precum și, în vremea mai nouă, de eruditul John Bromberg. Mai jos de Măcin, Isaccea a atras apoi atenția specialiștilor. Asupra ei s-a oprit Nicolae Grămadă, în studiul său de cartografie istorică, iar după el, bizantinologul N. Bănescu. Nicolae Iorga așază Vicina „între Isaccea și Tulcea", iar geograful Const. Brătescu înclină pentru Niculițel, dar împotriva acestei ultime localizări poate fi invocat ca argument decisiv relativa depărtare de Dunăre : circa zece kilometri în linie dreaptă.

Care este atunci localizarea exactă a Vicinei ?

Luînd în considerare toate izvoarele și, în primul rînd *portulanele*, adică hărțile alcătuite de navigatorii mediteraneeni în care se arată porturile de pe coasta mării și de pe cursul Dunării inferioare, constatăm că ele situează Vicina la vest de Deltă, pe malul drept al fluviului, cam pe la Isaccea sau puțin spre răsărit de această localitate. Așa o găsim, de pildă, în portulanul lui Pietro Vesconte, din 1318, și în acela al lui Marino Sanudo, alcătuit pe la 1320. După toate probabilitățile, *Vicina se afla pe locul Isaccei de azi.*

Aici există un străvechi vad, pe unde se poate trece ușor de pe un mal pe celălalt al Dunării. Pe aci au trecut, de fapt, timp de milenii, oștile, negustorii și călătorii. Atît la vest de Isaccea, pînă în dreptul Galaților, cît și la est de ea, pînă la Tulcea, se întind bălți care nu îngăduiau și nu îngăduie nici azi stabilirea, *pe malul Dunării*, a unei așezări chiar modeste, sat sau cătun, necum a unui oraș ca Vicina.

Există totuși o obiecție care se poate aduce acestei identificări : faptul că, într-un atare caz, orașul apare, în sec. XIV, sub două nume deosebite : *Isaccea* în izvoarele arabe și *Vicina* în cele grecești, în hărți și în portulane. Nu e însă singurul caz : Constantinopolului i se spunea de către turci Istanbul, iar de către ruși Țarigrad ; în Țara Românească, cetatea Turnu, de lîngă gura Oltului, era numită de turci Cule, iar de bulgari Holovnik. Însăși Isaccea mai are un al treilea nume : *Oblucița*. Dacă am cunoaște un izvor care să se refere *simultan* și la Isaccea și la Vicina, atunci, evident, ar trebui să renunțăm la această localizare. Pînă acum, însă, nu se cunoaște un asemenea izvor. Rămîne ca săpături arheologice să ne arate definitiv dacă această localizare este cea justă sau să ne indice, eventual, alta. Săpăturile vor trebui să fie precedate de o serie de fotografii aeriene, grație cărora urmele vechilor așezări, îngropate sub praful și nisipul veacurilor, pot apare clare, cum nici nu bănuiești cînd privești de la fața pămîntului.

Concursul nostru

„Magazin istoric" inaugurează în acest număr seria concursurilor sale. Pentru a răspunde întrebărilor de mai jos nu e necesară o pregătire specială. Tot ce vi se cere e să citiți cu atenție numerele 11 și 12 din 1970 ale revistei „Magazin istoric."

CÎND?

CINE?

CUM?

UNDE?

1

Prezența și continuitatea daco-romană au fost dovedite arheologic în zona Bucureștilor prin cercetările efectuate, printre altele, în 1967, la Băneasa-Străulești. Din ce epocă datează materialele descoperite acolo ?

a) sec. II î.e.n. ;
b) sec. III e.n. ;
c) sec. I e.n.

2

Cîte sate cuprindea domeniul domnesc la moartea lui Mihai Viteazul ?

a) 53 ;
b) 214 ;
c) 87.

3

Românii din Transilvania erau caracterizați de un mare scriitor ca „o viță de oameni frumoși, zdraveni și spornici, al căror clocotitor sînge roman nu e chisăliță de prune". Cine a fost autorul respectiv ?

a) Hugo ;
b) Schiller ;
c) Byron.

4

Ce dovezi există în favoarea tezei că civilizația minoică avea o tehnologie avansată ?

a) giuvaerurile și vasele fin lucrate ;
b) templele și amfiteatrele construite ;
c) armele folosite de războinici.

5

Cu cît au crescut efectivele de partizani iugoslavi în 1942 față de 1941 ?

a) cu 3 500 luptători ;
b) cu 15 000 luptători ;
c) cu 70 000 luptători.

6

„Crima cînd nu era comandată de sus, era tolerată, de cele mai multe ori, în mod expres". Care mi-

TALON de participare

CONCURS
magazin istoric
ianuarie 1971

litant de seamă al Partidului Comunist Român caracteriza astfel sîngerosul regim legionar ?

a) Ilie Pintilie ;
b) Lucreţiu Pătrăşcanu ;
c) Constantin David.

7

Ce împărat roman a aşezat în capela palatului său statuetele de cult ale tuturor divinităţilor venerate de supuşii săi ?

a) Alexander Severus ;
b) Octavian August ;
c) Caligula.

8

La ce dată a proclamat Germania reînceperea războiului submarin total în cursul primului război mondial ?

a) 8 februarie 1915 ;
b) 1 iunie 1916 ;
c) 31 ianuarie 1917.

9

Cînd iau amploare scenele profane, lipsite de orice conţinut religios de sine stătător în pictura murală exterioară a bisericilor din Ţara Românească?

a) începutul secolului XVI ;
b) începutul secolului XVII ;
c) începutul secolului XIX.

10

Care dintre căpeteniile naziste a fost în acelaşi timp mare industriaş, profitînd de situaţia sa politică pentru a lua în stăpînire uzine şi concerne întregi ?

a) Hess ;
b) Rosenberg ;
c) Goering.

11

Cîţi ofiţeri români au făcut parte din misiunea militară care a sprijinit lupta de unificare a Italiei ?

a) doi ;
b) cinci ;
c) opt.

12

Care este domnitorul român ale cărui decizii au format obiect de studiu în lumina teoriei matematice moderne ?

a) Mihai Viteazul ;
b) Petru Cercel ;
c) Al. Ioan Cuza.

1

Concursul nostru este alcătuit din 3 serii a cîte 12 întrebări. Cu alte cuvinte, concursul care începe cu numărul acesta se va termina în numărul 3 (48), martie 1971.

Bibliografia fiecărei serii de întrebări este alcătuită din cele două numere imediat precedente. Repetăm, pentru seria de faţă, cititorii găsesc materialul necesar răspunsurilor în nr. 11 şi 12/1970.

Răspunsurile la totalul celor 36 întrebări se vor trimite numai la sfîrşitul concursului, însoţite de cele trei bonuri de participare, într-un plic pe care se va menţiona citeţ Pentru Concurs. *Spre a uşura atît eforturile participanţilor, cît şi munca comisiei de triere, rugăm a se nota numai numărul de ordine al întrebării şi litera răspunsului considerat corect. De ex. : 1/a ; 2/b ; 3/c ş.a.m.d. Repetarea întrebării, ca şi adăugarea de detalii suplimentare în cadrul răspunsului nu au alt rezultat decît crearea de dificultăţi în plus.*

Data limită de expediere a răspunsurilor la cele 36 întrebări ale primului concurs este ziua de 31 martie 1971 (se va lua în considerare data poştei de pe plic).

Numeroasele premii oferite constă în televizoare, aparate de radio, fotoaparate, abonamente la revista noastră.

Eventualelor nelămuriri ivite pe parcurs li se va consacra o Poştă a concursului. *Participanţii care vor cere redacţiei explicaţii în acest domeniu sînt rugaţi să menţioneze pe plic* Pentru Poşta Concursului.

Amănunte suplimentare în numerele viitoare. Celor care-şi vor încerca puterile pe tărîmul aflat sub fascinanta domnie a muzei Clio le adresăm o scurtă, dar sinceră urare : SUCCES !

Mesajul era ascuns în pionul de șah

ELISABETA IONIȚĂ

O simplă piesă de șah — un pion. Istoria ei ne vorbește despre greutățile neînchipuite și sensurile luptei purtate eroic de cei mai credincioși fii ai poporului nostru — comuniștii — în anii de adîncă ilegalitate. Silit să-și desfășoare activitatea în condiții foarte anevoioase, cînd autoritățile burgheze adoptau mereu alte măsuri samavolnice împotriva sa, partidul comunist a găsit în permanență cele mai indicate metode pentru a-și îndeplini cu cinste sarcina de conducător al luptei poporului român pentru libertate națională și dreptate socială.

Conspirativitatea desăvîrșită era o cerință obligatorie a muncii de partid în acea vreme. Cea mai mică abatere de la regulile ei putea atrage după sine urmări foarte grave. Aceasta cerea nu numai o vigilență deosebită, ci și multă ingeniozitate în alegerea unor soluții cît mai eficiente, cît mai sigure.

În diferite muzee din țară sînt expuse astăzi obiecte care au servit transmiterii documentelor și mesajelor ce trebuiau ascunse de ochii autorităților burgheze. Acesta a fost, de pildă, cazul piesei de șah amintite la început. În interiorul ei, într-un orificiu ermetic închis, se introduceau materiale de partid, scrise pe foiță de țigară.

Exemplele sînt numeroase. Iată o carte care, de fapt, este o casetă. Același rol îl aveau valizele și servietele cu pereți dubli.

La percheziții, locuințele luptătorilor revoluționari erau răscolite cu sălbăticie, pînă în cele mai ascunse unghere. Ochii copoilor Siguranței căutau avizi materialele propagandistice. Un singur manifest descoperit era suficient pentru ca locatarul să fie arestat, torturat, ucis. Dar și în locuințe, comuniștii găseau soluțiile adecvate. Materialul putea fi, de pildă, păstrat, în condiții optime, în... piciorul unui bufet.

Cîteva note de Siguranță exprimă deruta și îngrijorarea „vînătorilor de comuniști“ : „Broșurile tipărite au de obicei pus pe copertă un titlu cu totul contrar conținutului“ (1940) ; s-a descoperit „...un pachet conținînd 200 exemplare din manifestul «Pentru pacea și independența poporului român»“ (1941) ; a fost găsită, între altele, „una broșură, avînd pe copertă următoarea titulatură : «Șlagăre românești, cele mai populare cîntece patriotice»“ (1942) ; „Astă-noapte, pe str. Carol [...] a fost găsit un manifest comunist, care...“

Vasile Conta, „Încercări de metafizică materialistă“, editura „Biblioteca pentru toți“. Nimic neobișnuit : o lucrare de filozofie. O deschidem și citim : *Rezoluția Plenarei C.C. al P.C.R. din iulie 1933.* Și acesta este numai un exemplu, fiindcă am putea adăuga : „Fapta eroică a soldatului Stan Nicolae. Amintiri din războiul de întregire a neamului“ *(Către toți soldații și marinarii. Muncitori și soldați îmbrăcați în haine militare!* — manifest editat de P.C.R.), ing. I. C. Florian : „Din tainele radiofoniei“ *(Pentru pace, pîine, pămînt și libertate* — hotărîrile Plenarei V a C.C. al P.C.R. din iulie 1936, stabilind platforma de luptă a partidului pentru făurirea Frontului popular antifascist), Gh. Tătărăscu : „Da sau nu ?“ *(Declarația C.C. al P.C.R. cu privire la criza de guvern din România* — noiembrie 1937), C. Argetoianu : „Lupta contra speculei“ *(Război și înșelătorie* — 1938), Episcopul Ioachim : „Combaterea răului“ *(Punctul nostru de vedere* — 1940), General I. Antonescu : „Dragii mei copii“ *(Pentru pacea și independența națională a poporului* — 1941).

Am amintit doar cîteva piese-document care ilustrează complexitatea muncii ilegale. O muncă neînfricată, eroică, cerînd deopotrivă perseverență, curaj și inteligență.

Charles de Gaulle

JEAN AUBURTIN

Epoca în care s-a născut, a crescut și și-a ales cariera Charles de Gaulle a fost — cum e și firesc — alcătuită și din bine și din rău. Defăimată de unii, lăudată de alții, așa-numita „belle époque" (epoca frumoasă) a fost impregnată de amintirea înfrîngerii din 1870, sfîșiată de afacerea Dreyfus, a asistat la nașterea sindicalismului, a văzut socialismul evoluînd și a fost marcată de sechelele anarhismului. Copil fiind și apoi adolescent, Charles de Gaulle a știut să aleagă din simfonia — mai bine zis cacofonia — timpului său acele elemente care să-i îmbogățească personalitatea în formare. De altfel, ea s-a afirmat foarte devreme. Faptele glorioase din istoria Franței îl înflăcărau, iar înfrîngerile suferite de patria sa îl consternau ; nu se putea resemna să le recunoască, pentru că nu le dădea crezare.

Dar, deși de un temperament grav, ba chiar auster, cum arareori sînt tinerii la această vîrstă, nu-i lipsea umorul, nici o anumită înclinație spre romantism : la șaisprezece ani a scris și versuri în stilul lui Edmond Rostand, confirmînd în felul acesta celebrul paradox „ca să devii clasic, trebuie să te naști romantic".

Timpul și-a urmat cursul cînd mai tihnit, cînd mai tumultuos. Dar dacă epoca a fost frumoasă pentru cei avuți, adolescenții au înregistrat reflexele ei sumbre. Admis în 1909 la Școala militară Saint-Cyr, unde vreme de un an și-a făcut stagiul de simplu soldat, tînărul Charles era absolvent, în 1912, clasificat al treisprezecelea din 211 membri ai promoției. Sublocotenentul a ales Regimentul 33 de infanterie, unde șefii săi l-au apreciat de la început ca fiind „un ofițer cu adevărat merituos, care îndreptățește cele mai frumoase speranțe pentru viitor".

Pasionat de arta militară, Charles nu și-a neglijat cultura generală, citind literatură, filozofie, psihologie etc.

Primele concluzii

Dar iată că a izbucnit primul război mondial. În „Memoriile" sale nu-i face decît o schiță fugară : botezul focului, calvarul tranșeelor, asalturi, bombardamente, răni, prizonierat. După un timp, în 1938, a redat cu mai multă precizie anumite momente, precedînd povestirea de următorul aforism : „un mare război este o revoluție". A descris apoi cu minuțiozitate zilele în care ostașii au ajuns la unitățile lor, apoi retrăirea șocului resimțit la început și, în sfîrșit, primele lupte. „Gîtuiți de emoție", „oameni înspăimîntați", „pămînt ciuruit de gloanțe", „căderea primelor cadavre", „ploaie de ghiulele și tunete de obuze", „șuierat de gloanțe și ofițeri care mor în picioare", acestea au fost primele sale impresii.

Să precizăm așadar ce a fost pentru el războiul. A combătut în Divizia 2 infanterie, a fost de trei ori rănit și de două ori citat pe ordinul de zi. Este bine cunoscut disprețul său, mai bine zis un fel de inconștiență în fața primejdiei pe care a păstrat-o toată viața și care avea să explice mai tîrziu îndrăzneala, uneori chiar temeritatea politicii sale. „A executat acțiuni de recunoaștere în condiții periculoase..." ; „a antrenat soldații de sub comanda sa într-un asalt crîncen corp la corp..." ; „singura soluție compatibilă cu sentimentul său de onoare militară", sînt doar frînturi din rapoartele asupra comportării sale. O apreciere a șefilor săi : „Fiind vorba de o misiune importantă, locotenent-colonelul său socotește că numai căpitanul de Gaulle este capabil s-o îndeplinească". Cîteva zile mai tîrziu : „Dacă în fața localității Douaumont, Regimentul 33 s-a comportat în mod exemplar, aceasta se datorează clarviziunii căpitanului companiei 10".

În timpul celor doi ani cît a fost prizonier, a încercat de cinci ori să evadeze. De cinci ori a fost prins : l-a dezavantajat statura sa neobișnuită. Dar cel puțin a știut să folosească acest timp liber greu de suportat, aceste „mari vacanțe". Ca unul care a „făcut" războiul, a încercat în fața tovarășilor de captivitate să tragă anumite concluzii de pe urma experienței sale. Meditația, ca simplă speculație a gîndirii, nu l-a mulțumit. El a studiat modalitățile războiului modern prin prisma conflictului armat la care a participat ; a strîns materialul pentru prima sa carte, publicată în 1924 : *Discordia în rîndurile inamicului*, în care avea să consemneze dezastrele provocate de divergențele dintre civili și militari ; tendința unora de a se amesteca în domeniile celorlalți ; lipsa de măsură a conducătorilor germani, îmbătați de „voința de putere", cauze care duc la discordie, descurajare, prăbușire. În sfîrșit, a schițat o perspectivă a lumii de mîine.

Începînd de la 1 octombrie 1921, de Gaulle a ținut un curs de istorie militară la Școala militară specială de la Saint-Cyr. Cu alte cuvinte, după ce a luptat s-a urcat la catedră, de la catedră s-a aplecat asupra istoriei, de la istorie a trecut la politică — iată drumul său cu etapele lui care, fixate în memorie, aveau să alcătuiască o sinteză. Fiecare etapă i-a adus un bagaj nou de idei diferențiate între ele, care s-au acumulat fără a se anula reciproc. „Căci totul se leagă", cum îi plăcea lui de Gaulle să repete adesea. Au fost necesare totuși o serie de evenimente neprevăzute — lipsă de conducători, teama celorlalți de răspundere, înfrîngeri, crize guvernamentale — pentru ca dubla sa preocupare militară și politică

să se contopească pentru totdeauna, cu începere de la 18 iunie 1940.

Foarte repede, din profesor s-a transformat din nou în elev. La 2 mai 1922 a fost admis la Şcoala de război. În cursul acestui stagiu de doi ani concepţiile sale s-au maturizat şi a ieşit la iveală caracterul său — caracterul său rău — „specific timpurilor grele". O întîmplare semnificativă : analizînd anumite operaţiuni militare, căpitanul de Gaulle l-a înfruntat pe profesorul de tactică generală, Moyrand. La o întrebare a acestuia, pusă anume pentru a-l încurca, de Gaulle a dat un răspuns conform temperamentului său, afirmînd că pe el îl interesa în primul rînd stabilirea liniilor mari şi nu detaliul. Aşa cum a subliniat şi în alte dăţi, părerea lui era că, atunci cînd ai răspunderea unui comandament, trebuie să-ţi păstrezi mintea liberă pentru a-ţi putea îndeplini misiunea. Este o concepţie care l-a urmărit totdeauna. În *Tăişul spadei* povestind bătălia de la Sedan, l-a criticat pe mareşalul Bazaine care a capitulat în faţa prusienilor pentru că nu luase

1848

Naşterea lui Henri de Gaulle, tatăl generalului de Gaulle. Va deveni profesor de filozofie, de matematică şi de literatură la colegiul „Imaculée-Conception", apoi la şcoala „Fontanes" (pe care a fondat-o) şi, în sfîrşit, la şcoala „Sainte-Geneviève". A murit în 1933.

1890

22 noiembrie : Naşterea, în oraşul Lille, strada Princesse nr. 9, a lui Charles-André-Joseph-Marie de Gaulle.

1909

Charles de Gaulle intră în Şcoala militară specială Saint-Cyr, al 119-lea din 221.

1909-1910

Un an de serviciu militar, ca simplu soldat la Arras.

1912

Absolvă Saint-Cyr, al 13-lea din 211. Este repartizat ca sublocotenent la Regimentul 33 infanterie, aflat sub conducerea colonelului Pétain.

1913

1 octombrie : Este avansat locotenent.

1914

2 august : Izbucneşte primul război mondial.
15 august : De Gaulle e rănit pe front.

1915

18 februarie : Avansat căpitan cu titlu provizoriu.
4 septembrie : Avansat definitiv la gradul de căpitan.

Inainte de botezul focului

1916 — prizonier

1929-1931, comandant în Orient

măsuri de ansamblu, ocupîndu-se — tocmai pentru a nu fi obligat să ia hotărîri mari — de amănunte lipsite de importanță. In 1936, după întîlnirea cu Léon Blum, a povestit că, în cursul întrevederii, telefonul sunase de cîteva ori solicitîndu-i-se președintelui lămuriri privitoare la detalii mărunte ; acesta, exasperat, îi ceruse lui de Gaulle să constate condițiile în care își exercita misiunea. De atunci, de Gaulle n-a îngăduit nimănui, niciodată, să-l cheme la telefon, el însuși servindu-se rareori de el ; și nici nu a lucrat noaptea. Perseverența într-o hotărîre sau atitudine luată a constituit una din trăsăturile predominante, o componentă permanentă a personalității sale.

E plăcut să avansezi, dar...

Dovadă de caracter : în toate discuțiile purtate la Școala de război își menținea punctul de vedere, ceea ce a influențat aprecierile profesorilor, care îi lăudau „inteligența", „strălucirea", „cultura", dar

1916

Rănit pentru a doua oară, apoi pentru a treia oară la Douaumont (2 martie), unde este dat dispărut. Cade prizonier. După ce încearcă de cinci ori să evadeze, este internat în lagărul de pedeapsă de la Ingolstadt. Citat pe ordin de zi, de generalul Pétain.

1918

Este eliberat din prizonierat. În același an, la 21 noiembrie, Pétain devine mareșal al Franței.

1919-1920

Detașat în Polonia.

1921

Numit la Saint-Cyr ca suplinitor la catedra de istorie.

1922

2 mai : Intră în Școala de război.

1924

Absolvă Școala de război cu mențiunea „bine". Publică prima sa lucrare, *Discordia în rîndurile inamicului.*

1925

Detașat la statul major al armatei de pe Rin.
Octombrie : chemat să lucreze la Consiliul superior de război.
Decembrie : publică în „Revue militaire française" articolul *Rolul istoric al fortificațiilor franceze.*

1927

Aprilie : Ține conferințe la Școala de război.
Decembrie : Preia comanda

adăugau : „păcat de calităţile sale incontestabile, anulate de o prea mare încredere în sine, de aroganţa faţă de părerile altora şi de atitudinea sa de rege în exil". A simţit de timpuriu că independenţa este un lux care se plăteşte cu avansarea în grad. Dar preţul nu i s-a părut prea mare. Mai tîrziu, devenit om de stat, n-a socotit nici preţul plătit de Franţa, în schimbul independenţei, prea mare.

Cu toate „calităţile" sale (sau din cauza lor) a absolvit Şcoala de război obţinînd

---

Batalionului 19 vînători, la Trèves.

1929

Detaşat la statul major din Beirut al armatei din Orient.

1932

Este avansat la gradul de locotenent-colonel. Lucrează în cadrul Secretariatului general al apărării naţionale. Publică lucrarea *Tăişul spadei.*

1933

Publică în revista „Études" un articol despre arta militară.

1934

Publică în „Revue militaire française" un articol despre militarizarea economiei în străinătate. Publică lucrarea *Spre o armată de profesie.*

1935

Publică în „Revue Hebdomadaire" articolul intitulat *Posibilităţile şi necesităţile armatei de profesie.* La sugestia lui de Gaulle, ministrul Paul Reynaud propune crearea unui corp motorizat. Generalul Maurin, ministrul de război, se opune, deşi cu un an înainte Hitler crease primele divizii blindate.

1936

Este repartizat la Centrul de înalte studii militare.

1937

Avansat colonel, preia comanda Regimentului 507 tancuri, la Metz.

1938

Publică lucrarea *Franţa şi armata sa.*

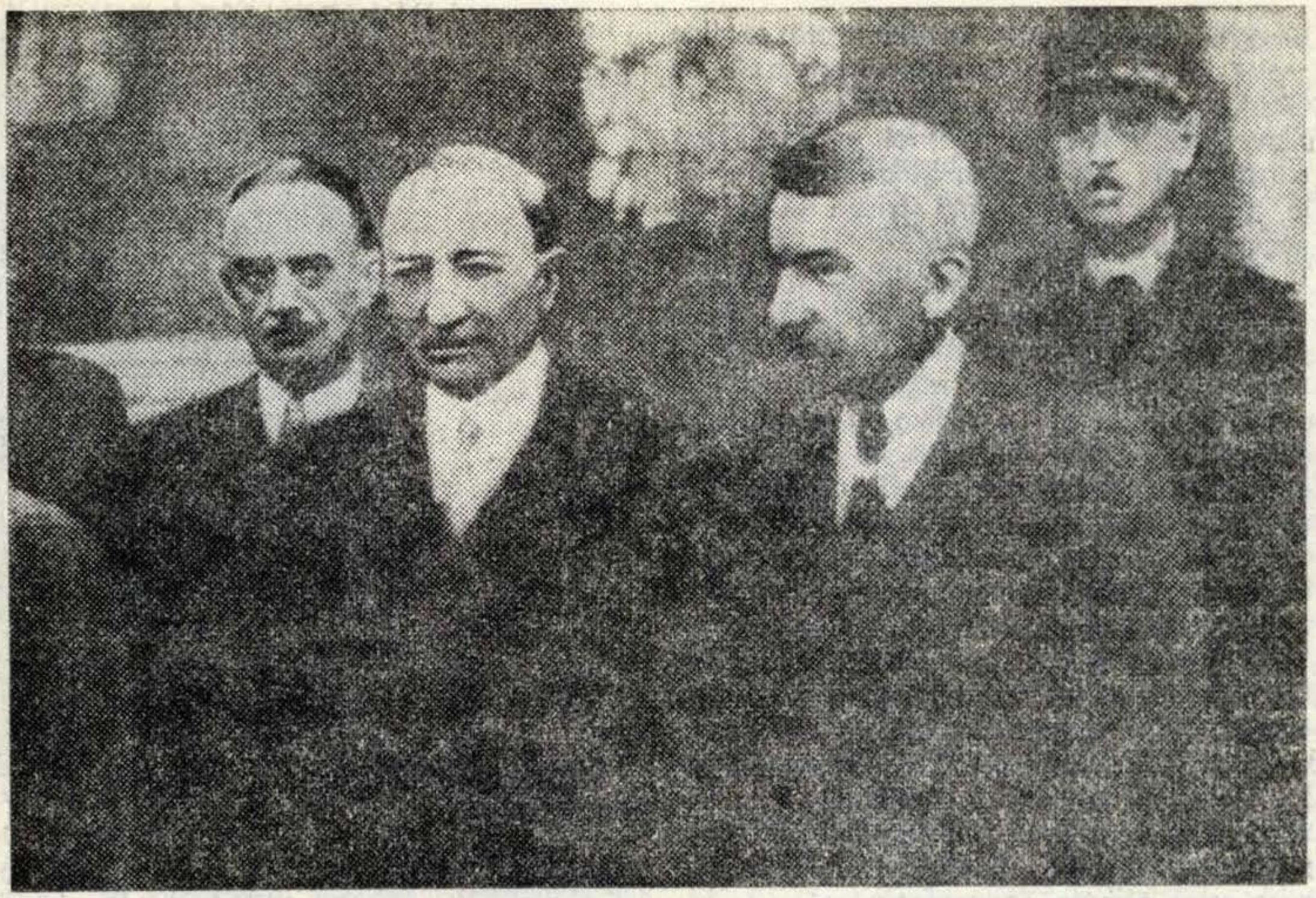

Intr-un „spectacol de revistă" al promoției Fez — cum fusese denumită promoția sa de la Saint-Cyr — viitorul președinte joacă rolul ginerelui

1940 — Proaspăt numitul subsecretar de stat al ministerului Apărării, împreună cu miniștrii Fevrier, Delbos și Pernod

doar calificativul „bine". Pentru a fi numit la Statul Major General al armatei, era însă necesar calificativul „foarte bine", așa încît a fost repartizat la statul major al armatei de pe Rin. Oarecum decepționat, s-a destăinuit prietenului său Lucien Nachin : „In armată nu prea există înclinare spre meditație".

N-a zăbovit prea mult pe malurile Rinului. In 1925 a fost chemat să lucreze la Consiliul

1939

1 septembrie : Izbucnește cel de-al doilea război mondial.
Primește comanda brigăzii de tancuri a Armatei V.

1940

Ianuarie : Trimite, unui număr de 80 personalități, o notă intitulată *Viitorul forțelor mecanizate*, în care pledează pentru crearea unor astfel de mari unități în armata franceză.
10 mai : Ofensiva germană pe frontul de Vest.
15 mai : Preia comanda Diviziei 4 blindate.
Înregistrează succese la Montcornet și Abbeville.
19 mai : Citat pe ordinul de zi de armată de către Weygand.
Avansat general de brigadă cu titlu provizoriu.
5 iunie : Numit subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale. Îl întîmpină la Bordeaux pe Pétain, chemat din Spania, unde era ambasador ; va fi ultima lor întîlnire.
9 iunie : Prima întîlnire cu Churchill la Londra, cu prilejul unei călătorii în Anglia.
17 iunie : Se refugiază cu avionul la Londra.
18 iunie : Chemarea la rezistență împotriva invadatorilor naziști, adresată prin radio, de la Londra, poporului francez.
4 iulie : Pentru apelul la luptă împotriva ocupanților, Tribunalul militar al regiunii militare 17 îl condamnă, în lipsă, la patru ani închisoare și 100 de franci amendă.
2 august : Tribunalul mili-

superior de război. Însărcinat să explice „rolul istoric al fortificațiilor franceze", de Gaulle a întocmit un studiu care a avut un mare răsunet. A fost, de altfel, pentru el încă o ocazie de a-și preciza gîndirea ; referitor la numărul fortificațiilor scrise : „Da, sînt necesare puține, dar bune".

„Rolul istoric al fortificațiilor franceze" nu era o fișă „tehnică", cu atît mai puțin un plan strategic ; era un studiu istoric asupra constantelor apărării naționale sau, mai exact, un studiu politic. A fixa un țel, indicînd mijloacele pentru a ajunge la el, stabilind etapele, înseamnă a face politică. S-au găsit destui critici care să facă ironii pe seama aparentului paradox : teoreticianul tancurilor — apostol al fortificațiilor ! Nimeni nu negase vreodată necesitatea fortificării teritoriului francez. Prin anii 1936 sau 1937, de Gaulle mi-a mărturisit că fusese de acord cu construirea liniei Maginot, dar că, în locul unei linii continue, ar fi preferat „puține fortificații — dar bune", pe care să se bazeze rezistența. Totuși existența liniei Maginot nu excludea, ci, dimpotrivă, implica crearea unei armate de profesie.

La sfîrșitul anului 1926, de Gaulle a fost trecut pe tabelul de avansări. La o scrisoare de felicitare a răspuns : „Este plăcut să avansezi, dar mai important e să lași o urmă".

În cursul anului 1927, de Gaulle a ținut la Școala de război, apoi la Sorbona, o serie de conferințe, cu diverse subiecte, ca : „acțiunea războinică", „despre caracter" și „despre prestigiu". Textul acestor conferințe, cu completările ulterioare, a constituit baza lucrării *Tăișul spadei* editată în 1932.

1939 — colonel la Metz

La sfîrșitul iernii a preluat comanda Batalionului 19 vînători. A urmat obișnuitul program cu exerciții, manevre, lungi marșuri ; n-au lipsit nici incidente. A izbucnit o epidemie de gripă, cu cazuri mortale, apoi a avut loc o anchetă parlamentară. Deși a fost chiar felicitat pentru activitatea sa, de Gaulle a socotit întreaga poveste „lamentabilă", ca și publicitatea pe care i-au făcut-o politicienii. Spre sfîrșitul anului următor, i-a scris lui Nachin, anticipînd asupra evenimentelor : „Armata de pe Rin nu mai are mult de așteptat. Prin forța lucrurilor sînt pe cale să se năruie ultimele bariere stabile

---

tar al regiunii militare 13 îl condamnă la moarte.

7 august : Acord cu Churchill asupra statutului Franței Libere — organizația de luptă condusă de de Gaulle.

Africa Ecuatorială și Camerunul trec de partea Franței Libere.

Octombrie : Crearea, la Brazzaville, a Consiliului de apărare gaullist.

1941

9 ianuarie : Definește, la Londra, statutul Franței Libere.

22 iunie : Agresiunea germană împotriva Uniunii Sovietice.

Septembrie : Se constituie, la Londra, Comitetul național francez.

Trecerea teritoriilor Saint-Pierre et Miquelon de partea Franței Libere.

1942

Ianuarie : Organizarea „Biroului central de informații și acțiune" (B.C.R.A.).

30 mai : Crearea Comitetului francez de eliberare națională, în frunte cu de Gaulle și Giraud. În octombrie, de Gaulle rămîne singur la conducere.

18 mai : De Gaulle sărbătorește, la Londra, a doua aniversare a apelului său. Participă reprezentanți a șaptesprezece națiuni.

Iunie : Apărarea eroică a localității Bir-Hakeim de către generalul Koenig, combatant al Franței Libere.

August : Întrevedere Churchill-de Gaulle, la Cairo.

1940 — Londra

și prețioase ale Europei. Trebuie să fim convinși, că anexarea Austriei (Anschluss-ul) este iminentă, după care Germania va lua, cu sau fără forță, teritoriile aparținînd Poloniei. Apoi ni se va cere Alsacia. Asta mi se pare limpede ca lumina zilei".

Intotdeauna raționamentele le-a făcut plecînd de la fapte reale : „lucrurile fiind așa cum sînt", și s-a ferit de divagații. După împlinirea stagiului de comandament, a fost numit, în 1931, la Secretariatul general al apărării naționale — organism însărcinat cu pregătirea deciziilor Consiliului superior de război — unde, cu începere din 1932, a dus o viață de birou.

Covîrșitorul rol al motorului

Din aprilie 1934, reînarmarea Germaniei a devenit un fapt de necontestat. Louis Barthou, ministrul Afacerilor Străine, afirmase că Franța avea să-și asigure, de acum înainte, securitatea „prin mijloace proprii". O dată cu venirea lui Hitler la putere cursa înarmărilor se accelerase. Etapele au început să se înlănțuie : crearea diviziilor blindate, lichidarea lui Röhm, asasinarea cancelarului Dollfuss, plebiscitul prin care regiunea Saar a fost alipită Germaniei ; apoi, reintroducerea serviciului militar obligatoriu, ocuparea malului stîng al Rinului, acordurile de la München, anexarea Cehoslovaciei, și, în sfîrșit, războiul.

Cum a reacționat de Gaulle în fața acestor evenimente ? Propunînd o reformă militară corespunzătoare nevoilor momentului. Pentru a reuși, avea nevoie de purtători de cuvînt : printre aceștia m-am numărat și eu.

În primăvara anului 1934 l-am întîlnit pe locotenent-colonelul Charles de Gaulle la colonelul Emile Mayer, un vechi prieten al tatălui meu. Citisem, devorasem mai bine zis, cartea sa recent apărută *Spre o armată de profesie*. Cîteva zile mai tîrziu mi-a oferit în mod spontan și cordial o dedicație.

I-am recenzat lucrarea în „Revue de l'École des Sciences Politiques", la care colaboram. Sedus de argumentele lui de Gaulle, am devenit pe dată adeptul revoluției militare preconizate de el. I-am propus contribuția mea. Se impunea modificarea legislației în vigoare, combaterea inerției guvernamentale. Trebuia să atragem de partea

---

8 noiembrie : Debarcarea aliaților în Africa de Nord.

1943

Întîlnire între Roosevelt, Churchill, de Gaulle și generalul Giraud, susținut de americani pentru a deveni „comandant superior civil și militar".

27 mai : Consiliul național al rezistenței reclamă constituirea unui guvern provizoriu la Alger, sub președinția lui de Gaulle.

30 mai : De Gaulle sosește în Algeria.

1944

30 ianuarie : De Gaulle deschide Conferința africană de la Brazzaville.

3 iunie : Comitetul de eliberare își schimbă denumirea în „Guvern Provizoriu al Republicii Franceze".

6 iunie : Debarcarea aliaților în Normandia.

14 iunie : De Gaulle debarcă în Normandia.

28 iunie : Sosește în Tunisia eliberată.

Iulie : Întrevedere de Gaulle-Roosevelt la Washington.

23-25 august : Eliberarea Parisului.

Decembrie : De Gaulle semnează la Moscova un pact de prietenie franco-sovietic.

1945

9 mai : Reich-ul nazist capitulează.

August : Capitularea Japoniei.

Octombrie : Referendum privind instituțiile.

13 noiembrie : De Gaulle este ales în unanimitate de Adunarea Constituantă președinte al Guvernului Provizoriu.

1946

Ianuarie : De Gaulle demisionează.

noastră un membru al Parlamentului și am căzut de acord să-l alegem pe Paul Reynaud, pe care-l cunoșteam de mult.

Am vorbit cu Reynaud despre colonelul de Gaulle și proiectele sale. De la început s-a arătat interesat ; a citit volumul cu dedicație pe care i l-am înmînat și s-a lăsat convins. Nici nu s-ar fi putut să nu aprecieze această critică a unui sistem militar perimat și pe acest nonconformist solitar, promotorul unei revoluții împotriva căreia se ridicase corul vehement al partizanilor unui sistem monetar la fel de depășit.

La 5 decembrie 1934 s-au întîlnit pentru prima oară ; de la această dată, Paul Reynaud, cucerit de îndrăzneala proiectului, a devenit susținătorul său înflăcărat atît de la tribuna Parlamentului, cît și în presă.

În ceea ce mă privește, m-am transformat într-un fel de ambasador itinerant. Am organizat întîlniri cu Paul Boncour, Frédéric Dupont, P. O. Lapie, Camille Chautemps, Alexandre Millerand și Léon Blum.

Armata, așa cum o vedea de Gaulle, constituia într-adevăr un tot ; trebuia să fie capabilă să mențină un front. Parțial blindată, în întregime motorizată, ea urma să fie elementul determinant al unui război modern.

Grație automobilului, motorul condiționa întreaga societate. Prin ce aberație ar fi putut armata constitui o excepție ? Complexitatea tancurilor, costul ridicat, mînuirea lor impuneau concursul specialiștilor. Inginerii și mecanicii navali, piloții avioanelor erau doar oameni de profesie. Armata de uscat nu se putea sustrage legilor generale. De Gaulle nu pretindea că ar fi făcut vreo descoperire. Ideile sale nu erau atît noi, cît — după propria sa expresie — „înnoite".

Constituirea unei armate de profesie ar fi oferit conducătorilor — afirma el — posibilitatea de a duce tocmai politica pe care ar fi trebuit s-o ducă Franța. La numai doi ani după publicarea lucrării *Spre o armată de profesie*, în ziua de 7 martie 1936, Hitler a reocupat Renania ; reacția franceză a fost pur verbală. Fără îndoială că instabilitatea regimului și mediocritatea conducătorilor noștri l-au încurajat pe Führer. Absența unui instrument corespunzător pentru ripostă a favorizat inerția. A doua zi după această partidă de poker, pe care o cîștigase Hitler, de Gaulle mi-a scris că dacă am fi avut la îndemînă uneltele necesare „am fi tras profitul politic corespunzător".

Tumultul armelor răsuna de-a lungul și de-a latul Europei. După reînarmarea Germaniei, a început cursa spre război, adică spre catastrofă.

Înfruntare cu Weygand

Cît despre de Gaulle el nu și-a precupețit eforturile. A publicat, în 1938, o lucrare intitulată *Franța și armata sa*, în care se ocupa de istoria Franței în funcție de cea a armatei ; de-a lungul veacurilor Franța unită a prosperat grație unei armate puternice, bine organizate. Dezordinea și confuzia au adus după ele tulburări în interior și înfrîngeri în exterior. Iată învățămintele acestui dublu studiu istoric. Autorul s-a oprit la anul 1918. L-am întrebat ce motive l-au împiedicat să continue expunerea pînă în zilele noastre (1938) ; mi-a răspuns că ar fi trebuit fie să se limiteze la simple banalități — ceea ce n-ar fi acceptat — fie să facă aprecieri atît de necruțătoare, încît lucrarea ar fi devenit nepublicabilă...

Numit colonel, în octombrie 1937, a primit comanda Regimentului 507 tancuri de la Metz. Guvernatorul regiunii era Giraud. Nici concepțiile, nici temperamentele celor doi ofițeri nu se asemănau. În cursul manevrelor, de Gaulle a angajat tancurile sale în acțiuni independente. Analizînd operațiile Giraud l-a criticat, dovedindu-se partizan al „doctrinei" retrograde a statului major : după el, misiunea principală revenea diviziei de infanterie, tancurile nefiind decît niște mașini auxiliare, subordonate „reginei bătăliilor". De Gaulle, sigur pe convingerile lui, nu a cedat, dar nici n-a izbutit să clatine pe oficiali din încăpățînarea lor oarbă.

„Războiul inevitabil" — după cum l-a caracterizat el în 3 septembrie 1939 — l-a găsit la Metz. Curînd, s-a risipit orice iluzie. Am asistat, pasivi, la distrugerea Poloniei.

Cînd evenimentele i-au confirmat certitudinea, de Gaulle s-a simțit dator să-i prevină pe cei responsabili. La 26 ianuarie 1940 a adresat unui număr de optzeci de personalități politice și militare un „Memorandum" intitulat *Viitorul forțelor mecanizate* implorîndu-i să sprijine crearea și organizarea noilor mijloace mecanizate de luptă, căci acestea existau : Franța avea aproape tot atîtea tancuri cîte avea și Germania. Urgența acestei necesități o dovedise campania din Polonia. Era vorba de a reformă structurală, corespunzătoare nevoilor viitorului război „de mișcare". O strategie deci, sau, cu alte cuvinte, o politică. Dar a obținut același rezultat ca și cum s-ar fi adresat unor ziduri.

Paul Reynaud, devenit în martie președinte al Consiliului de Miniștri, ar fi vrut să-l cheme pe lîngă el. N-a putut din pricina unor intrigi mărunte. La 3 mai, de Gaulle l-a implorat pe șeful guvernului să întreprindă reforma de structură, încă posibilă, credea el. Iluzia avea să-i fie spulberată, în ziua de 10 mai, de năvălirea diviziilor blindate germane.

Numit comandant al unei divizii blindate, la 14 mai i s-a conferit provizoriu gradul de general de brigadă : aruncată în plină bătălie, divizia sa a fost pe parcurs completată cu elemente auxiliare. Dar o parte din

tancuri erau inutilizabile iar material de transmisiune lipsea cu desăvîrșire. Totuși, de Gaulle a scos din acest instrument de luptă mediocru maximum de eficiență. In „Memoriile" sale el meditează cu melancolie la destinul nostru dacă am fi dispus de o armată blindată, alcătuită conform vederilor sale.

La 5 iunie a fost chemat de Paul Reynaud ca subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale, făcînd fără tranziție saltul din domeniul militar în cel politic. Dar nu se pregătise el oare, de multă vreme, pentru această trecere? S-a apucat de lucru fără întîrziere.

Armatele noastre opuneau o rezistență slabă și sporadică asalturilor naziste. Era necesar ca lupta să înceteze. Dar sub ce formă? In această problemă aveau să se înfrunte de Gaulle și Weygand, numit comandant suprem al frontului. A început o dispută aprigă în care s-au ciocnit doi oameni, două temperamente, două politici. De Gaulle considera dezonorant armistițiul, care ar fi „legalizat" sfîrșitul războiului, nemai îngăduind continuarea lui în Africa. Or, tocmai în acest continent își pusese el întreaga speranță. Transportînd în Africa trupele franceze disponibile, cu ajutorul flotei rămase intactă, guvernul își transfera acolo legalitatea guvernamentală. Pe celălalt țărm al Mediteranei, armata franceză, completată cu oameni și muniții furnizate de aliați, s-ar fi putut reconstitui. De acolo ar fi putut porni la recucerirea teritoriului național. Așa mi-a explicat de Gaulle poziția sa, într-o discuție patetică avută cu el la 14 iunie 1940.

„Admit, ca la nevoie, o armată să capituleze — i-a mărturisit el odată generalului Hering — dar un stat nu capitulează niciodată".

Iată de ce a luat de Gaulle o hotărîre capitală aceea de a se urca în avionul spre Londra, pentru a continua de acolo războiul.

Palatul ELYSÉE

VICTOR NIȚESCU

Asemenea celorlalți președinți ai Franței, de un secol încoace, Charles de Gaulle a avut ca reședință oficială palatul Elysée. Numele care evocă sălașul veșnic atribuit în antichitate sufletelor virtuoase a devenit, în lumea politică, un sinonim pentru cea mai înaltă funcție a republicii. Ziarele scriu : „La Elysée se apreciază că..." sau „La Elysée se consideră că..." iar cititorii înțeleg imediat că atît aprecierile cît și considerațiile aparțin președintelui.

Situat în plin centrul Capitalei, pe vasta avenue des Champs Elysée, palatul a fost construit de arhitectul Claude Mollet în 1718-1720 pentru Henri de la Tour d'Auvergne, conte d'Evreux. Pentru epoca respectivă, costul clădirii era imens : 800 000 livre. Alice-Leon Moats, o cercetătoare care a consacrat de curînd un studiu acestui monument arhitectonic, calculînd în moneda de astăzi echivalentul prețului plătit de conte a ajuns la cifra de 1 960 000 franci francezi.

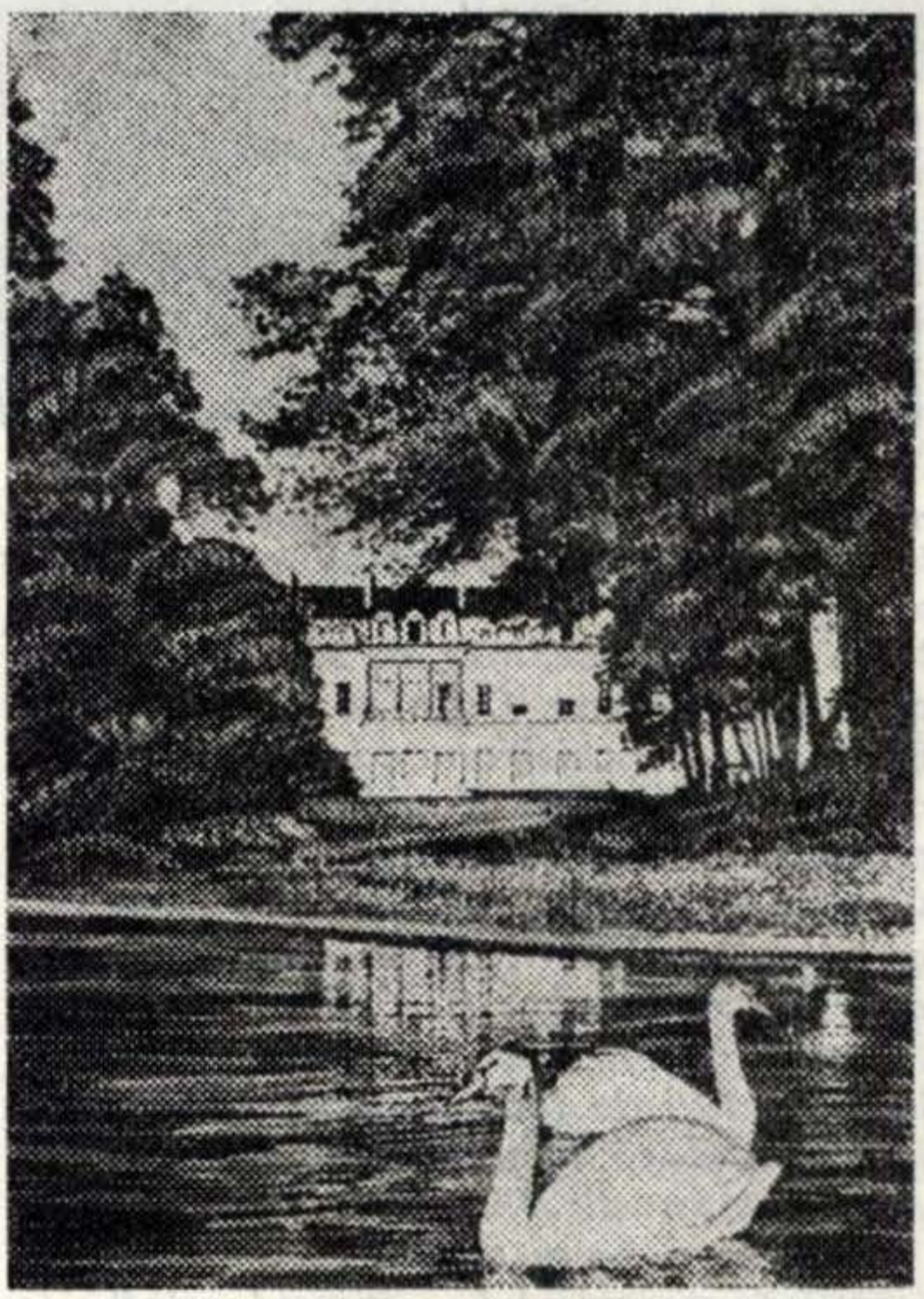

Parcul palatului

In 1753, după moartea primului său proprietar, palatul a intrat în posesia celebrei marchize de Pompadour. Despre criteriile

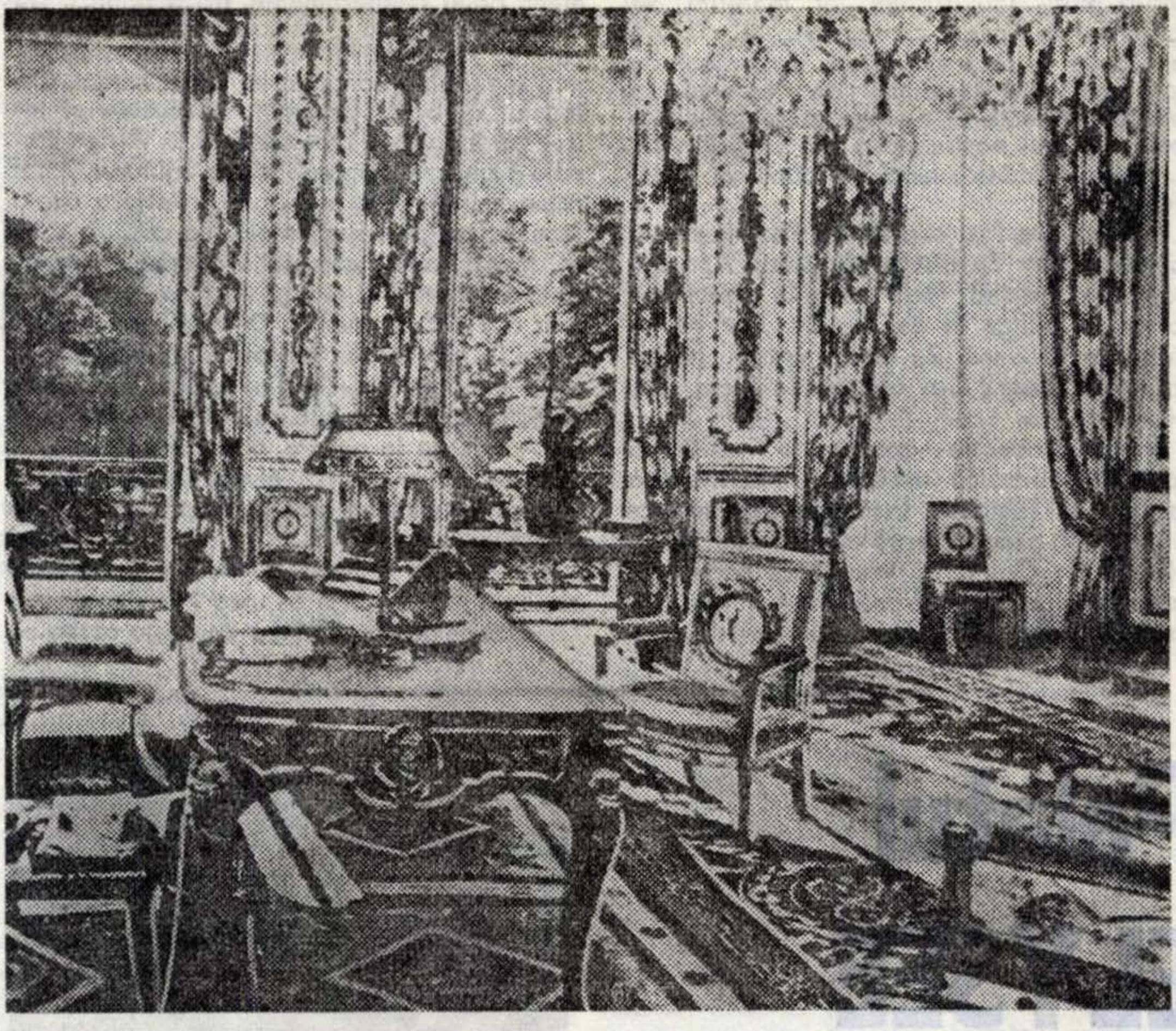

Cabinetul de lucru al președintelui (decorația interioară a fost făcută pentru Eugenia de Montijo, logodnica lui Napoleon III)

morale care au călăuzit existența acestei favorite a regelui Ludovic XV s-a scris mult și nu tocmai de bine. Despre cultura și gusturile sale artistice, însă, nu s-au putut spune decît lucruri bune. Ceea ce a făcut ea la Elysée, după achiziționarea clădirii, merită, de asemenea, toate elogiile. Apelînd la un portretist și autor de tablouri istorice ca Charles (sau Carle, cum i se spunea de obicei) Vanloo (1705-1765), la un mare pictor ca François Boucher (1703-1770), specializat în scene pastorale și mitologice, precum și la alți artiști de renume, marchiza a înzestrat palatul cu interioare de un impresionant nivel artistic.

Peste vreo patru decenii, după Revoluția franceză, directoratul — grupul celor cinci deținători ai puterii executive — a vîndut clădirea și terenul din jurul ei unui anume Nicolas Hovyn, care a instalat acolo... un tîrg al moșilor, un fel de Luna-Park în toată puterea cuvîntului. Nu lipsea nici una din atracțiile obișnuite acestui loc de recreație populară — nici călușeii, nici „lanțurile", nici „bărcile" cu tangaj aerian, nici barăcile adăpostind „sirene autentice", mumii vorbitoare și alte minunății fără seamăn în lume.

Este interesant de notat că, printre cei mai asidui amatori de distracții care frecventau stabilimentul d-lui Hovyn, se număra o tînără femeie care revenea iar și iar, fie pentru a juca la roata norocului, fie pentru a dansa la balurile organizate săptămînal la parterul palatului. Tinerei nici nu-i trecea prin minte că într-o zi va ajunge stăpînă pe Elysée ca și pe parcul din preajma lui. Numele credincioasei cliente a d-lui Hovyn era Joséphine de Beauharnais, care, ca soție a lui Napoleon, avea să devină împărăteasă a Franței. Din păcate, ea a avut din nou de a face cu Elysée într-un moment greu al vieții, palatul fiindu-i dăruit drept compensație în 1809, cu prilejul divorțului de care „micul caporal" avea nevoie pentru a se căsători cu Maria-Luiza, fiica lui Francisc II, împăratul Austriei.

Dar se pare că Elysée era pe placul lui Napoleon, deoarece l-a luat înapoi Josephinei, dîndu-i în schimb o altă reședință. În cursul celor o sută de zile dintre reîntoarcerea de pe Elba și prăbușirea sa definitivă, împăratul a locuit la Elysée. După înfrîngerea de la Waterloo, tot la Elysée, în Salonul de argint, Napoleon a semnat actul prin care renunța la orice pretenție față de tron, pornind apoi pe lungul drum al exilului și al morții.

Un alt Bonaparte, prințul Carol-Ludovic-Napoleon, a fost cel dintîi președinte al republicii care s-a instalat la Elysée. Aceasta se întîmpla după alegerea sa în înalta funcție, la 10 decembrie 1848. Trei ani mai tîrziu, președintele punea la punct „Dosarul Rubicon" aducînd ultimele retușuri loviturii de stat din 1851, care avea să facă din el Napoleon III. Aceasta se întîmpla tot în Salonul de argint unde, de la ornamentele de pe pereți pînă la ceasul de pe tăblia de marmoră a căminului, totul este confecționat din acest metal nobil.

Ca ocupant al tronului, nepotul singurului mare Bonaparte din istorie a găsit de cuviință să-și ia ca locuință, în ianuarie 1853, palatul Tuileries. Elysée a căpătat o destinație romantică — aceea de a adăposti pe logodnica împăratului, Eugenia-Maria de Montijo de Guzman, contesă de Teba, născută cu douăzeci și trei de ani înainte în orașul spaniol Granada. După ce căsătoria a avut loc, la Elysée au fost găzduiți suveranii străini veniți la Paris în vizite oficiale. După dezastrul războiului cu prusienii din 1870-1871, în Franța, redevenită republică, un incendiu nimicind palatul Tuileries, s-a hotărît în 1874 ca fosta locuință a marchizei de Pompadour să fie desemnată drept reședința președintelui republicii. Funcția o deținea pe atunci mareșalul MacMahon, fost guvernator al Algeriei, bătut de prusieni la Sedan dar „victorios" asupra Comunei din Paris și unul dintre autorii sîngeroaselor represalii la care au fost supuși comunarzii.

Ca urmare a succesivelor remanieri și extinderi, palatul Elysée numără astăzi 130 încăperi. Două mii de metri pătrați sînt rezervați parcului și lacului, pe care lebedele plutesc grațios. Incinta e împrejmuită de un zid înalt, acoperit cu iederă, și de un gard de fier forjat ; maiestoasele sale porți se deschid cu prilejul ceremoniilor oficiale, străjuite de unitățile Gărzii republicane. Este formația militară ai cărei ostași poartă o uniformă de paradă deosebit de elegantă și un coif cu pene fîlfîind în văzduh : sarcina lor este de a asigura paza președintelui și a altor înalte personalități ale statului francez.

Se povestește — dar nimeni nu garantează autenticitatea întîmplării — că în anii primului război mondial, un urangutan evadat de la grădina zoologică s-a cățărat pe gard și a pătruns în parc, înfricoșînd-o de moarte pe soția președintelui Raymond Poincaré. În orice caz, nu se mai cunoaște un alt exemplu de pătrundere prin efracție pe teritoriul Elysée.

Cu excepția Salonului de argint, camerele palatului se folosesc astăzi în mod curent. La eajul I al clădirii principale, camera, servind drept salon al apartamentului pus la dispoziție de Napoleon III oaspeților încoronați, a fost transformată în cabinetul de lucru al generalului de Gaulle, din 1958 pînă în 1969. După cît se pare, abia după doi ani de la instalare a reușit președintele să viziteze toate încăperile, inclusiv sala de gimnastică a personalului, cantina Gărzii republicane, sera și cămara frigorifică de la subsol, bucătăria cu instalațiile sale ultramoderne și pivnița aprovizionată cu cele mai de seamă produse ale faimoșilor viticultori francezi.

Întreținerea palatului Elysée necesită un efectiv de aproape o sută de persoane. Dintre ele, patru îl ajută pe bucătarul-șef și 27 îndeplinesc slujba de cameriști. „Lustrierul" nu are decît o unică treabă, dar ea îl ocupă de dimineața pînă seara : ștersul prafului de pe cele o sută de candelabre de cristal. Cîtorva specialiști le revine misiunea de a îngriji prețioasa mobilă de stil iar patru oameni se ocupă de lustruirea celor două servicii de masă — serviciul Christofle cu 1 000 piese placate cu aur sau argint și serviciul Puiforcat, cu tacîmuri de argint masiv, în număr suficient pentru un banchet cu o sută de invitați.

Din anii cînd palatul Elysée era reședința președintelui de Gaulle se păstrează amintirea a numeroase momente anecdotice și pitorești. Astfel, e evocată adesea o regină venită ca oaspete de onoare al unui banchet care a durat exact 47 minute. La capătul lui, vizitatoarea a declarat, uimită : „Niciodată nu am mîncat atît de mult într-un timp atît de scurt".

Cu un alt prilej, masa era prevăzută pentru douăzeci și opt de persoane, dar invitatul de onoare a adus în suita sa trei oameni în plus. În meniu figurau porumbei — cîte unul pentru fiecare comesean — și bucătăria nu pregătise decît două porții de rezervă. Soluția delicatei probleme a sugerat-o însuși președintele : cînd a venit rîndul porumbeilor, în fața lui a fost pusă o farfurie goală.

Anecdotică,

Această masă rotundă este imaginară. Discuțiile au fost purtate cu niște oameni în general ocupați și, n-aș spune nesociabili, dar marcați de deprinderile unei vieți de studiu petrecută printre rafturi de arhive și biblioteci. Dacă mai adăugăm atmosfera de agitație și febră a Congresului Mondial de Istorie de la Moscova, care reunea mii de participanți ce trebuiau să urmărească zilnic zeci de comunicări, e lesne de înțeles că încercarea de a aduna la un loc atîtea somități, ne-ar fi depășit puterile.

Interviurile noastre reduse uneori la întrebări și la răspunsuri fulger, au fost luate în împrejurările cele mai diverse — în sălile de ședințe, pe coridoare, pe stradă, în holuri de hotel sau chiar în timpul meselor.

Dar cum anumite teme au revenit în fiecare dintre dialoguri, ne putem îngădui să imaginăm o masă rotundă înconjurată de cîțiva savanți care discută calm între ei (ceea ce nu e totdeauna cazul în realitate) despre rolul istoriei și despre problema popularizării cercetărilor istorice.

Să facem prezentările : cel ce-i invită pe ceilalți să ia loc în jurul mesei este academicianul Alexandr Andreevici Guber, președintele Comitetului de organizare al Congresului și președintele Comitetului național al istoricilor sovietici ; domnul tînăr și blond e profesorul Alan Wilson de la catedra de istorie a Universității Dalhouse din Halifax (Canada) ; alături, ascunzîndu-și privirile ironice sub sticlele ochelarilor, e așezat John. H. Hexter — profesor la Universitatea Yale (S.U.A.) ; venerabilul profesor italian Ernesto Sestan, care-și aduce bine aminte de Bucureștii de acum 50 de ani, e flancat de colaboratorii săi, Leo Valiani și de distinsul Franco Venturi cu care scoate „Rivista storica italiana" ; pe profesorul A. Dupront, președintele Facultății de litere de la Sorbona, bucureștenii mai vîrstnici îl cunosc : a fost pe vremuri directorul Institutului francez din capitala noastră. Profesorii E. Labrousse, membru corespondent al Academiei Franceze de Științe, Michel Mollat de la Sorbona și I. Imberciadori de la Universitatea din Parma completează în sfîrșit grupul de savanți care a avut amabilitatea să răspundă la întrebările noastre.

— *Astăzi,* — spune profesorul Sestan — *se citește multă istorie. Dar să nu ne facem iluzii. Oamenii nu caută în istorie exemple, învățăminte și cu atît mai puțin sensurile ei profunde. Ceea ce îi interesează este anecdotica. De unde și gustul atît de pronunțat pentru romanul istoric care aduce în prim plan personalități ilustre.*

Academicianul A. A Guber, mai tînăr la cei aproape 70 de ani ai săi, decît mulți participanți la Congres, îl contrazice, dar cu multă deferență în calitatea lui de gazdă :

LA MASA ROTUNDA

APORTUL ISTORIEI

— *Oamenii citesc istorie pentru că fac istorie. Știința noastră nu-și găsește justificarea decît în măsura în care este povestea oamenilor, a celor ce, înfruntînd greutățile și tiraniile, se îndreaptă — conștient sau inconștient — spre un viitor mai bun. Spre acest viitor sîntem datori să-i ajutăm să păsească, lămurindu-le ceea ce este tulbure și mort în trecutul lor, și deschizîndu-le perspectivele către ceea ce este luminos și viu.*

Profesorul Alan Wilson ar trebui să fie de acord cu Sestan, deoarece e autorul mai multor biografii istorice. Ceea ce îl singularizează însă pe istoricul canadian este faptul că eroii săi nu sînt celebri, ci oameni simpli, neimportanți. Scriind de pildă, biografia unui miner (History of a Miner) Wilson a urmărit să facă din ea o istorie a minerilor și a uneltelor lor.

— *De fapt* — spune domnia sa — *istoria e creată de acești oameni mărunți și cititorul obișnuit e dornic să găsească în istorie mai cu seamă informații despre cei care-i seamănă. Nu arareori găsește astfel modele de existență și acțiune.*

La întrebarea care e rolul istoriei, profesorul canadian răspunde prompt :

— *Să arate oamenilor ce e trecutul, pentru a-i ajuta să înțeleagă și chiar să-și aleagă viitorul.*

informație,

Zîmbetul ironic al profesorului J. H. Hexter ne lasă să prevedem de la început că în fața întrebărilor noastre va adopta mai de grabă o atitudine lipsită de gravitate și că va refuza să se lanseze în profesii de credință și teorii. Sub aspectul lui glumeț, autorul lui *Thomas Morus* și al lui *Machiavelli* ascunde însă, așa cum se întîmplă de obicei cu mulți oameni la care umorul e un fel de platoșă, o sensibilitate generoasă.

sau un plus

— Ce rol are istoria ? Nu știu, nu mă interesează. Dacă istoria e o știință ? Poate, dar în nici un caz nu e mai apropiată de fizică sau de matematici decît de știința culinară.

Dacă nu pot spune care e rolul istoriei, cred că știu care e rostul istoricilor : să-i facă pe oameni să înțeleagă oamenii. Nu-i lesne, pentru că aceasta presupune o cunoaștere temeinică a omului. Istoricul adevărat nu este numai savantul care reconstituie cu exactitate matematică trecutul ; n-are voie să se mulțumească cu atît. Trebuie să se ostenească să pătrundă pînă la sufletul omului din trecut. Degeaba aș fi încercat să aflu toate detaliile asupra vieții lui Thomas Morus dacă nu m-aș fi străduit să mă apropii de el și să-l văd așa cum a fost : bătrîn, bolnav și chinuit de grija pentru viitorul familiei sale ; mi-e ușor să-l recunosc în orice contemporan cu patru copii și fără mijloace sigure de trai. De fapt — adaugă el — a-i face pe oameni să-și înțeleagă semenii, înseamnă a încerca să contribui la umanizarea unei lumi care, din păcate, se înstrăinează uneori de ea însăși.

Nici greu abordabilul profesor Dupront nu crede — și o spune pe un ton sec care nu admite replică — că ceea ce-i împinge pe oameni să citească istorie este dorința de evadare. Explicația e alta :

— Viața modernă, care se desfășoară într-un ritm mereu accelerat, îngăduie omului tot mai puține prilejuri pentru „une prise de conscience". Antrenat în acest ritm vertiginos, omul simte nevoia de echilibru, nevoia de a-și simți propria sa greutate, și atunci își cercetează trecutul. Bineînțeles, această prezență atît de necesară a trecutului în actualitate înseamnă cu totul altceva decît un vulgar conservatorism. Trecutul trebuie să fie un factor viu. Trecutul mort nu interesează, n-are nici o valoare.

Un răspuns asemănător dă și profesorul Michel Mollat :

— În măsura în care istoria leagă omul de trecutul său, ea îi dă un soi de securitate.

Franco Venturi îl completează :

— Adevărul altor științe nu se raportează direct la om. Adevărul istoriei, da. De aceea azi istoria trezește atîta interes. Azi istoria s-a substituit destinului și zeilor.

Leo Valiani merge chiar mai departe :

— Istoria e un examen de conștiință de care are nevoie orice societate, mai ales cea actuală, supusă atîtor tendințe contradictorii.

Profesorul Imberciadori ține să contureze și mai precis funcția morală și practică a istoriei :

— Istoria ne învață să ne înțelegem mai bine unii cu alții, mai ales atunci cînd e vorba de istoria celor ce muncesc ; iar rolul istoricului e de a ajuta la cunoașterea omului și a nevoilor sale, de a contribui la respectul reciproc dintre oameni.

Și mai categoric, profesorul Labrousse socotește că :

— Rolul istoriei-știință, a istoriei adevărate, a Istoriei cu majusculă este să răspundă, prin cercetarea trecutului, preocupărilor și întrebărilor prezentului. Istoricul e dator să găsească un adevăr, o lumină, un fir conducător, care să îngăduie descifrarea drumului parcurs de omenire. Creată de popor, istoria trebuie să se întoarcă în popor, să fie lîngă popor.

E ușor de înțeles că redactorul revistei „Magazin istoric" a pus și următoarea întrebare : „Sînteți pentru sau contra istoriei popularizate ?" așteptînd cu o curiozitate deosebită răspunsurile care au fost toate pozitive.

de înțelegere?

A. A. Guber : Dacă sînt pentru popularizare ? Dar ce rost ar avea istoria fără popularizare ? Poate să-și închipuie cineva că istoria este o treabă numai a noastră, a istoricilor ? Istoria este treaba popoarelor !

A. Dupront : Dacă se face cuvenita diferențiere între popularizare și vulgarizare, bineînțeles că sînt pentru popularizare.

A. Wilson : N-aș mai vorbi despre rostul istoriei dacă rezultatele cercetărilor istorice ar fi destinate numai unui cerc restrîns de inițiați.

J. H. Hexter : Din moment ce istoria slujește la cunoașterea oamenilor, ea trebuie să fie răspîndită printre oameni.

E. Sestan : Într-atît mi se pare de evident răspunsul, încît nu înțeleg rostul întrebării.

L. Valiani : Dețin într-un mare cotidian o rubrică în care prezint cărți de istorie, deci fac popularizare științifică.

F. Venturi : Eu scriu istorie, alții au datoria s-o difuzeze.

E. Labrousse : Fără popularizare, istoria e o disciplină sterilă. Poporul se află la originea istoriei și ca atare are dreptul să afle rezultatele cercetărilor istorice.

M. Mollat : Cît mai largă popularizare, dar cu contribuția istoricilor.

I. Imberciadori : Orice fapt istoric e opera omului. Prin „popularizare" înțeleg strădania de a face interesantă pentru omul de azi opera omului de ieri.

Discuțiile consemnate pe scurt aici vădesc atitudinea umanistă, activă, responsabilă, militantă, care caracterizează pe cei mai mulți din istoricii de seamă ai zilelor noastre. Nu este oare acesta un semn al timpului ?

Dana CRIVAT

Garda de Fier sub judecata istoriei

Prof. univ.
MIRON CONSTANTINESCU
președintele Academiei de Științe
Sociale și Politice a R.S.R.

Nu există în întreaga istorie politică a României pagini mai sîngeroase și mai hidoase decît acelea înscrise de Garda de Fier, care se mai numise și Mișcarea legionară. Istoria ei începe cu primele acțiuni ale grupărilor șovine și antimuncitorești care spărgeau grevele în 1919 la Nicolina-Iași, în 1920 la fabrica Regia din Iași și la alte unități industriale sau de transporturi.

În tot decursul activității sale, această grupare a acumulat un imens număr de cruzimi, jafuri și masacre împotriva proletariatului, a țărănimii muncitoare, a intelectualității înaintate din țara noastră. Sute de militanți ai mișcării muncitorești și ai partidelor democrat-burgheze au fost uciși în perioada ofensivei acestei grupări fasciste, după cum mii de alți oameni — români, maghiari, evrei, slavi — au fost masacrați în scurta perioadă cît a exercitat guvernarea. Am fost singura țară în care patru primi-miniștri, aparținînd partidelor clasei dominante din acea epocă, au fost uciși în mod bestial : I. G. Duca, Armand Călinescu, Nicolae Iorga, generalul Argeșeanu. Această mișcare a introdus, în viața politică a României c'intre cele două războaie, metodele „tribunalelor legionare", care condamnau la moarte pe un Nicolae Titulescu, un Nicolae Iorga, un Virgil Madgearu, un doctor N. Lupu și alții.

Timp de trei decenii, Garda de Fier a însemnat paginile istoriei României cu sînge, cu acte de teroare și fărădelegile ei.

Ideologia acestei grupări era constituită din cele mai variate teze ale șovinismului, din impulsul urii de rasă și al manifestărilor bestiale împotriva a tot ce era înaintat și progresist în societatea românească. S-a încercat o filiațiune din Charles Maurras și Léon Daudet, din Friedrich Nietzsche și L. Gumplowicz, dar în van ; cunoscînd îndeaproape sfera intelectuală a reprezentanților acestei mișcări, trebuie să scoatem în evidență faptul că această filiațiune a contribuit în mică măsură la formarea „doctrinei legionare", că în realitate această ideologie s-a constituit din rudimente de impulsuri și de idei provenite dintr-o interpretare denaturată a ortodoxismului, din cuzism, din *Mein Kampf* și cuvîntările lui Hitler, precum și din discursurile lui Benito Mussolini. Creierele conducătorilor Gărzii de Fier, cunoscuți pentru înapoierea lor mintală, nici nu ar fi putut înțelege subtilitățile

unor Maurice Barrès sau Charles Maurras și nici lucrările patetice ale unui Nietzsche, al cărui iraționalism era totuși de altă factură.

Puntea de legătură pe care au căutat-o față de filozofia lui Lucian Blaga constă tocmai în orientarea sa irațională și mistică.

Ideologic, Garda de Fier reprezenta nu numai un curent irațional și mistic, dar și forma cea mai brutală a unor instincte atavice de ură față de popoare și față de tot ceea ce era înaintat și revoluționar în propriul popor ; o adorație stupidă față de arhaismul, autohtonismul și primitivismul denaturat.

Pe acest teren fetid a apărut cultul morții și al asasinatului practicat de legionari. Atributele morale afirmate de creștinătate ar fi trebuit să îi îndemne spre o atitudine de blajinătate și de iubire față de oameni, ceea ce a fost în totală opoziție cu conținutul real al acțiunilor gardiste de bestialitate și omucidere ; s-a putut observa însă situația paradoxală ca studenți în teologie, viitori preoți, să umple echipele morții și să practice asasinarea în spitale a unor adversari politici.

Pseudofilozoful Nae Ionescu care, de la Kant și Luther a trecut la catolicism, apoi la sindicalism, de la acesta la țărănism, a devenit în anii 1934-1939 purtătorul de drapel ideologic al Gărzii de Fier. Abordînd un ortodoxism de paradă, Nae Ionescu, care era în fond un cinic desprins de orice convingere reală, un jongler al ideilor, care era în stare, în decursul unei ore, să-și nege toate eșafodajele ideologice anterior exprimate, un om setos de avere și de putere, a considerat că Garda de Fier îi oferă platforma unei lansări siderale. În jurul lui Nae Ionescu s-au grupat cîțiva tineri, printre care Mircea Eliade, Mihail Policroniade, D. C. Amzăr, care au devenit stegarii ideologici ai acestei mișcări. Cine citește prefața lui M. Eliade la *Roza Vînturilor* de N. Ionescu își poate da seama de conținutul real al ideilor lor.

„Naționalismul" afișat de legionari venea în totală contradicție cu patriotismul real. Momentul septembrie 1940 a fost edificator ; singurul partid politic din România care, pentru a sluji pe Hitler și pe Mussolini, a susținut Dictatul de la Viena, actul de trădare a națiunii române și de sfîrtecare a țării noastre, a fost Garda de Fier.

Pentru a înțelege corect rolul economic și politic al Gărzii de Fier, el trebuie să fie examinat în cadrul întregului complex imperialist internațional.

Ce a reprezentat pe plan **social** și **economic** Garda de Fier ?

Desigur că analiza substanțială pe care o desfășoară istoricii, economiștii, sociologii, politologii noștri va putea răspunde cu toată competența și în toate amănuntele la această întrebare, dar cîteva premise pot fi formulate de pe acum.

Este în afară de orice îndoială că Garda de Fier a dat expresie tendințelor extremiste cele mai reacționare ale claselor dominante din România interbelică. Altoită pe un mediu politic interlop, a cărui dominantă erau ambițiile de exercitare a puterii prin metode fasciste, mișcarea legionară a încercat să-și racoleze adepții din cele mai diferite clase și straturi ale societății.

Garda de Fier reprezenta cercurile cele mai reacționare ale moșierimii și chiaburimii.

În istoria claselor dominante din România au existat etape diferite de dezvoltare ale unor clase sociale. Au fost momente, în sec. XIX, cînd o parte din moșieri erau adepții unor mișcări progresiste după cum au existat momente, în sec. XX, cînd o parte din chiaburime a sprijinit acțiuni democratice. În deceniile 3 și 4 însă, o bună parte a moșierilor și chiaburilor, înspăimîntată de ridicarea forțelor revoluționare muncitorești și țărănești, trecuse pe pozițiile cele mai retrograde, cele mai obscurantiste și sprijinea aparițiile în sate, pe cai albi, ale „arhanghelilor" legionari. La conacele moșierilor și în casele chiaburilor se cultivau adevărate pepiniere legionare.

Pe fundalul general al contradicțiilor, extrem de ascuțite, care se dezvoltau în acei ani în societatea capitalistă românească, în întreprinderile deținute de marea burghezie se manifestau două feluri de contradicții : atît contradicții fundamentale de clasă cu proprii muncitori, cît și contradicții înlăuntrul păturii sociale a industriașilor.

Unele cercuri ale industriașilor români, de tipul fabricantului Mociornița, erau sprijinitoare active ale Gărzii de Fier. Pe acest teren se exacerbau și acele contradicții generate de tendințele de acaparare a întreprinderilor concurente de către cercuri șovine. În acel moment, unele cercuri de mari industriași români și germani s-au lansat în plină ofensivă de acaparare a unor ramuri industriale și în acest sens au intrat în conflict cu concurenții lor evrei și de alte naționalități. Unii industriași români și cei germani foloseau ca masă de manevră bandele legionare.

Pe de altă parte, Garda de Fier a întrunit în mai mică măsură sprijinul capitalului bancar. Băncile erau în mîinile capitalului liberal. Puternice pătrunderi de capital american, francez, olandez, care nu erau interesate în finanțarea directă a Gărzii de Fier, vechiul capital liberal reprezentat de C. Băicoianu, ca și noul capital liberal (nuanță Tătărăscu), reprezentat de Mitiță

Constantinescu, aveau atît din motive de politică internă cît și externă o atitudine ostilă legionarilor și altor grupări fasciste prohitleriste.

În schimb, anumite cercuri de bancheri ardeleni și, mai ales, acei legați de capitalul german și italian, au sprijinit mișcarea legionară.

Este simptomatic faptul că Hitler a cercetat situația din România și a căutat mai mult timp un partener și un discipol român pînă să se oprească asupra lui Corneliu Zelinski-Codreanu. Ceea ce l-a făcut să renunțe la celelalte candidaturi și să o susțină pe cea a lui Codreanu a fost nu numai caracterul șovin, sălbatic al acestuia, nu numai spiritul anticomunist exacerbat, cît mai ales poziția fățișă de preconizare a unei alianțe cu Germania hitleristă și Italia fascistă pe care o susținea, în contradicție cu cele mai elementare interese naționale românești. În acest mod, în scurt timp, Garda de Fier a devenit principala agentură politică hitleristă în România.

Sînt caracteristice două fapte : Garda de Fier susținea în totalitate politica Germaniei hitleriste, care la rîndul ei susținea pe Horthy și revizionismul maghiar. Garda de Fier a susținut în mod consecvent, nu numai pînă la Dictatul de la Viena, dar și după dictat, acțiunile imperialismului german împotriva națiunii române și intereselor naționale ale statului român. Al doilea moment caracteristic este cel din 1940, cînd Garda de Fier, care în momentul acela reprezenta o grupare numerică redusă și politic compromisă, a venit la putere peste noapte, adusă și impusă de cercurile politice cele mai reacționare românești — grupate în jurul lui Antonescu și Maniu — și de agenturile germane ale lui Himmler, Goering și Rosenberg.

Istoricii vor trebui să studieze profund și să dezvăluie cît mai complet cauzele conflictului dintre Carol II și Garda de Fier, dintre regimul de dictatură regală și mișcarea legionară, pînă la descoperirea deplină a originilor și cauzelor acestui conflict. Putem însă constata că acest conflict avea destul de profunde rădăcini în trecut.

Pe lîngă faptul că aceste două grupări politice reprezentau diferite cercuri economice și sociale, pe lîngă faptul că regele apăra unele interese ale capitalului englez și francez într-o anumită perioadă, pe lîngă faptul că pe plan politic extern reprezentau orientări diferite, trebuie ținut seama și de faptul că regele Carol II vedea în Codreanu un concurent periculos și care avea o oarecare bază de influență.

De aceea, conflictul dintre Carol II și Zelinski-Codreanu, care era mai mult latent în perioada 1930-1933, a devenit tot mai virulent în perioada 1934-1937, pentru ca să ia forme violente de represiune sîngeroasă în perioada 1938-1940.

Privind în perspectivă istorică, se poate astăzi considera că toată orientarea Gărzii de Fier a fost nu numai antimuncitorească și antițărănească, ci în primul rînd antinațională (în toate problemele fundamentale ale națiunii române, Garda de Fier a fost în opoziție cu orientarea patriotică și națională).

Am menționat problema integrității teritoriale a României și a Dictatului de la Viena, în care Garda de Fier a avut o poziție contrară intereselor fundamentale ale statului național român, dar putem menționa încă două mari probleme :

a) Politica externă a României față de alianțele tradiționale ale României moderne cu Anglia, Franța și Rusia. Garda de Fier a preconizat o ruptură totală și trecerea României în tabăra adversă — a Germaniei naziste și Italiei fasciste, ceea ce contrazicea interesele fundamentale ale națiunii române ;

b) Instigarea șovinismului, a urii față de naționalitățile conlocuitoare — maghiari, slavi, evrei — submina coeziunea statului român, împingîndu-l spre destrămare.

Această orientare a dus la bestialitățile față de naționalitățile conlocuitoare pe care le-au comis legionarii la Tg. Mureș, Oradea și alte locuri unde s-au ținut așazisele congrese studențești, precum și la pogromurile de la Iași și București, care au șubrezit coeziunea țării noastre. Singură clasa muncitoare, în frunte cu comuniștii, a fost forța consecventă care s-a opus acestor manifestări șovine și huliganice, luînd apărarea curajoasă și totală a intereselor naționalităților conlocuitoare.

Care este explicația faptului că într-o anumită perioadă, mai ales după criza economică din 1929-1933, Garda de Fier a cîștigat o oarecare influență în mase ? Este incontestabil că în anii 1933-1937 și cu unele prelungiri chiar pînă în 1941, mișcarea legionară a dobîndit o anumită înrîurire în tineretul studențesc, precum și în rîndul unor pături ale țărănimii.

Fenomenul acesta merită să fie analizat în toată complexitatea sa și în mod distinct pe categorii și clase sociale. Astfel, tineretul român dintre cele două războaie era profund dezamăgit de faptul că România nu-i rezolva nici una din problemele sale economice și din aspirațiile sale intelectuale

și morale. Această dezamăgire s-a transformat la unii tineri într-o adevărată disperare, care i-a aruncat în brațele legionarismului ce le oferea nu o salvare, ci spectrul salvării amăgitoare. Cea mai mare parte a tineretului studios, în perioada dintre cele două războaie, trăia în mizerie și nu avea sprijinul necesar în burse, cămine, cantine școlare sau universitare. În rîndurile tineretului domnea o stare de nemulțumire și de efervescență continuă. De această stare de spirit s-au folosit legionarii pentru a-și stabili influența în rîndul acestui tineret pe care l-au împins apoi pe un făgaș nenorocit.

În fața țăranilor săraci, Garda de Fier fîlfîia lozinca „Omul și pogonul", lozincă demagogică care încerca să speculeze setea țăranilor săraci de pămînt. În anumite pături ale țărănimii exista o mentalitate religioasă și pe aceasta au încercat să o folosească legionarii, agitînd un misticism de fațadă, decorativ și spectaculos. Deci Garda de Fier s-a adresat țărănimii sărace atît pe latura materială, cît și pe latura spirituală. Cu toate acestea, trebuie să subliniem că, în afară de cîteva județe din Moldova, mișcarea legionară nu a prins în rîndurile țărănimii. În Transilvania și Banat activitatea antifascistă a Frontului Plugarilor a avut un mare răsunet în rîndurile țărănimii și a împiedicat alunecarea unor pături ale acesteia sub influența fascismului. De asemenea, numeroase organizații județene național-țărăniste și radical-țărăniste au luat poziții active contra legionarilor.

Armata, formată în mare majoritate din țărani nevoiași și muncitori, precum și din cadre de conducere constituite îndeosebi din ofițeri care luptaseră în primul război mondial împotriva Puterilor centrale, era profund potrivnică atît dezmățului legionar cît și orientării pronaziste a grupărilor de extremă dreaptă din România. De aceea, din rîndurile ei, gardiștii n-au putut recruta decît prozeliți izolați.

Intelectualitatea română își însușise o mare parte a culturii raționaliste franceze, era animată de un spirit umanist corespunzător tradițiilor poporului nostru. Atît în rîndurile oamenilor de știință, a corpului didactic, cît și a intelectualității tehnice, Garda de Fier nu a putut să pătrundă decît în puține cercuri. Marea majoritate a intelectualității creatoare românești s-a menținut pe poziții științiste sau progresiste, chiar atunci cînd era influențată de filozofia idealistă. Cei mai de seamă scriitori, artiști, ingineri, savanți, s-au menținut pe poziții democratice, antihitleriste. Trebuie să subliniem că intelectualitatea română a fost totdeauna vigilentă în problema independenței și suveranității naționale și de aceea a respins politica de capitulare și trădare națională prohitleristă, profascistă pe care o preconiza Garda de Fier.

Dar factorul hotărîtor care a stăvilit ofensiva legionară și care a determinat respingerea valului legionar a fost **clasa muncitoare și alianța proletariatului cu țărănimea muncitoare.**

Într-adevăr, încă de la formarea sa, Partidul Comunist Român a luat poziție hotărîtă împotriva curentelor de extremă dreaptă ; atunci cînd s-a constituit Garda de Fier, aceasta a fost considerată forța cea mai periculoasă în rîndurile extremei drepte și a fost demascată și înfierată ca atare. În perioada 1933-1937, cînd Garda de Fier a fost în plină ascensiune, Partidul Comunist Român, Uniunea Tineretului Comunist, unele organizații ale Partidului Social-Democrat și ale Tineretului Social-Democrat au desfășurat mari acțiuni pentru a combate legionarismul, atît în întreprinderile industriale, de transport, cît și în școli și instituții de învățămînt superior.

În această luptă au căzut multe cadre ale Partidului Comunist Român și U.T.C., printre care amintesc pe eroii clasei muncitoare Constantin David și Ocsko Tereza. Lupta care a fost desfășurată în deceniul 4 nu a putut însă să împiedice venirea la putere, cu ajutorul lui Hitler și al lui Antonescu, a Gărzii de Fier, dar continuarea acestei lupte în perioada războiului, în timpul insurecției armate de la 23 August 1944 și în perioada 1944-1948, a dus la completa demascare și sfărîmare a acestei mișcări. Garda de Fier a fost nimicită politic și organizatoric în deceniul 5 al secolului nostru. Ceea ce este însă important astăzi e ca toate reziduurile ideologice ale mișcărilor de extremă dreaptă — în ipostazele naționalismului burghez, a iraționalismului în toate formele sale și a misticismului și bigotismului — să fie combătute cu toată fermitatea și lichidate.

Acest articol nu urmărește decît să consemneze unele opinii ale unui om care, pe lîngă reflecția teoretică, a participat și la acțiunea practică antilegionară condusă de Partidul Comunist Român.

140 de zile de nopți

21-23 ianuarie 1941: ireșul sîngeros al rebeliunii legionare

Lansînd repetate apeluri la ordine, dar neluînd măsuri pentru respectarea lor, dînd aspre avertismente, dar neaplicîndu-le legionarilor, Antonescu i-a invitat în mod deliberat la dezordini şi le-a creat impresia falsă că n-avea nici forţele, nici hotărîrea necesare pentru a se menţine în fruntea statului.

AL. GH. SAVU

La sfîrșitul lunii noiembrie 1940, atît Antonescu cît și legionarii se hotărîseră definitiv să tranșeze, într-o formă sau alta, rivalitatea care îi opunea. Ideea unei iminente răfuieli a apărut, concomitent, de o parte și de alta a „baricadei" : „Deși eram împins atunci (în noiembrie 1940 — *n. a.)* [...] către un guvern de militari — declara mai tîrziu Ion Antonescu — am găsit totuși că nu este momentul pentru aceasta. Cunoșteam situațiunea și-mi spuneam că vor ajunge la un moment dat cînd se vor uza total în fața opiniei publice și va veni divorțul între mine și ei..."[1].

„Divorțul între legiune și general este iremediabil..." Constata, la rîndul său, o căpetenie a Gărzii de Fier. Ion Antonescu și Horia Sima au avut însă motive pentru a amîna un timp înfruntarea dintre ei. Un motiv comun : dorința fiecăruia de a pregăti în așa fel terenul, încît vina să cadă asupra părții adverse. Motive diferite : dorința lui Antonescu de a împinge conducerea Gărzii de Fier spre acte din ce în ce mai violente, care să o compromită total, chiar și în ochii acelor cercuri hitleriste unde continua să găsească sprijin ; dorința șefilor gardiști de a folosi o perioadă de răgaz pentru înarmarea și instruirea adepților lor. Antonescu și Sima au fost deopotrivă preocupați să obțină sprijinul hotărîtor al instanței care avea să pronunțe, la urma urmelor, sentința : Reich-ul nazist.

În lumina acestor considerente, să reconstituim firul principalelor evenimente care au punctat dezagregarea odioasei guvernări fasciste instaurate la 6 septembrie.

[1] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 103, dosarul 3 234, filele 6-7.

Capcane și manevre

La 30 noiembrie, Ion Antonescu a dispus desființarea poliției legionare, destituind pe prefectul Poliției Capitalei, colonelul Zăvoianu, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Horia Sima și, totodată, unul din principalii autori morali ai masacrelor din 26-27 noiembrie. Un decret introducea pedeapsa cu moartea pentru crime de genul acelora săvîrșite la Jilava, Snagov și Strejnic[2]. Concomitent. s-au dat dispoziții în vederea demiterii, într-un interval de douăzeci de zile, a tuturor primarilor legionari și chiar a unor prefecți direct vinovați de asasinate, sau care se dovediseră incapabili să le împiedice. Au fost desființate gărzile legionare, care funcționaseră pînă atunci pe lîngă diferite instituții și organe de stat. S-a interzis legionarilor deținerea de arme (cu excepția grupurilor constituite și admise prin instrucțiuni speciale), iar poliția și jandarmeria au primit instrucțiuni să-i aresteze pe purtătorii cămășilor verzi care provocau dezordini[3]. Generalul gardist Constantin Petrovicescu, titularul Ministerului de Interne, precum și alți miniștri și funcționari superiori legionari au devenit ținta unor atacuri violente ale lui Antonescu, ceea ce în atmosfera încărcată de atunci a trezit bănuiala că se pregătea „debarcarea" lor.

Renunțase Antonescu la vederile sale prohitleriste ? Era un moment de criză de conștiință, urmărind schimbarea cursului politicii țării ? Nicidecum. Era vorba de ceva mai pe măsura lui și a legionarilor : „care pe care" pentru a prelua în întregime frîiele puterii.

Antonescu părea să caute cu lumînarea sfada cu Garda de Fier. Legionarii au ripostat fără zăbavă, învinuind tot mai fățiș o serie de personalități din anturajul lui Antonescu că exercitau asupra acestuia o influență nefastă. Pe lîngă titularii departamentelor economice, în mod deosebit și-au atras ura legionarilor Gheorghe Cristescu și Alexandru Rioșanu, prin intermediul cărora Antonescu ținea în mîinile lui aparatul serviciilor de informații și polițienești.

Totuși, în fața măsurilor antilegionare adoptate, conducerea Gărzii de Fier, în frunte cu Horia Sima, nu a reușit să-și cristalizeze o poziție unitară. Dimpotrivă, în cursul lunilor decembrie 1940 — ianuarie 1941, rivalitățile mai vechi din sînul gărzii s-au înăsprit. Astfel, o serie de șefi grupați în jurul tatălui lui Corneliu Codreanu, care considerau că Sima uzurpase conducerea mișcării și erau nemulțumiți că nu primiseră posturi în noul regim, au rupt relațiile cu grupul și s-au arătat dispuși în general să conlucreze, în anumite condiții, cu Antonescu. La rîndul lor, membrii mai vîrstnici ai „organului superior" al gărzii — așa-numitul Senat legionar — și ai așa-zisei „familii general Gheorghe Cantacuzino", apreciind mai „realist" situația, au sfătuit grupul Sima să-și modereze pretențiile și să nu provoace o ruptură. În schimb, o altă aripă a gărzii și-a exprimat zgomotos dezacordul față de orice compromis cu Antonescu și i-a cerut lui Sima să acționeze în direcția unui puci. Dorind ca printr-un succes răsunător să-și consolideze poziția de conducător al legiunii — pe care mulți i-o contestau — Horia Sima s-a integrat acestui din urmă curent.

Zarurile fuseseră aruncate. Cu sprijinul ministrului de interne și al directorului general al Siguranței, Al. Ghica, s-a intensificat înarmarea legionarilor. În secret, s-au creat numeroase depozite de muniții pe întregul cuprins al țării și s-au improvizat poligoane de instrucție.

Concomitent, Horia Sima a căutat, pe diferite căi, să pregătească terenul la Berlin. Ajugînd la concluzia că ministrul Reich-ului la București, Fabricius, îl susținea pe Ion Antonescu, influențînd în acest sens cercurile conducătoare germane, Horia Sima a aruncat în luptă toate relațiile pe care le avea în capitala Reich-ului pentru a obține ca în fruntea legației naziste să vină o persoană care să sprijine pe legionari. Oficial, înlocuirea lui Fabricius a fost cerută de ministrul legionar al Afacerilor Străine, Mihail Sturza, bineînțeles fără știrea lui Antonescu, care a aflat ulterior de aceste manevre, după numirea lui von Killinger la București. Furios și îngrijorat — deoarece se temea că înlocuirea lui Fabricius ar fi putut să însemne o schimbare a atitudinii guvernului german în favoarea lui Sima — Antonescu l-a demis imediat pe Sturza și, practic, a preluat personal conducerea departamentului externelor. Dar baronul von Killinger, reținut de alte însărcinări, nu și-a putut lua postul în primire decît la 23 ianuarie 1941, astfel încît în perioada pregătirii și desfășurării rebeliunii activitatea Legației germane a fost condusă în continuare de Fabricius, care era foarte pornit împotriva grupului Sima, datorită manevrei de înlocuire.

Tot în cursul lunii decembrie 1940, Sima a luat legătura printr-un emisar cu anturajul lui Himmler, apoi și cu acesta personal, pîrîndu-l pe Antonescu că proteja vechile cercuri politice și persecuta Garda de Fier ; de fapt acesta nu făcea altceva decît să aplice în România metodele hitleriste. Răspunsul lui Himmler s-a concretizat într-o scrisoare adresată lui Horia Sima la 5 decembrie 1940, document cunoscut

---

[2] Vezi „Magazin istoric" nr. 1/1969.
[3] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 103, dosarul 3 219, filele 1-6.

Pe aici au trecut bandele lui Horia Sima (cadavrele celor uciși de legionari în pădurea Băneasa)

în parte din studiile unor istorici români. Scrisoarea era redactată în general într-o formă dinadins confuză și sibilică, aprobînd și încurajînd garda în orientarea de pînă atunci, dar îndemnînd-o și la „moderație". În concluzie, Himmler își exprima convingerea în „unirea strînsă și plină de încredere între mișcarea legionară și conducătorul statului român". Sima a reținut din scrisoare numai ceea ce-i convenea, ignorînd îndemnurile la înțelegere cu Antonescu. Alți reprezentanți ai Reich-ului — ca H. Neubacher, reprezentantul special al Reich-ului cu problemele economice în România, unii colaboratori ai Gestapo-ului și Abwehr-ului, ca von Bolschwing, Geissler sau contele Meran, au contribuit însă, direct sau indirect, la alimentarea iluziei pe care șefii legionari au nutrit-o pînă în ultima zi a rebeliunii — anume că, în cazul unei ciocniri armate, ei, nu Antonescu, aveau să se bucure de sprijinul nazist și, implicit, de ajutorul trupelor hitleriste aflate pe teritoriul României. Convingerea că puteau conta pe sprijinul Reich-ului împotriva lui Antonescu a reprezentat una dintre grosolanele greșeli de calcul săvîrșite de grupul simist în pregătirea rebeliunii.

Pe de altă parte, Antonescu a întins șefilor gărzii o serie de curse, în care ei au căzut cu ușurință. Lansînd repetate apeluri la ordine, dar neluînd măsuri pentru respectarea lor, dînd aspre avertismente, dar neaplicîndu-le legionarilor, Antonescu i-a invitat în mod deliberat la dezordini și le-a creat impresia falsă că n-avea nici forțele, nici hotărîrea necesare pentru a se menține în fruntea statului.

Prin poziția adoptată la sfîrșitul anului 1940 și în prima săptămînă a anului 1941— „chemări", „sfaturi" date cu aparentă bunăvoință legionarilor, ton conciliant în relațiile cu garda — Antonescu a întărit și mai mult „bunele impresii" create lui Hitler și altor înalți demnitari naziști. Ministrul Reich-ului la București, Fabricius, i-a adus mari servicii în această direcție, contribuind totodată la accentuarea neîncrederii Berlinului în capacitatea de guvernare a Gărzii de Fier.

Explicații contradictorii

Începînd cu ziua de 7 ianuarie 1941 — cînd între Antonescu și Sima a avut loc o scenă de o neobișnuită violență, soldată cu darea afară a șefului Gărzii de Fier — evenimentele s-au precipitat. Informate de Fabricius și, probabil, de oficinele lor de spionaj din România asupra iminenței unei rupturi, cercurile conducătoare naziste s-au hotărît să intervină direct pentru aplanarea conflictului.

Intrucît Horia Sima, răspunzînd unei invitații mai vechi, urma să facă o vizită în Germania spre jumătatea lunii ianuarie, iar Antonescu — dorind să nu-și lase rivalul singur — solicitase o întrevedere urgentă lui Hitler, la 12 ianuarie ambii „pretendenți" au fost chemați în mod oficial la Berlin. După cum se știe, Sima s-a sustras invitației, iar Antonescu a plecat singur în Germania. Faptele sînt cunoscute cititorilor din alte articole apărute în „Magazin istoric" [4], dar nu este lipsit de interes să stăruim asupra unor aspecte ale acestui episod, care a influențat sensibil poziția Reich-ului în timpul rebeliunii.

Motivele lui Horia Sima de a refuza invitația lui Hitler — mai mult un ordin — trebuie să fi fost deosebit de puternice.

În discuțiile cu Fabricius și cu generalul Hansen, care încercau să-l convingă că era riscant să nesocotească invitația primită de la Berlin, Sima însuși a dat două explicații contradictorii. La început, luînd postura omului grijuliu pentru treburile statului, șeful gărzii a invocat motivul „că generalul Antonescu și cu el nu pot pleca amîndoi din România în același timp" [5]. Mai tîrziu, în fața stăruințelor lui Fabricius, a mărturisit „că nu se consideră suficient de pregătit pentru a apărea în fața Führer-ului" [6], temîndu-se „să nu fie pus în umbră" de Antonescu. În volumul *Pe marginea prăpastiei* — editat de organele de propagandă antonesciene — se afirmă că Horia Sima rămăsese în țară pentru a da „lovitura", profitînd de absența rivalului, dar că întoarcerea precipitată a acestuia îi zădărnicise planurile.

Oricare dintre aceste motive este, într-o măsură sau alta, plauzibil. Totuși, înclinăm să credem că Sima a rămas în țară mai ales pentru a pregăti rebeliunea.

Refuzul de a se prezenta la audiența fixată de Hitler, a consumat și restul de credit pe care Sima îl mai avea la naziști. La întrevederea cu Antonescu, în după-amiaza zilei de 14 ianuarie, Hitler a fost extrem de curtenitor, și a ținut să sublinieze, în repetate rînduri, că Antonescu era „singura persoană în România care poate face față oricăror situații". El a arătat limpede că soarta grupului Sima nu-l mai interesa, iar indirect, amintindu-le interlocutorilor căsăpirea grupului Röhm, a sugerat destul de străveziu lui Antonescu o cale rapidă și eficientă pentru a se debarasa de adversari...

De fapt, acesta a hotărît să se debaraseze de gardă, așa cum a demonstrat atitudinea lui după revenirea în țară.

Ultima săptămînă

Începînd de la mijlocul lunii ianuarie, în numai cîteva zile, s-a produs o agravare rapidă a relațiilor dintre Ion Antonescu și Garda de Fier : amenințări fățișe de o parte și de cealaltă, pregătiri febrile pentru o răfuială armată în ambele tabere, demersuri de ultimă oră pe lîngă reprezentanții Reich-ului, cîteva încercări de forță... Consemnăm, succint, unele evenimente mai importante petrecute în ajunul rebeliunii :

15 ianuarie. Abia întors din Germania, Antonescu trimite lui Horia Sima o scrisoare redactată în termeni duri, aducînd grave învinuiri Gărzii de Fier pentru crimele, jafurile și tulburările săvîrșite după venirea la putere. Nici un cuvînt despre o posibilă continuare a guvernării comune. Este, de fapt, o scrisoare de adio. Și, vizibil, fără regrete...

16 ianuarie. Adunare a șefilor de cuib din Capitală, în care se anunță că ruptura cu Antonescu a devenit inevitabilă. Se dau instrucțiuni în vederea intensificării pregătirilor armate.

17 ianuarie. Mircea Cancicov, în numele guvernului român, și H. Neubacher, în numele guvernului nazist, semnează la București „acordul pentru aprovizionarea trupelor germane în România" (efectiv : 500 000 soldați). Era o concretizare a înțelegerii realizate, cu numai trei zile în urmă, între Antonescu și Hitler. Încă un tribut greu, la care poporul nostru este supus pentru ca Antonescu să se dovedească, o dată mai mult, indispensabil cercurilor conducătoare naziste.

18 ianuarie. Antonescu hotărăște desființarea „comisarilor de românizare" legionari. Decretul, publicat a doua zi în presă, stîrnește o puternică agitație în rîndurile Gărzii de Fier, care se vede lipsită de unul dintre mijloacele principale de legalizare a jafurilor și abuzurilor.

19 ianuarie. Emisari ai conducerii gărzii împînzesc țara — oficial pentru a participa la adunările legionare consacrate

---

[4] Vezi „Magazin istoric" nr. 4/1967, nr. 1-2/1969.

[5] „Documents on German Foreign Policy 1918—1945", series D, vol. XI, September 1, 1940 — January 31, 1941, London : Her Majesty's Stationary office, 1961, doc. 647.

[6] *Ibid.*

amiciţiei cu Germania şi Italia, în realitate pentru a transmite organizaţiilor locale instrucţiuni secrete privind rebeliunea. Vorbitorii la adunări caută să aţîţe spiritele împotriva guvernului şi să pregătească atmosfera pentru viitorul „conducător al statului" : Horia Sima. Seara, ministrul de interne C. Petrovicescu rosteşte la posturile de radio un discurs considerat de Antonescu drept „o instigare la răsculare" şi un „semnal al tulburărilor care vor urma".

20 ianuarie. Din ordinul lui Antonescu, generalul Petrovicescu este destituit şi înlocuit la conducerea Ministerului de Interne. Alarmat şi bănuind că avea să se adopte şi alte măsuri asemănătoare, Horia Sima îşi adună comandanţii şi hotărăşte imediat o desfăşurare de forţe în Capitală şi în întreaga ţară. Se redactează în pripă un manifest avînd ca lozincă de bază instituirea unui guvern legionar. Sub acest cuvînt de ordine, diverse corpuri şi organisme legionare organizează manifestaţii de stradă în Capitală şi în numeroase localităţi din provincie.

20/21 ianuarie. Agenţii de legătură ai lui Horia Sima duc în provincie ultimele instrucţiuni. Legionarii — dotaţi cu bani, arme şi muniţii — se concentrează în reşedinţele de judeţ sau în localităţile mai importante. Antonescu ripostează, hotărînd înlocuirea tuturor prefecţilor de judeţ legionari cu prefecţi militari. Concomitent, el demite pe Alexandru Ghica, directorul general al Siguranţei şi pe Maimuca, director în Ministerul de Interne, care au jucat un rol esenţial în înarmarea legionarilor şi în acoperirea actelor lor banditeşti.

21 ianuarie, dimineaţa. Alexandru Ghica şi Maimuca refuză să-şi părăsească posturile şi se baricadează în localul Siguranţei sub protecţia unui grup de 50 de legionari înarmaţi. Noii titulari şi soldaţii care îi însoţesc sînt primiţi cu rafale de gloanţe. Începe rebeliunea...

E limpede că Antonescu nu a voit să-i oprească pe legionari de pe calea primejdioasă care ducea, inevitabil, la o ciocnire sîngeroasă cu armata.

După convorbirea cu Hitler de la Salzburg, i-ar fi fost uşor să decapiteze Garda de Fier sau, mai simplu, să transmită grupului Sima opiniile Führer-ului ; şi în primul caz, şi în cel de-al doilea, rebeliunea nu s-ar mai fi produs. Dar în ambele cazuri el nu şi-ar mai fi atins obiectivul principal : acela de a se debarasa complet de gardă. Antonescu s-ar fi ales doar cu o nouă declaraţie de loialitate, dar regimul ar fi rămas în continuare bicefal. Iar dacă Antonescu s-ar fi răfuit numai cu grupul Sima, i-ar fi rămas pe cap, ca primejdioasă moştenire, mişcarea legionară, care ar fi născut din rîndurile ei noi pretendenţi la rîvnitul post de „conducător".

Antonescu nu mai voia să aibă lîngă el Garda de Fier nici cu Sima, nici fără Sima. De aceea, bizuindu-se pe sprijinul militar, avînd în buzunar firmanul dat de Hitler, el a acţionat nu în vederea evitării rebeliunii, ci, dimpotrivă, pentru aţîţarea legionarilor, provocîndu-i, prin măsurile adoptate, să-şi accelereze pregătirile şi să încerce o lovitură de stat.

Cercurile conducătoare ale celui de al III-lea Reich, inclusiv Hitler, fuseseră la timp şi operativ informate asupra divergenţelor dintre Antonescu şi Sima, atît de către legaţia Reich-ului şi, personal, de către Fabricius, cît şi prin reţelele Gestapo-ului şi Abwehr-ului. Dar informaţiile primite din România nu le-au dat, se pare, o imagine exactă, asupra profunzimii acestor divergenţe şi, îndeosebi, asupra evoluţiei spre un conflict armat, devenit iminent în ianuarie 1941. Documentele atestă că declanşarea rebeliunii, survenită la o săptămînă numai după întrevederea Hitler-Antonescu, a provocat surpriză la Berlin. Aşa se explică, printre altele, şovăiala şi relativa întîrziere cu care Hitler s-a hotărît să-şi pună trupele la dispoziţia lui Antonescu — fapt interpretat greşit de unii autori ca un semn că cercurile hitleriste nu ar fi fost încă decise pe cine să susţină.

Cronica tragică

Istoriografia va elucida, treptat, multiplele probleme şi implicaţii ale epocii de care ne ocupăm. Deocamdată, folosind datele de care dispunem, să reluăm firul naraţiunii de acolo de unde l-am întrerupt.

La 21 ianuarie, după cele petrecute în localul Siguranţei, Horia Sima dă ordin pentru deschiderea ostilităţilor. Conform dispoziţiilor primite, grupurile de legionari se adună în grabă la sediul central sau la sediile de sectoare, unde primesc instrucţiuni, arme şi muniţii. După ora 11, gardiştii trec la ocuparea Prefecturii Poliţiei Capitalei, a Primăriei sectorului Albastru, a unor ministere şi instituţii.

Cazarma gardienilor publici din spatele palatului Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, unde se afla Antonescu, devine un important punct de concentrare a rebeli-

lor, numărul lor ridicîndu-se în scurt timp la circa 700. În fața acestei amenințări, Antonescu ordonă telefonic aducerea unor trupe de întărire a pazei. Plutonul care de luptă și compania aduse în grabă la Președinția Consiliului sînt întîmpinate cu salve de puști mitraliere și de mitraliere. Între timp, la Prefectura Poliției Capitalei — care a devenit al doilea centru important de concentrare al gardiștilor — se produce o ciocnire puternică între rebeli și armată. Pentru prima dată, din ordinul unui ofițer, soldații fac uz de arme.

În provincie, rebeliunea se desfășoară după același tipic, legionarii înarmați încercînd să ocupe prefecturile de județ, chesturile de poliție, primăriile, centralele telefonice, posturile de jandarmi, depozitele de arme și muniții.

Seara, Horia Sima trimite doi emisari la Antonescu propunînd „împăciuirea", în următoarele condiții: a) după retragerea tuturor trupelor în cazărmi se vor retrage și legionarii; b) constituirea unui guvern alcătuit numai din legionari desemnați de Sima. Antonescu ripostează la rîndul lui, cu alte condiții: a) retragerea prealabilă a legionarilor din sediile ocupate și, în special, din cazarma gardienilor publici; b) constituirea unui guvern legionar „numai cu persoane de competență și cu experiență". Informat, Sima nu numai că nu renunță la pretențiile inițiale, ci dimpotrivă, formulează noi cereri: plecarea lui Antonescu de la conducerea efectivă și înlocuirea lui cu Horia Sima la Președinția Consiliului, repunerea în funcții a generalului Petrovicescu, a lui Al. Ghica și Radu Mironovici etc.

Rebeliunea atinge punctul culminant la 22 ianuarie. Jafuri, omoruri, schingiuiri, furturi, incendii în toate colțurile Capitalei și în toată țara îngrozesc populația liniștită... Iată o relatare împrumutată din volumul de propagandă antonescian „Pe marginea prăpastiei": „Ororile comise de acești indivizi sînt de o brutalitate și cruzime care depășesc orice margini [...]. Soldați unși cu benzină și arși de vii; cetățeni schingiuiți, magazine și locuințe devastate de incendii etc. constituie dovada cea mai evidentă a raiului pe care trebuia să-l aducă țării acești neîmblînziți adepți ai crimei și pistolului. Către amiaza zilei de 22 ianuarie [...] rebelii nu numai că nu încetează bestialele lor crime, dar devin din ce în ce mai amenințători. Astfel, instituțiile sînt devastate, omorurile și cruzimile se măresc continuu și populația Capitalei trăiește clipe de groază".

Sute de persoane și-au pierdut viața măcelărite la abator, ca vitele, arse la cre-

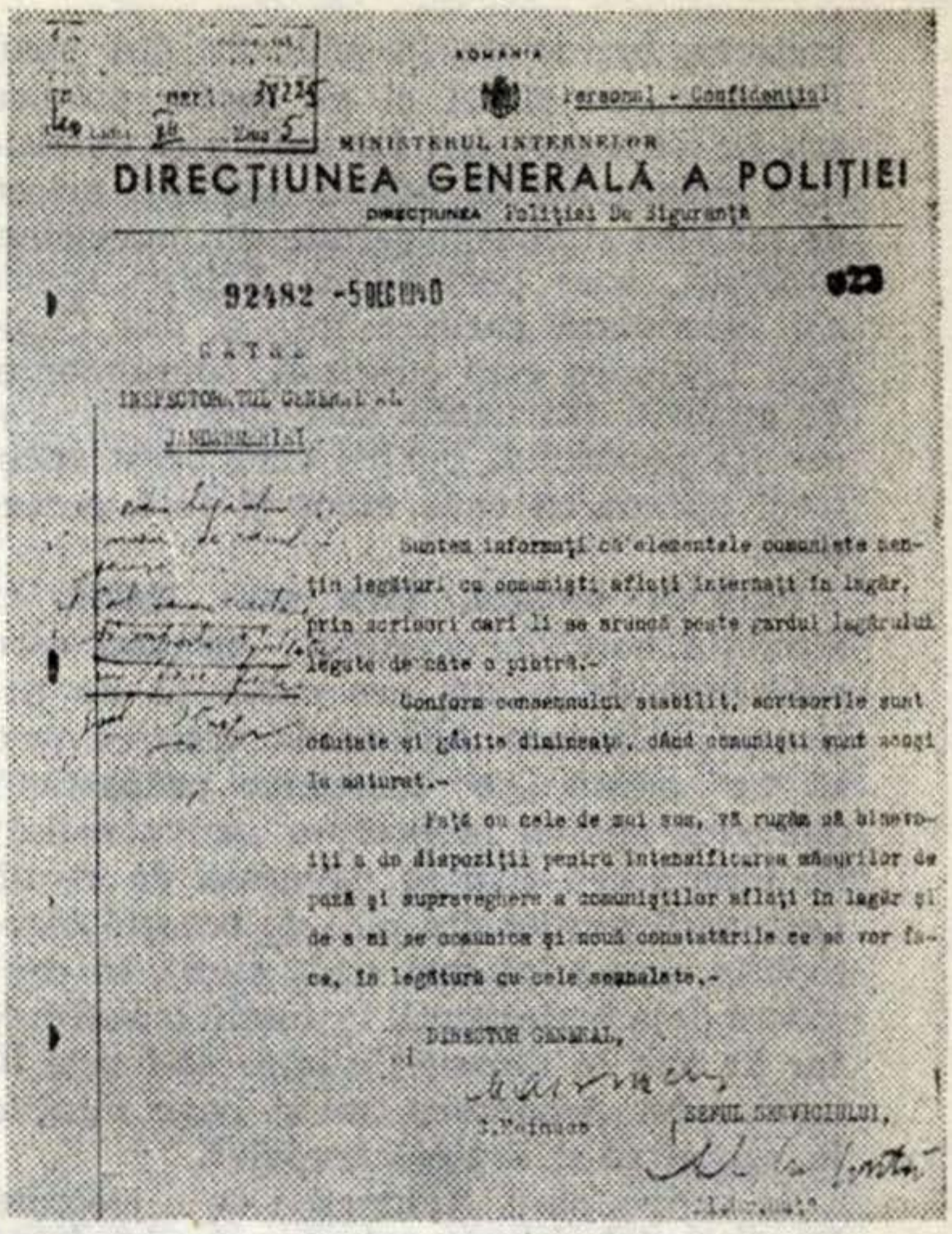
ROMÂNIA

Personal - Confidențial

MINISTERUL INTERNELOR

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A POLIȚIEI

DIRECȚIUNEA Poliției De Siguranță

92482 -5

Sîntem informați că elementele comuniste sînt în legătură cu comuniști aflați internați în lagăr, prin scrisori care li se aruncă peste gardul lagărului legate de câte o piatră.-

Conform comunicatului stabilit, scrisorile sunt căutate și găsite dimineața, dacă comuniști sunt scoși la aplicat.-

Față cu cele de mai sus, vă rugăm să binevoiți a da dispoziții pentru intensificarea măsurilor de pază și supraveghere a comuniștilor aflați în lagăr și de a ni se comunica și nouă constatările ce se vor face, în legătură cu cele semnalate.-

DIRECTOR GENERAL,

ȘEFUL SERVICIULUI,

In plină teroare fascistă, comuniștii își continuau activitatea revoluționară, demascînd cu neînfricare acțiunile banditești ale legionarilor

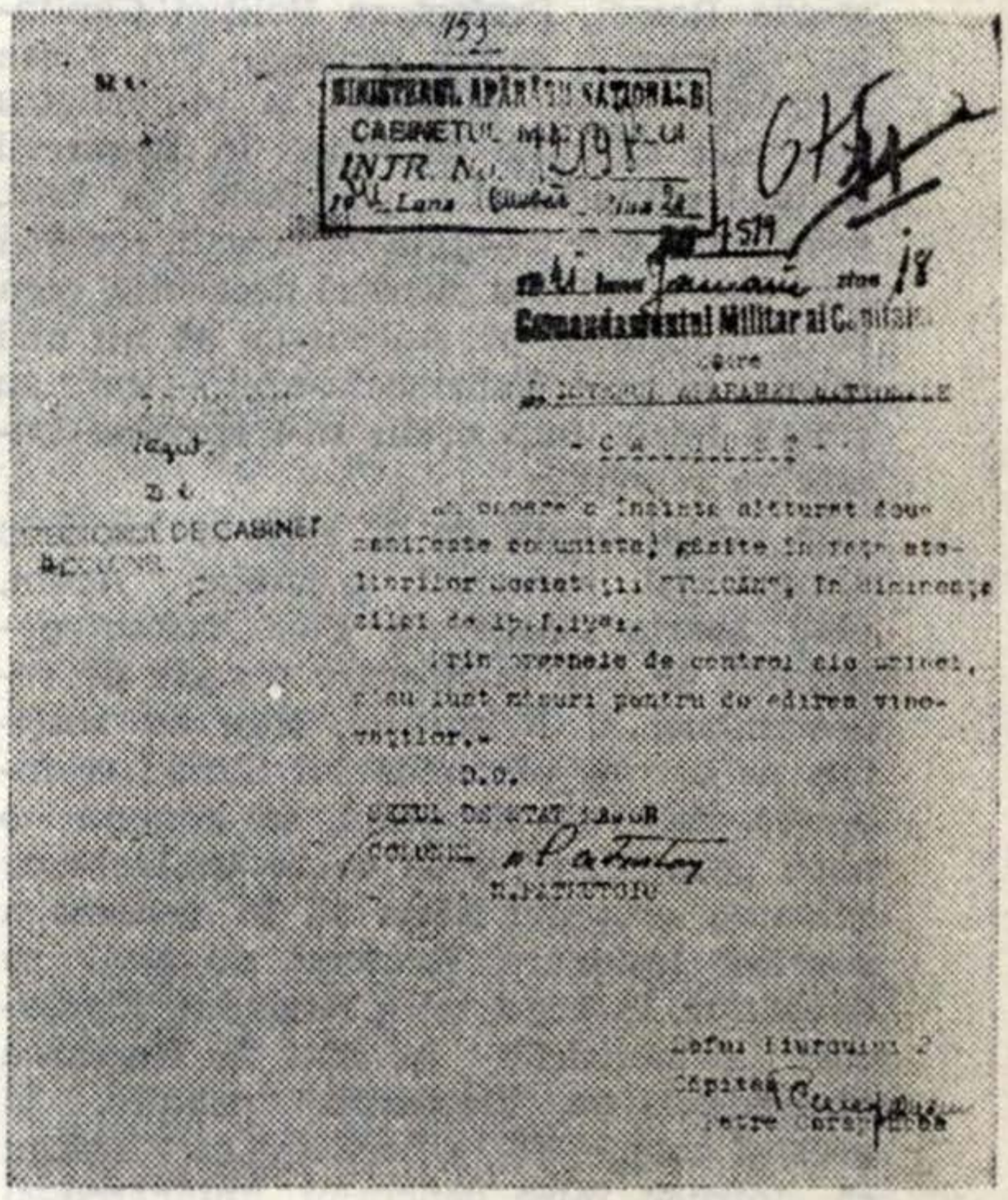
153

MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE
CABINETUL
INTR. Nr. 1391
19 Luna

Comandamentul Militar al Capitalei

DE CABINET

- C A -

Șeful Biroului 2

matoriu, împușcate în pădurile din jurul Capitalei, pe străzi și pe șosele publice sau în locuințele lor. La sediile și domiciliile legionarilor se adună cantități uriașe de mărfuri și obiecte jefuite din magazine, instituții, case particulare. Echipe speciale incendiază cartiere întregi din Capitală. Legiunea este cuprinsă, literalmente, de nebunia distrugerii, spre consternarea și revolta poporului, pentru care acest spectacol apărea ca ceva odios și fără precedent.

Pînă la amiază, țara este lăsată la discreția bandelor gardiste. Armata, care clocotește de mînie, are ordin să nu acționeze, deoarece Antonescu vrea ca țara să fie adusă „pe marginea prăpastiei", pentru a apărea în postura „salvatorului" de ultimă oră și a se debarasa de rivali. Legionarii profită din plin de această inactivitate, prind tot mai mult curaj, se consideră deja învingători. Iașinschi (subsecretar de stat la Finanțe) ajunge să-i urle la telefon lui Antonescu „să-și bage mințile în cap și să-și retragă trupele".

Se temea, oare, Antonescu de o ciocnire între armată și legionari care să aibă drept urmare totala distrugere a cămășilor verzi ?

Abia în cursul după-amiezii, Antonescu hotărăște să treacă la reprimarea fiarelor dezlănțuite. Armata primește ordin să lichideze cuiburile de rezistență gardiste. Pînă la căderea nopții, în decurs de numai cîteva ore, sînt reocupate cazarma gardienilor publici, sediul legionar din strada Romei, Prefectura Poliției Capitalei, Siguranța, sediul legionar din Aleea Vulpache, casa Malaxa și majoritatea punctelor deținute de rebeli în București și în localitățile din provincie. În fapt, rebeliunea este zdrobită de armata română fără dificultăți sau pierderi deosebite, ceea ce îl determină pe Antonescu să nu mai solicite trupele Wehrmacht-ului — care au primit între timp ordin să-l sprijine împotriva rebelilor.

În cursul nopții de 22 spre 23 ianuarie armata își suspendă acțiunile. Acum, cînd soarta Gărzii de Fier fusese pecetluită, se pun în mișcare o serie de reprezentanți ai Reich-ului, care au susținut pe ascuns planurile lui Sima ; ei încearcă, zadarnic de altfel, să impună o nouă „conciliere", ceea ce ar echivala cu salvarea grupului Sima și, în general a mișcării legionare. Deosebit de activ se dovedește, în acest sens, Hermann Neubacher ; demersurile lui sînt în flagrantă contradicție cu dispozițiile primite, în aceeași noapte, de la Berlin și care arătau că „întrucît între generalul Antonescu și Legiune a curs sînge, nu mai este loc pentru jumătăți de măsură", și recomandă lui Antonescu să proclame imediat starea excepțională, să-i aresteze pe rebeli, să preia conducerea gărzii și să constituie un cabinet alcătuit din legionari devotați lui [7]. Antonescu refuză tratativele de „conciliere".

Tot în noaptea de 22 spre 23 ianuarie, conducerea Gărzii de Fier încearcă să obțină sprijinul regelui Mihai pentru un „arbitraj" de ultima oră. În acest scop, doi fruntași legionari pleacă la Sinaia, unde se afla regele, stabilind mai întîi contact cu unii aghiotanți regali, membri ai gărzii, și apoi cu Mihai, descriind cum sînt reprimați rebelii. Regele Mihai se arătă foarte înduioșat de soarta rebelilor, și după ce toată noaptea stă la taifas cu cei doi emisari, în zori pornește spre București. Nu i-a fost însă dat să ajungă prea departe. Probabil informat de vreun agent al său din anturajul regelui, Antonescu ordonă trupelor din localitățile înșirate pe șoseaua București-Sinaia să-i aștină calea și să-l întoarcă de unde plecase. Așa se face că la Cîmpina cele patru automobile care alcătuiesc cortegiul regal sînt întîmpinate de cordoane de soldați care, politicos dar ferm, transmit regelui ordinul dat de Antonescu. Mihai, deși profund nemulțumit, trebuie să se supună [8].

Văzînd că totul este pierdut, Horia Sima semnează, la ora 5 din dimineața de 23 ianuarie, un ordin de încetare a rebeliunii. Textul ordinului este dictat de Neubacher, care speră în felul acesta să salveze ce se mai poate salva din mișcarea legionară. Urmează predarea armelor și evacuarea clădirilor ocupate, în majoritatea cazurilor fără incidente notabile. Grupurile masive de rebeli sînt transportate, sub paza detașamentelor militare, la diferite cazărmi și închisori.

În teacă n-a mai rămas decît o singură sabie : Antonescu.

De la regimul legionar la dictatura militară

Imediat după rebeliune, Ion Antonescu a încercat să înjghebe un cabinet alcătuit din vîrfurile reacționare pro-

---

[7] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul 10, dosarul 9 G, fila 56.

[8] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Arhiva familiei Brătianu, Mapa V, mss. 63, Memoriile Sabinei Cantacuzino, fascicula ianuarie 1941, filele 14-20.

hitleriste ale armatei și din elemente fasciste sau profasciste recrutate din vechile grupări politice, care să asigure o bază mai largă regimului. Această încercare a eșuat, în parte datorită contradicțiilor dintre grupările „invitate" să participe la guvern, în parte din cauza prudenței manifestate de unele partide și persoane, care își dădeau seama că riscau să se compromită definitiv prin participarea la un regim odios, pus în slujba lui Hitler. Văzînd aceasta, Antonescu recurge la ceea ce el numea „ultima carte" : dictatura militară. Trăsăturile noului regim au fost analizate detaliat în alte studii și nu este necesar să stăruim aici asupra lor[9].

Documentele elaborate de conducerea Partidului Comunist Român în acea vreme au dat explicații aprofundate cauzelor conflictului dintre Antonescu și Sima, declanșării rebeliunii și înlăturării definitive a Gărzii de Fier de la guvern. Dintre aceste documente, reținem în mod deosebit atenția Circulara adresată de Comitetul Central al P.C.R. organizațiilor de partid imediat după rebeliunea legionară și ampla broșură apărută la 26 februarie 1941 sub titlul „De la regimul legionar la dictatura militară". Caracterizînd regimul antonescian-legionar ca un regim fascist-terorist aservit Reich-ului, a cărui politică criminală abătuse cumplite suferințe și jertfe asupra poporului român (lichidarea rapidă a tuturor drepturilor și libertăților democratice, înrăutățirea situației economice a maselor și, în general, dezorganizarea economiei naționale, introducerea armatei de ocupație hitleriste pe teritoriul țării noastre, aservirea economică și politică a României față de Reich-ul nazist, declanșarea unei terori deșănțate etc.). Circulara Comitetului Central al P.C.R. sublinia că dictatura militară în frunte cu Antonescu avea să continue „politica de jefuire, înfometare și teroare contra poporului muncitor", creîndu-se totodată primejdia aruncării țării în „războiul imperialist străin" [10]. Referindu-se la cauzele rebeliunii gardiste, în broșura citată se spunea printre altele : „Care sînt cauzele care au dus la iureșul sîngeros din zilele de 21-23 ianuarie ? Comitetul Central al partidului comunist a arătat poporului român, în platforma sa de luptă că guvernul legionar a adus țara în patru luni de guvernare într-o situație catastrofală". Legionarii „au paralizat industria, comerțul și transporturile, au dezorganizat întreaga viață economică a țării". De fapt, „s-au format două clici în conducerea regimului legionar : pe de o parte, clica generalului Antonescu [...] pe de altă parte, conducerea centrală a Gărzii de Fier în frunte cu comandantul său Horia Sima, sprijinită pe capitaliștii și moșierii cei mai șovini și huligani..." [11] Chemînd la luptă toate forțele patriotice, în încheierea broșurii se spunea : „Partidul Comunist din România e gata să colaboreze cu toate persoanele și grupele politice care vor să lupte pentru cucerirea revendicărilor celor mai vitale ale maselor populare".[12]

În perioada următoare, deși a primit grele lovituri datorită terorii sălbatice declanșate de regimul antonescian și de hitleriști, partidul comunist și-a perfecționat continuu programul și tactica de luptă, militînd neabătut pentru concentrarea tuturor forțelor vii ale națiunii în vederea redobîndirii libertății și independenței poporului nostru. „Meritul nepieritor al partidului nostru comunist — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — este că, în pofida greutăților, a terorii fasciste, dînd glas frămîntărilor și aspirațiilor uriașei majorități a populației țării, a știut să unească în jurul său cele mai largi forțe democratice și patriotice, afirmîndu-se ca un adevărat catalizator al voinței și intereselor poporului" [13].

Anii de jug fascist, anii tîrîrii țării în războiul hitlerist, au constituit, incontestabil, cel mai întunecat capitol al istoriei contemporane a României. Dar ei au fost, în același timp, ani de luptă eroică pentru apărarea dreptului nostru la existență liberă, ani în care poporul român, în frunte cu eroicul partid comunist, și-a adus tributul său de jertfe și suferințe pentru curmarea, cu un ceas mai devreme, a barbariei fasciste.

---

[9] Ion Popescu-Puțuri : „Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militare-fasciste și agresiunii hitleriste", în vol. „Din istoria contemporană a României", București, Editura Științifică, 1965, p. 73 și urm.

[10] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A XXV — 3, inv. 1 115.

[11] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota Ab XXV — 3, inv. 1 121.

[12] *Ibid.*

[13] Nicolae Ceaușescu : „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate", vol. 4, Editura Politică, 1970, pp. 369-370.

Să lăsăm faptele să vorbească

nașii...

VASILE GR. BOBOCESCU

Alexandru Vaida-Voievod:

„...eu sînt, domnilor generali, complice la crearea acelui program (cel legionar — **n.r.**) *și sînt astfel naşul Gărzii de Fier"*

(Din depoziția sa la procesul asasinilor lui I. G. Duca — martie 1934)

atentatorilor

Cornelin Zelea Codreanu și a'an scrisă decât să mă folosesc pentru exprimul dat de el și organizația lui la combaterea cleștevă în masse a comunismului.

D. Vaida Voevod, spune apoi că de-o parte el însuși a contribuit la coreeta rea rîndurilor Gărzii de Fier, făcându-o să rămînă la un antisemitism negativ, iar pe de altă parte îndreptând atențiunea organizației spre combaterea comunismului și a curentelor dizolvante, dsa se consideră ca părintele spiritual al Gărzii de Fier, ba mai mult ca nas al acestei organizații

Intreaga presă a vremii a publicat depoziția lui Vaida-Voievod la procesul Gărzii de Fier (martie 1934)

La 10 decembrie 1933, guvernul prezidat de I. G. Duca dizolvase Garda de Fier, spre satisfacția unor cercuri largi ale opiniei publice românești. S-au ridicat însă și „glasuri de protest". Peste măsură de indignați s-au arătat Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voievod, Alexandru Averescu, care și-au exprimat astfel simpatia față de gardiști. Gh. Brătianu considera și el măsura „o greșeală din cele mai grave", iar Sever Bocu intervenea în favoarea legionarilor și cerea regelui să nu îngăduie „scăderea catastrofală a prestigiului nostru de stat" (prin dizolvarea gărzii — **n.r.**) (!)

Miniștri care subvenționează...

La 29 decembrie 1933, cavalerii pistolului se răzbunau împotriva interzicerii mișcării lor: Duca murea împușcat de legionari pe peronul gării Sinaia [1]. Țara întreagă a fost cutremurată de această crimă odioasă. Dar iată că, în martie 1934, cînd s-a judecat procesul care a adus în boxă și pe autorii morali ai asasinatului — C. Z. Codreanu, Zizi Cantacuzino, Mihail Stelescu, Nae Ionescu ș.a. — în apărarea lor au venit să depună o seamă de cunoscuți politicieni burghezi din acei ani. Să-i amintim, printre martorii apărării, adevărați „îngeri păzitori" ai criminalilor din boxă, pe Iuliu Maniu, Ion Mihalache,

[1] Vezi „Magazin istoric" nr. 3/1967.

Fişele care urmează prezintă succint pe cîţiva dintre politicienii burghezi care au favorizat activitatea scelerată a legionarilor, folosind-o pentru atingerea ţelurilor lor reacţionare. Intre conducătorii unor partide burgheze şi căpeteniile legionare s-au stabilit relaţii de strînsă „conlucrare", care au evoluat pînă la alianţe politice făţişe. Unele cercuri burgheze influente au urmărit să utilizeze Garda de Fier ca forţă de şoc împotriva mişcării muncitoreşti şi a Partidului Comunist Român. Semnalul de alarmă tras în primul rînd de către partidul comunist avea să contribuie la trezirea conştiinţelor, chiar şi a unor adversari ai mişcării comuniste, dar care vor înţelege cu timpul raţiunea superioară a acestui brav partid al clasei muncitoare.

Dintre oamenii politici burghezi s-au ridicat şi adversari ai legionarilor : Gr. Iunian, N. Lupu, I. G. Duca, V. Madgearu, N. Iorga, V. Iamandi, A. Călinescu etc. Pericolul fascismului a angajat în luptă multe conştiinţe lucide şi nu puţini au fost cei care au plătit cu viaţă curajul lor...

Nici politicienii citaţi în fişele ce urmează nu s-au identificat în vederi cu gardiştii, — unii erau de pildă adepţi ai parlamentarismului burghez sau susţineau o orientare spre Anglia şi Franţa. O parte dintre aceştia nu au susţinut constant pe legionari, ci numai în acele momente cînd îi puteau utiliza în lupta pentru putere, împotriva unui alt partid politic sau a Patulului ; mai mult, sprijinindu-i într-o etapă, ei au cerut reprimarea lor atunci cînd creşterea forţei gardiste începuse să-i neliniştească sau să le încurce socotelile. Dar aceasta nu le micşorează cu nimic vina.

In sfîrşit, printre cei care au jucat un rol nefast în încurajarea sau tolerarea Gărzii de Fier s-au numărat şi alţi politicieni, în afara celor menţionaţi în articol : I. Gigurtu, M. Manoilescu, I. Inculeţ, şi, firește, Ion Antonescu. Exemplele ce se dau nu au deci pretenţia de a fi exhaustive, ci, pe cît se poate, semnificative.

D. R. Ioanițescu din Partidul Național-Țărănesc, pe Gh. Brătianu și C. Hentziescu din partidul liberal-georgist, pe C. Argetoianu și Alexandru Averescu, amîndoi șefi de partide politice.

Intr-o cărțulie publicată în 1936, C. Z. Codreanu își amintește cu recunoștință de sprijinul primit de la Vaida-Voievod în anul 1930 : „Acum pregăteam această acțiune anticomunistă[2] [...] m-am prezentat în audiență la Vaida-Voievod, pe atunci ministru de interne. M-a reținut trei ore [...]. A înțeles din primul moment despre ce este vorba". Președintele organizației P.N.Ț. din Moldova, N. Costăchescu, a dat mai întîi o explicație a acestei atitudini : „D-l Vaida n-a făcut, în definitiv, decît încercarea de a abate mișcarea lui Corneliu Codreanu împotriva comunismului".

Un alt fruntaș legionar mărturisea următoarele despre sprijinul primit de Garda de Fier din partea unor politicieni burghezi : „În istoria partidelor politice din România, Garda de Fier nu a luat o dezvoltare dintr-o necesitate de stat, cît mai ales din luptele duse între partide, care au întrebuințat tot felul de mijloace, atît pentru denigrarea partidelor adverse, cît și pentru crearea unor greutăți pentru partidele de la guvern, sprijinind mișcarea legionară [...]. Astfel, partidele sprijineau cu bani și moralmente indirect partidul «Totul pentru țară» și-i creau chiar situații care primejduiau siguranța statului. Astfel, fostul prim-ministru Vaida a dat diverse sume de bani legionarilor prin Tăzlăoanu, iar fostul ministru de interne Inculeț a dat bani, de asemenea sub formă de ajutor [...]. Aceasta era situația în mare și datorită ei Garda de Fier s-a bucurat tot timpul de posibilități financiare care sînt o taină numai pentru mulțime. Inconștiența acestora a dus Garda de Fier la dezvoltarea cunoscută, cînd nici partidele politice nu o mai puteau stăvili.

Chiar în noaptea dizolvării Gărzii de Fier de guvernul Duca, Gabriel Marinescu (prefectul poliției Capitalei — **n.r.**) **a avizat pe Codreanu că va fi arestat (subl. a.).** Tot el l-a informat că Duca s-a opus ca regele Carol II să-l primească în audiență, fapt ce a determinat pe Codreanu în conceperea atentatului contra lui I. G. Duca".

Vaida-Voievod a organizat represiuni sîngeroase contra muncitorilor care cereau îmbunătățirea condițiilor de trai, în timp ce gardiștilor le trimitea fonduri pentru propagandă. O mărturisire a sa din 1934 : „Eu însumi am contribuit la controlarea țelurilor Gărzii de Fier [...] îndreptînd atenția organizației spre combaterea comunismului și curentelor dizolvante". Iar doi ani mai tîrziu, la o întrunire din Brăila, el declara, în aplauzele legionarilor, că se consideră „elevul lui Hitler și al lui Mussolini".

Bătrînul viclean, tînărul tumultuos

Colaborator și confident al regelui Carol II, Constantin Argetoianu a fost omul combinațiilor politice. Cu toate acestea, partidul său, Uniunea Agrară, izbutea cu greu să cucerească cîteva locuri în Parlament, cu prețul unor mari „sacrificii" bănești.

Între gardiști și Argetoianu — partizan al unui regim autoritar, de dreapta, susținut de marea oligarhie financiară — au existat

[2] „Marșuri legionare", în diferite provincii ale țării, pentru stăvilirea mișcării comuniste (n.a.)

multe „afinități", care au dus la acțiuni organizate în strînsă colaborare.

Regele Carol II s-a servit ani la rînd de bătrînul politician veros pentru a utiliza mișcarea legionară în scopul slăbirii partidelor politice burgheze, ceea ce îi netezea drumul spre dictatura personală. Și, bineînțeles, cu acest prilej, Argetoianu nu-și uita interesele. În amintirile sale, el notează cu candoare : „După cum se vede, n-am făcut altceva decît să păstrez un vag contact cu o grupare pe care o socotesc interesantă și pe care mai socotesc că ar fi bine să o pot canaliza și întrebuința ca masă de manevră în ziua în care regele se va hotărî, dacă se va hotărî, să facă și el ce trebuie".

Gheorghe Brătianu era un simpatizant fățiș al legionarilor, deși li se socotea „superior". El cerea „bătrînilor" să fie plini de înțelegere față de „năzuințele uneori tumultuoase ale tineretului de astăzi", referindu-se în mod evident la huliganii gardiști. Gruparea lui, desprinsă din Partidul Național-Liberal, gravita spre extrema dreaptă, iar unii dintre fruntașii săi, ca Mihail Sturdza, s-au și înrolat ulterior în mișcarea legionară. Pe plan extern, liberalii georgiști erau, ca și legionarii, admiratori ai fascismului german și italian, și totodată adversarii înverșunați ai politicii externe inițiate atît de salutar de N. Titulescu, politică de largă securitate europeană, pînă la apropierea de Uniunea Sovietică. Cît despre șeful partidului, el visa la instaurarea unei dictaturi de dreapta, de tip salazarist. Ar fi vrut să ajungă în fruntea ei, bizuindu-se pe sprijinul gardiștilor și al Germaniei naziste. Dacă „visul" nu i s-a realizat, nu e mai puțin adevărat că s-a numărat printre cei care au favorizat drumul spre putere al Gărzii de Fier.

Pe față și în secret

O notă a Siguranței din aprilie 1937, menționa în mod expres că, în eventualitatea dispariției lui Codreanu, organizațiile legionare urmau „să se orienteze spre d-l Maniu". Cu un an mai tîrziu, la începutul lui 1938, în cadrul unei întîlniri secrete, Maniu și Codreanu au luat hotărîrea ca „în caz de suprimare a unuia dintre cei doi șefi, partizanii celui dispărut să urmeze necondiționat pe șeful rămas, pentru a se păstra unitatea și tăria blocului".

Dacă Codreanu avea vorbe de laudă pentru Maniu, nu-i mai puțin adevărat că și fruntașul național-țărănist s-a exprimat în ditirambe despre „căpitan". Vorbind la procesul acestuia, din mai 1938, Maniu ridica în slavă „tenacitatea" și „perseverența" lui Codreanu, dîndu-i asasinului lui Manciu și căpeteniei bătăușilor certificat de „onorabilitate".

La 5-6 noiembrie 1937, o altă notă a Siguranței arăta că fruntașii național-țărăniști ardeleni, aflați sub dominația lui Maniu, hotărîseră să saboteze un eventual guvern Mihalache, printr-o atitudine obstrucționistă în Parlament, **contînd și pe sprijinul deputaților gardiști.** „D-l Maniu, care ține să ducă această luptă [...] cu concursul Gărzii de Fier, speră să obțină succesul dorit de multă vreme". Totul era să se evite ca „d-l Mihalache să se întărească la șefie". Pînă la urmă, acesta a înregistrat un eșec în tentativa de a forma un guvern sub conducerea sa, iar Maniu a revenit la conducerea P.N.Ț., încheind cunoscuta alianță electorală cu Garda de Fier (vezi „Magazin istoric" nr. 9/1970), un așa-zis pact de „neagresiune", la care au aderat C. Argetoianu și Gh. Brătianu. „Paza" și „ordinea" la multe întruniri ale fruntașilor maniști erau asigurate de bătăușii legionari. Pactul de „neagresiune" a fost însoțit de înțelegeri secrete, care au consacrat o strînsă colaborare.

În timp ce Armand Călinescu cerea regelui, în audiența din 13 martie 1938, „lichidarea imediată a gardismului, prin arestarea lui C. Codreanu și a tuturor fruntașilor legionari", Maniu declara la procesul lui C. Z. Codreanu din 23-25 mai 1938 că „a întins cu plăcere mîna" căpeteniei legionare, un om cu calități „foarte rare în viața noastră politică", se indigna de acuzația, perfect

„Spune-mi cu cine te-nsoțești, ca să-ți spun cine ești" 1937 : trei aliați electorali (Iuliu Maniu, Corneliu Zelea Codreanu, Gh. Brătianu)

întemeiată, ce i se adusese lui Codreanu, de a fi un agent în slujba unei puteri străine și făcea această declarație uluitoare : „Toate partidele, și al domniei-sale și al nostru, sîntem patriotice, care vrem binele țării — și domnia-sa și noi, fiecare pe calea pe care o socotește mintea sa".

La sfîrșitul anului 1938, regimul carlist l-a lichidat pe Codreanu, după ce o vreme cochetase cu el ; Maniu i-a cerut atunci noii căpetenii gardiste, Horia Sima, să „respecte" înțelegerea secretă încheiată cu fostul șef, lăsînd pe legionari să se încadreze în Partidul Național-Țărănesc. Dar noul șef legionar își avea propriile sale ambiții, nu era „parolist" și... a refuzat.

Iuliu Maniu a compărut și în procesul autorilor rebeliunii legionare, depunînd ca martor pentru unul dintre cei mai siniștri criminali : ministrul legionar C. G. Petrovicescu.

Relațiile „de bună înțelegere" au continuat și după 23 August 1944, cînd politicienii țărăniști au încercat să salveze și să utilizeze rămășițele Gărzii de Fier. Dar roata istoriei nu mai putea fi întoarsă...

ARHIVELE CONFIRMĂ

Numeroase documente și mărturii consemnate și comentate de cercetătorii istoriei politice interbelice românești au stabilit o anume contingență în raporturile dintre liderul Partidului Național-Țărănesc, Iuliu Maniu, și căpetenia legionară, Corneliu Codreanu [vezi, de exemplu, articolul *„Doi aliați electorali : Maniu-Codreanu"*, din „Magazin istoric", nr. 9/1970 și articolele despre Garda de Fier din nr. 11 și 12/1970].

O recentă cercetare în arhivele oficiale britanice ne-a relevat existența unui interesant document inedit cu privire la atitudinea lui Maniu în timpul procesului lui Corneliu Codreanu, în vara anului 1938. E vorba de un raport diplomatic, interesant și lucid în multe din relatările sale. Autorul său — Sir Reginald H. Hoare, ministrul Marii Britanii în capitala României. Reginald Hoare și-a scris și expediat raportul la 3 iunie 1938, el a sosit la Foreign Office la 9 iunie și a fost descifrat în zilele următoare [Public Record Office — Doc. nr. 79 — R. 5 431/9/37 Tg. nr. 202, Bucharest, June 3, 1938].

Descriind desfășurarea procesului Codreanu, diplomatul englez arată : „Apărarea a fost tratată cu indulgență și amabilitate, permițîndu-i-se citarea oricăror martori a dorit. Dintre ei, cei mai importanți au fost Iuliu Maniu, fostul prim-ministru național-țărănist, și generalul Antonescu, care a deținut postul de ministru al Apărării Naționale în guvernul precedent [Goga-Cuza — *n.a.*].

Referindu-se la depoziția președintelui P.N.T., Reginald Hoare relatează : „D-l Maniu a încercat să certifice că, deși există o mare diferență între concepțiile sale politice și cele ale lui Codreanu, o națiune nu poate exista fără o solidă bază a moralității creștine, pe care el a găsit-o la Codreanu". Diplomatul britanic comentează : *„O foarte curioasă deducție în legătură cu un om care a comis un asasinat și este moralmente răspunzător pentru alte trei"* [subl. a.].

În finalul raportului său, R. Hoare apreciază că „această organizație teroristă [Garda de Fier — *n.a.*] a fost totdeauna străină caracterului românesc", ceea ce a făcut ca sentința, condamnîndu-l pe Codreanu, să nu provoace cîtuși de puțin tulburări sau opoziții.

Un alt document, găsit în aceleași arhive și aparținînd tot ministrului britanic la București, aduce o nouă probă la atît de încărcatul dosar al presiunilor exercitate de puterile fasciste asupra României în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial. Este vorba de una din repetatele încercări și manevre de propulsare pe scena politică românească a agenturii hitleriste care era Garda de Fier.

Iată documentul [Public Record Office — nr. 198 — R. 10 071/3 123/67 Tg. nr. 101, Bucharest, December 14, 1938] : „Secretarul Legației italiene a informat azi după-amiază pe unul dintre colaboratorii mei [ai lui R. Hoare — *n.a.*] că ministrul Germaniei, care s-a înapoiat azi din Germania (vezi telegrama mea nr. 352), a comunicat ministrului italian că guvernele german și italian care anterior căzuseră de acord asupra ridicării statutului oficiilor lor diplomatice la București, vor anunța guvernul român că în prezent nu intenționează să mai adopte această măsură. Secretarul [Legației italiene — *n.a.*] a afirmat că această decizie a guvernului german se datorește în întregime nemulțumirii sale față de acțiunea împotriva Gărzii de Fier, în timp ce Italia nu a făcut decît să-și urmeze partenerul din Axă".

Într-o succesiune care sporește de la an la an acumularea mărturiilor de mai mare sau de mai restrînsă rezonanță cercetate în arhivele de peste hotare, cele semnalate completează fondurile de documentare asupra atît de agitatei și zbuciumatei perioade a deceniului patru, perioadă în care poporul român, asemeni altor popoare europene, a cunoscut urgia fascistă.

Cristian POPIȘTEANU

La izvoarele actualităţii

VULTURUL

o milenară navă cosmică

NU ŞTIU CINE A DENUMIT MODULUL CARE A DUS PRIMII OAMENI PE SOLUL LUNAR „VULTURUL“. ÎN ORICE CAZ, CONŞTIENT SAU INCONŞTIENT, RESPECTIVUL A DAT DOVADĂ DE UN REMARCABIL SIMŢ ISTORIC.

J. P. DE SOUZA
profesor la Universitatea din Bombay-India

Vehicul al zeilor şi răpitor de femei

Într-adevăr, viziunea omului dus de vultur spre înaltul cerului sau zburînd spre astre prefăcut într-o astfel de pasăre, era foarte răspîndită în era pe care am putea-o numi „preştiinţifică“. E drept, Aristofan a cam luat peste picior zborul uman în văzduh, trimiţîndu-şi eroul spre nori călare pe un... cărăbuş ; dar visul nu s-a spulberat, în ciuda ilustrului autor de comedii din Atena şi a generat multe mituri şi multe opere de artă. Aceasta, deşi presupusele escapade cosmice de altădată nu erau decît jocuri ale fanteziei.

Dar oare din ce pricină şi-au închipuit cei vechi că tocmai vulturul ar putea să ri-

Un vultur îl înalță spre cer pe Etan (mileniul III î.e.n.)

dice făptura umană în spațiul cosmic? Pentru că el este prin excelență pasărea cerului: locul său preferat sînt înălțimile inaccesibile, zborul îl duce mai sus decît pe celelalte păsări, el pare să urce „spre soare" și să se piardă în tăria bolții. De aceea, vulturul a devenit un vehicul al zeilor solari și cerești, cum erau Zeus la greci, Jupiter la romani și Vișnu la hinduși.

Simbol al cerului, îl aflăm gravat pe o tavă de argint sasanidă, aflată actualmente la Muzeul Ermitaj din Leningrad. Cu aripile larg întinse, el duce în spate o femeie goală, ai cărei sîni sînt două rodii. Învățații au recunoscut în acest personaj pe Anahita, zeița iraniană a fecundității; dar Anahita era în același timp personificarea astrului dimineții, Venus. Motivul poate fi deci considerat, de asemenea, ca reprezentînd cerul, căci vulturul „îmbrățișează" cea mai frumoasă dintre planete. Desenul este din epoca sasanidă, dar ideea de a asocia o pasăre cu o zeitate astrală aparține mileniului II î.e.n. ba, chiar mai probabil, mileniului III î.e.n.

Cea mai maiestuoasă dintre păsări transporta de pe Terra spre boltă eroi și regi, sau era trimisă de zei printre „muritori" pentru a răpi femeile de care se îndrăgostiseră. Mitologiile sînt pline de asemenea povestiri.

Eșecul primului astronaut

Cel mai vechi dintre aceste mituri este, poate, acela al eroului mesopotamian Etan, care ar fi ajuns cel dintîi acolo „unde numai vulturii îndrăznesc să se înalțe". Acest prototip al astronauților moderni era al treilea rege al primei dinastii Kiș. Zborul l-a efectuat grație unui vultur, așa cum se povestește într-un poem fascinant, scris cu litere cuneiforme, pe tăbliță de lut, păstrat în biblioteca monarhului asirian Assurbanipal. Textul a fost publicat inițial în lucrarea *Geneza caldeenilor* de George Smith și completat ulterior de către alți specialiști.

Etan plecase în Cosmos pentru a găsi „planta fecundității", de care avea nevoie pentru soția lui. Zeul Samaș l-a învățat, firește, pe Etan, să ceară concursul unui vultur, pe care mai întîi regele astronaut a trebuit să-l vindece de rănile pe care i le pricinuise inamicul tradițional al acestuia — șarpele. O dată însănătoșit, pasărea a consimțit să-l ridice pe Etan în slăvi, la zeița fecundității, buna Aștart.

Lucrurile s-ar fi petrecut astfel:

Deși împovărat de ani, Etan s-a încumetat să zboare. Și-a lipit pieptul de al vulturului și s-a prins cu mîinile de penele aripilor acestuia. Pe urmă, pasărea s-a ridicat fără zgomot — spre deosebire de navele cosmice de astăzi —, oferind pasagerului său spectacolul unei vaste panorame terestre; cu cît urca mai sus, marea și pămîntul se zăreau tot mai mici. În sfîrșit, a atins cerul și a trecut deasupra palatelor lui Anu, Enlil și Ea. Dar Aștart era și mai sus, și mai departe!...

După o ascensiune de șase ore, Etan — cuprins de frică sau poate de amețeală — i-a cerut vulturului să se oprească și să-l readucă pe pămînt. Această parte a tex-

Vulturul lui Jupiter purtînd pe împăratul roman Antoninus Pius spre boltă

tului este, din păcate, foarte deteriorată, totuși, reiese că aterizarea s-a încheiat printr-o catastrofă a „echipajului cosmic".

Legenda are multe variante în regiunea mesopotamiană și în alte regiuni orientale, unde s-a răspîndit sub diferite forme, Etan fiind reprezentat de pildă uneori călare pe vultur (și nu ținîndu-se de aripi), alteori înconjurat de oi și cîini — această ultimă împrejurare corespunzînd cu faptul că Etan era considerat un „rege-păstor".

În Iran, pe un impunător sigiliu, care ni s-a păstrat, deasupra unei femei care are serpi în loc de brațe, se vede capul unui bărbat ce pare a fi Etan. Pe o cupă, tot din aur, datînd din mileniul II î.e.n., descoperită în 1958, un vultur în plin zbor ridică în aer o făptură omenească.

Tema zborului lui Etan este reluată și în legende mai recente, ca aceea a călătoriei lui Alexandru cel Mare. Printre numeroasele fapte miraculoase ce-i sînt atribuite acestuia, este amintită și micșorarea lui pînă la dimensiuni minuscule, ceea ce a permis unui vultur să-l poarte pînă în cer. De acolo, Alexandru a putut să măsoare întinderile uscatului, munților și mărilor — pe care avea să le străbată pentru a le cuceri.

Stranie coincidență

Un rege al Babilonului, Nemrod, a încercat prin mai multe mijloace să ajungă pînă la cer. Între altele s-a urcat într-un fel de ladă, la care a înhămat patru păsări gigantice, asemănătoare vulturilor. După ce a rătăcit o vreme prin spațiu, „vehiculul" s-a izbit de un munte, care s-a cutremurat înspăimîntător de forța loviturii.

În *Șah Nameh* — Cartea regilor — marea epopee iraniană, o altă legendă descrie de asemenea un transport cosmic. Regele Kai Kavus înhamă patru vulturi la cele patru colțuri ale carului său. Deasupra lor atîrnă bucăți mari de carne. Urmărind să ajungă la hrană, vulturii suie carul în aer. Mitul a fost adesea reprezentat în operele de artă care se inspiră din orginalul sasanid.

Și în *O mie și una de nopți* străbat ecourile legendei lui Etan. Sinbad Marinarul se leagă cu turbanul de ghearele unei păsări fantastice, ce seamănă cu un vultur. Aceasta se ridică atît de sus, încît eroul constată cu spaimă că pămîntul nu se mai vede, deoarece ajunsese la „hotarele cerului". Pînă la urmă, totul se termină însă cu bine, pasărea aterizînd pe culmea unui deal. O altă călătorie a aceluiași erou pornește dintr-un oraș straniu, ai cărui locuitori se prefăceau uneori în păsări și atunci începeau să zboare. Unul dintre aceștia, consimte să-l ia pe năstrușnicul marinar în circă și să-l ducă mult dincolo de nori. În folclorul suedez, se relatează că Phenix-ul, pasărea soarelui, foarte asemănătoare vulturului, poartă într-o bună zi pe un adolescent spre „frumosul palat aflat la răsărit de Soare și la miazăzi de Pămînt".

Mitul lui Etan își găsea expresie la Roma în apoteoza împăraților. Herodianos descrie înmormîntarea lui Severus, arătînd că ritul funerar a cuprins slobozirea spre cer a unui vultur menit să ducă acolo inima cezarului. Acest moment este reprezentat adesea în arta romană. Antonius Pius (138-161),

Țesătură de mătase traniană. Un vultur bicefal ridică un prinț spre cer, veghеat de doi lei înaripați

cu sceptrul în mînă, apare și el pe o medalie de bronz, călare pe un vultur, care zboară maiestuos, sub privirile uimite ale întregii Rome.

În epopeea sanscrită „Mahabharata", tema apoteozei este de asemenea prezentă : din porunca lui Krișna, inima unui războinic curajos este ridicată spre cer de pasărea fabuloasă.

Cît despre Zeus, divinitatea supremă a vechilor greci, mitologia îl reprezintă luînd înfățișarea unui vultur pentru a răpi pe nimfa Thaleia. Scena este pictată în roșu, pe un vas găsit la Nola. Adesea artiștii greci au reprezentat și răpirea lui Ganimede cu ajutorul vulturului lui Zeus. Frumusețea desăvîrșită a acestuia făcuse ca el să fie ales pentru a turna nectar în

cupele zeilor. *Eneida* lui Virgiliu istoriseste și ea despre un tînăr prinț pornit la vînătoare de cerbi : o pasăre trimisă de Jupiter se aruncă asupra lui, îl prinde în gheare și îl duce pînă în cer.

Multe capodopere s-au inspirat din tema aceasta. „Muritoarea" sau „muritorul" răpit de zei, prin intermediul păsării divine sau a divinității care temporar a luat chipul păsării, apar pe mozaicuri, basoreliefuri, vase etc.

Din secolul XII e.n. datează o operă foarte interesantă. Este vorba de o țesătură de mătase albă, pe care e reprezentat un vultur cu două capete ce ridică un tînăr prinț spre înălțimi. Desenul e foarte complicat și cuprinde animale fantastice, printre care și lei înaripați.

Mitologia indiană istorisește legenda lui Vasu Uparișara, care și-ar fi „abandonat trupul", pentru a se urca în cer. Dar acolo a provocat furia brahmanilor, contrazicîndu-i într-o dispută teologică și răzbunarea lor a fost cumplită : din înălțimi a fost

Stema cantacuzinească, cu vulturul bicefal (biserica Văcărești)

zvîrlit în fundul unei prăpăstii pămîntene, după ce în prealabil fusese amarnic blestemat. Dar Vasu a continuat să-l adore cu umilință pe Vișnu, pînă ce marele zeu s-a înduioșat de suferința lui. Pasărea fabuloasă Garuda a fost pînă la urmă trimisă să vină în ajutorul nefericitului și docilă, a efectuat un „picaj" culegîndu-l pe Vasu din adîncurile exilului său.

Printr-o stranie coincidență, în miturile hinduse *vulturul* și *Luna* sînt într-o strînsă legătură. După *Rig-Veda*, Suparna cea „cu aripile frumoase" (un alt nume al lui Garuda) a adus oamenilor „sama", băutura miraculoasă care dă înțelepciune și viață. Aceeași băutură s-ar găsi, conform legendei, și pe tărîmurile lunare.

Dar, vai ! Luna, pe care modulul *Vulturul* a cunoscut-o — spre deosebire de pasărea mitică — nu este decît un corp ceresc arid, acoperit de praf.

Dar nu numai vulturul...

Eseistul José Patrocinio de Souza face, în articolul alăturat, unele considerații interesante privind prezența simbolului vulturului în ideile astronautice exprimate cu milenii în urmă de oamenii acelor timpuri. Asupra calităților pe care le are textul său nu insistăm, deoarece le-ați constatat la lectură.

Pasionat cercetător al simbolului amintit, Souza se lasă însă într-atît ispitit de fabulațiile descoperite, încît își face expunerea ca și cum nici n-ar exista alte simboluri, dintre care unele sînt cel puțin la fel de prezente în miturile și legendele antichității. Așa, de pildă, calul înaripat, hrănit cu jăratic pentru a prinde puteri, este tovarăș nedespărțit de drum al multor eroi de basme populare — ca la noi Făt-Frumos — pe care îi ajută în diferite feluri.

Mai departe, într-o etapă mai avansată a aceluiași gînd, omul și-a imaginat zborul nu cu ajutorul păsărilor, ci prin imitarea acestora. O semnificativă aspirație spre înălțimi o sugerează legenda lui Icar, al cărui mit a devenit simbolul zborului.

In fine, ideea desprinderii de Pămînt și a călătoriei rapide îmbracă și forme „tehnice" — bineînțeles, primitive — în basmele și legendele popoarelor. Este cazul papucilor vrăjiți, al covorului fermecat, sau al cozii de mătură miraculoase. Firește, asemenea păreri naive asupra modalităților de zbor aveau să fie părăsite treptat, pe măsura înaintării în cunoaștere. O dată cu descoperirea forței aburului, de exemplu, au fost plăsmuite în fantezie și primele mașini de zburat la care sînt înhămate aceste forțe. Iar faimoasa invenție chineză „săgeata de foc", bazată pe forța reactivă, avea să dea noi aripi imaginației astronautice, impunînd în legendă de astă dată vehicule de zbor dotate cu astfel de mijloace de propulsie (jilțuri și calești zburătoare etc.).

Evident, simbolul vulturului își are valoarea și frecvența sa în dezvoltarea aspirației omenirii către cunoașterea tot mai avansată a lumii înconjurătoare. Totuși ar fi greșit să se aprecieze acest simbol ca unic sau prioritar. O tratare corespunzătoare îl va integra în mod necesar în seria de simboluri menționate, fără a diminua însemnătatea celorlalte.

Dumitru ANDREESCU
membru în Comisia de
Astronautică a Academiei R.S.R.

Un memoriu transilvănean din 1804

Colecția „Testimonia" — în care tînăra editură „Dacia" din Cluj intenționează să publice diferite texte vechi, cronici, izvoare narative, corespondență, memorii, mărturii documentare etc. sub îngrijirea unor valoroși specialiști — a debutat cu volumul *Incă un Supplex Libellus românesc*, editat și comentat de acad. D. Prodan. Este vorba de memoriul din martie 1804, în versiune românească, scris cu litere chirilice, aflat în colecțiile Academiei, originalul — probabil în limba germană — urmînd să fie căutat în arhiva confidențială a cabinetului imperial de la Arhiva statului din Viena.

Autorul manuscrisului-memoriu n-a putut fi stabilit cu certitudine. Documentul este semnat numai cu inițialele N.N.; acad. D. Prodan îl atribuie marelui cărturar care a fost Ion Budai-Deleanu.

Memoriul din 1804 se încadrează între momentele luptei naționale românești din Transilvania, care urmează marelui act din anii 1791-1792. El este apreciat ca un nou moment de seamă al acelei lupte. Împărțit pe capitole și puncte, textul memoriului de față apare mai organizat, fiind, totodată, pătruns de viziunea unității de stat.

Memoriul are o mare valoare documentară. Textul românesc al documentului, care numără 181 de pagini, însoțit de 16 facsimile, este publicat în partea a doua a volumului, în transcriere cu litere latine.

Semnalăm lipsa unui cuvînt introductiv la inaugurarea colecției „Testimonia", din care cititorul ar fi putut afla, în mod autorizat, despre intențiile și planurile editurii privind noua colecție.

N. E.

Marele comandant de oști

O amplă documentare și un punct de vedere personal caracterizează recenta lucrare a medievistului Manole Neagoe consacrată glorioasei domnii a lui Ștefan cel Mare. Autorul analizează pe larg marile campanii purtate în vremea domniei lui Ștefan cel Mare, evidențiind că ele au fost încununate de succes datorită atît geniului de mare comandant al voievodului, cît și organizării social-militare a țării, organizare care s-a deosebit de a altor state feudale și care a permis domnitorului moldovean să dispună de o oaste puternică și combativă.

Este de remarcat și faptul că autorul nu împărtășește părerea unor istorici în legătură cu caracterul puterii domnești, demonstrînd, cu ajutorul documentelor cunoscute pînă în prezent, că domnia lui Ștefan cel Mare a fost, de la urcarea pe tron și pînă la moartea voievodului, o domnie autoritară.

Prin informațiile și interpretările pe care le aduce, lucrarea lui Manole Neagoe **Ștefan cel Mare**, apărută în Editura „Albatros" în 1970, oferă încă o dată cititorului prilejul să ia cunoștință de marile realizări și frămîntări ale secolului XV și să mediteze, cu îndreptățită mîndrie, asupra eroismului poporului român în lupta sa pentru independență și neatîrnare.

G. M.

Evul mediu în adevărata lui lumină *

Jacques le Goff, în lucrarea sa *Civilisation de l'Occident au Moyen Age*, ne înfățișează un ev mediu neidealizat, privit în adevărata lui lumină. Autorul ne amintește, între altele, că epidemiile de ciumă din secolele VI și XIV (543 și, respectiv, 1348) au adus pieirea aproximativ a unei treimi din populația de atunci a Occidentului.

O editură din Köln, Schäube Verlag, a publicat anul trecut lucrarea istoricului C. C. Giurescu, *Transilvanien. Ein Beitrag zur Geschichte Rumäniens*, consacrată mai ales rolului pe care l-a avut Transilvania în istoria României. După o prezentare a condițiilor geografice ale provinciei, foarte necesară cititorului străin, sînt tratate epoca dacică, cea a stăpînirii romane, continuitatea populației daco-romane în interiorul arcului carpatic, economia și cultura în aceste locuri, Transilvania ca factor politic etc. Menționăm că o lucrare cu conținut similar, *Transylvania in the History of Romania. A Historical outline*, a aceluiași autor, a fost publicată și de editura Garnstone Press din Londra.

* Jacques le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, Editura științifică, 1970.

Cărți sosite la redacție

Agonia păcii și începutul războiului *

Cartea istoricului polonez Henryk Batowski, profesor la universitatea cracoviană Jagellonski, include două lucrări apărute în anii 1964 și 1967 sub titlurile: *Ultima săptămînă de pace* și *Primele săptămîni de război. Diplomația apuseană pînă la mijlocul lunii septembrie 1939*. De altfel, acestea sînt și cele două părți ale lucrării, autorul aducînd noi și importante completări.

În prima parte se analizează forțele militare ale principalelor țări europene, sînt caracterizați o seamă de oameni politici și diplomați — inclusiv români —, se trece în revistă situația internațională de la sfîrșitul lunii august 1939, urmărindu-se zi de zi și aproape oră de oră desfășurarea dramaticelor evenimente premergătoare izbucnirii conflagrației. Zilele cuprinse între 1 septembrie 1939 — cînd a început agresiunea hitleristă asupra statului polonez — și 17 septembrie — cînd autoritățile guvernamentale au părăsit țara — formează obiectul părții a doua a lucrării. Autorul analizează, printre altele, atitudinea diferitelor state față de evoluția evenimentelor.

Referitor la poziția țării noastre, prof. Batowski menționează că, în pofida presiunilor tot mai accentuate exercitate de cel de-al III-lea Reich, România nu a renunțat la politica de neutralitate pozitivă, „guvernul român dind dovadă că dorește să aducă în continuare servicii Poloniei". În volum se fac numeroase trimiteri și referiri la o serie de lucrări și studii ale unor autori români (Ion Popescu-Puțuri, Gheorghe Zaharia, Viorica Moisuc, Dumitru Tuțu și alții).

M. M.

Civilizația occidentului medieval *

Lucrarea, cuprinzînd două mari părți: *Evoluția istorică* și *Civilizația medievală*, tratează, sub multiple aspecte, — condiții materiale, stări sociale și politice, creații culturale — civilizația Europei occidentale și, în parte, centrale, în perioada cuprinsă între secolele V și XV. Autorul se ocupă, însă, în mod deosebit, de secolele X-XIV (din momentul constituirii societății feudale și pînă la intrarea ei în criză).

C. M.

Lagărele de prizonieri din Silezia Superioară *

Lucrarea istoricilor cehi Zdenek Konečny și František Mainuš prezintă, pe baza documentelor, condițiile de viață, mișcarea de rezistență în unul din marile lagăre hitleriste destinate prizonierilor de război de diferite naționalități, *Stammlager*, situat la Cieszyn. Lagărul furniza brațe de muncă pentru regiunea industrială sileziană, atît în partea cehă cît și în cea poloneză; în timpul conflagrației mondiale această zonă prezenta o mare importanță pentru economia de război nazistă.

S. M.

* Henryk Batowski, **Agonia pokoju i poczatek wojny**, 1969.

* Z. Konečný, F. Mainuš, **Obozy jenieckie na Gornym Slasku** Katowice, 1969.

poșta redacției

Sintem la începutul unui nou an și îl cinstim cu o mărturisire. Dintre toate articolele numărului 1 am trimis textul acestei rubrici, în tipografie, cel din urmă. Motivul? Ne-am gîndit, în redacție, dacă să menționăm un fapt coincizînd cu sfîrșitul anului 1970. Printre ultimele scrisori primite de la cititori în anul încheiat a fost și cea cu numărul 10 000. Deci, timp de 45 de luni, dintre sutele de mii de cititori, zece mii și-au așternut pe hîrtie părerile, criticile, observațiile, completările, nemulțumirile și întrebările, trimițîndu-le apoi revistei noastre. E o veritabilă revelație, de natură să ofere obiect de studiu sociologic în problema atracției pentru istorie a celor mai felurite categorii de cetățeni. Ni s-a părut cu deosebire tonic acest fenomen și, despărțindu-ne înaintea sărbătorii de Anul Nou, am ciocnit în gînd și pentru colaboratorii anonimi sau neanonimi ai Poștei Redacției, dintre care aproape 2 000 au poposit în paginile acestea. Și nu greșim spunînd că, dacă în nici patru ani, se găsesc într-o țară — a noastră — zece mii de cititori care să scrie unei reviste cu specificul nostru înseamnă că dragostea de istorie este la mare preț.

Trăind o epocă de avînt material și spiritual fără precedent, românii se interesează de trecutul lor și al lumii cu sentimentul dreptului de a cunoaște. *Este și acesta un semn al timpului de astăzi. Noi, redacția și atît de numeroșii noștri colaboratori, fie ei proeminente personalități sau tineri cercetători, nu putem fi decît bucuroși, socotindu-ne mereu îndatorați acestui interes, acestei prețuiri și — de ce să nu spunem? — acestei călduri omenești pe care o simțim deschizînd plicurile ce ne sînt adresate.*

Să trecem așadar la

CORESPONDENTUL NR. 10 000

CONSTANTIN MARMELIUC din Suceava, str. Ana Ipătescu nr. 6, Bloc. D-1, Scara B, ap. 13, etaj. III, *ne scrie că e de profesie muncitor tipograf:* „Întrucît îmi place istoria, țin să mulțumesc din suflet inițiatorilor care au dat la iveală această revistă și totodată mulțumesc colectivului de redacție, tuturor colaboratorilor revistei, pentru strădania în munca de a scoate la iveală adevărate evenimente istorice care pînă acum nu se cunoșteau [...] Prin prezenta vă rog să binevoiți a insera în revista «Magazin istoric», cînd aveți posibilitatea, următoarele: întrucît îmi lipsesc din colecția mea personală numerele 1 și 3 din 1967, doresc să le achiziționez, întrucît poate sînt cititori sau abonați care nu au nevoie de aceste numere...“

Tovarășe Marmeliuc, numărul 10 000 pare a fi cu noroc; mulțumindu-vă pentru cuvintele frumoase și de imbold trimise, vă satisfacem dorința oferindu-vă din colecția redacției cele două numere ce vă lipsesc, adăugînd la aceasta un abonament pe anul 1971. Ne-am notat și celelalte dorințe exprimate în ampla și interesanta dv. scrisoare.

Acum să lăsăm pe alți corespondenți să comunice celorlalți cititori informații și fapte care, deși locale și particulare, se adună pînă la urmă în șuvoiul cel mare al timpului. Noi ne vom face doar

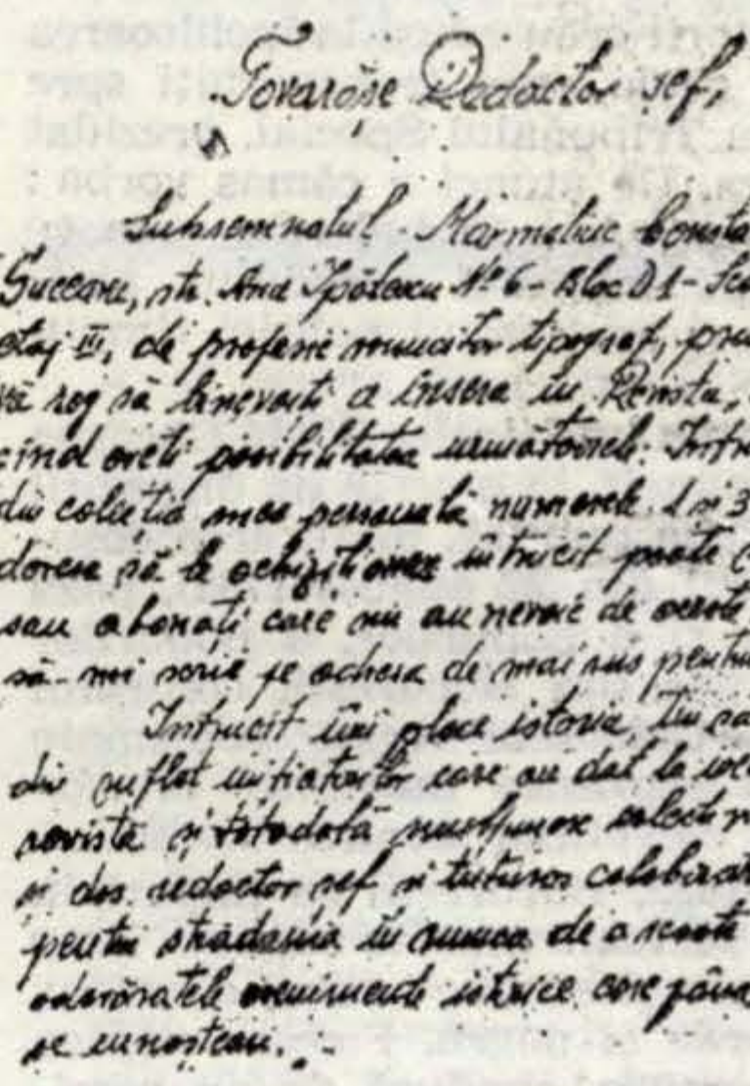

Așa începe cea de-a 10 000-a scrisoare primită de redacția noastră

din cînd în cînd loc cu cîte-o lămurire ori precizare, în convingerea că, dacă în vreunele din corespondențele primite se strecoară o eroare, îndreptarea supărare n-are.

CRONICA POLIȚIEI BUCUREȘTENE

Statornicul nostru cititor IOAN LAZAROIU *din* Capitală *a întocmit o fișă cronologică asupra instituției* poliției, *de-a lungul timpurilor, în București. Care sînt datele de reținut?*

poșta redacției

„Poliția Bucureștilor are un trecut de cîteva veacuri. Încă din sec. XVII-XVIII, paza și ordinea publică a Bucureștilor era încredințată lui Vel-Aga, dregător care avea, în calitatea sa de cap al poliției Capitalei, atribuții foarte variate : el hotăra prețul obiectelor de îndestulare și supraveghea vînzarea mărfurilor din comerț. Tot el purta de grijă să nu se facă «vorbire rea despre domnie», controlînd în acest scop îndeaproape cafenelele și localurile publice. Oprea, de asemenea, deschiderea prăvăliilor la sărbători, ordona curățirea trotuarelor, podurilor, piețelor publice, puțurilor, măturarea coșurilor etc.

Ca șef al poliției Bucureștilor, avea în subordine pe zapcii și străjeri, care făceau paza în posturi fixe sau prin patrulare. Pe la mahalale și periferii, funcționau diverse străji care primeau ordine, după timpuri : cînd de la Marele Spătar, cînd de la Vel-Aga.

Răufăcătorii erau aduși la închisoarea Agiei. De acolo erau transportați spre judecare la Tribunalul Special, prezidat de Vel-Aga. De atunci a rămas vorba : «Aga te bate, Aga te judecă», ceea ce însemna, pe înțelesul norodului, atotputernicia și arbitrariul poliției timpului.

Sub domnia lui Nicolae Vodă Caragea poliția comunală ia o serie de dispoziții privind igiena publică, măturarea coșurilor (pitacul din 22 august 1782), paza cafenelelor și a hanurilor, a podurilor și drumurilor din București, controlul străinilor. Îndeosebi erau reprimate «foarte cu asprime» îndemnul la răzmeriță și clevetirea contra domnului.

În 1831-1832, Bucureștii se împart în mai multe sectoare numite *vopsele*. Erau cinci vopsele și anume : roșu, albastru, galben, verde și negru. Fiecare vopsea forma o comisie, condusă de un comisar ; fiecare comisie se împărțea în trei despărțiri, conduse de un subcomisar ; fiecare despărțire se ramifica în mai multe mahalale, în frunte cu cîte un epistat, un ajutor-epistat și trei vătășei. Bucureștii aveau în total 82 mahalale. Paza de noapte era încredințată dorobanților călări în număr de 40 și străjerilor, cîte 400 pe noapte, puși la dispoziția Agiei de către proprietarii Capitalei.

În vremea domniei lui Gheorghe Bibescu, denumirea de «Aga» se transformă în aceea de «șeful poliției Capitalei». Numărul vătășeilor din mahala se mărește la 340, plătiți de poliție ; iar pompierii se separă de poliție, devenind corp aparte.

Sub Vodă Barbu Știrbey, șeful Poliției Capitalei își schimbă numele în acela de prefectul Poliției Capitalei.

La 1861 sub Vodă Cuza, se pun bazele serviciului circulației, pentru care se afectează cinci comisari ; la 1866, apare pentru prima oară titulatura de «poliție municipală» pusă sub conducerea unui inspector".

LAUDE MEȘTEȘUGARILOR

MAGDALENA BUNTA *din* Cluj, *se dovedește interesată de vechile meșteșuguri * practicate în Transilvania, aducînd însă amănunte pitorești privind circulația unora din obiectele făcute de asemenea meșteri.*

„Sub noțiunea de *comori țigănești*, înțelegem obiectele lucrate de-a lungul secolelor de meșterii aurari transilvăneni, sau de cei din afara Transilvaniei, obiecte care, datorită anumitor împrejurări, au ajuns în posesia țiganilor. Nu este deci vorba de obiecte lucrate de aceștia din urmă în forme și stiluri aparte, specifice.

Procesele verbale ale orașelor Cluj, Sighișoara, Sibiu referitoare la succesiunile țiganilor morți în periferiile orașelor arată că ei moșteneau, de regulă, pe lîngă o căsuță, diferite obiecte (căni, pahare etc.) din argint, lucrate în mare parte în Transilvania. Interesante sînt în acest sens următoarele date păstrate la Arhivele statului din Sibiu. În anul 1777, urmașii unor țigani moștenesc o căsuță de lut în valoare de 60 guldeni, căni de argint în valoare de 95-135 guldeni, cordoane (brîie) cu catarame din argint în valoare de 30-80 guldeni, pahare de argint în valoare de 30-50 guldeni. Documentele păstrate ne transmit știri despre grupuri de țigani nomazi care purtau cu ei vase de argint, ascunse prin lăzile căruțelor, și constituind averea șatrei. Dacă țiganii nomazi ajungeau într-o situație dificilă, puneau în gaj aceste obiecte, plătind uneori dobînzi timp de zeci de ani, dar de vîndut nu le vindeau decît în caz de extremă nevoie. O întîmplare interesantă se leagă de o cupă lucrată în 1599 la Brașov, avînd o inscripție gravată care dă posibilitatea să se presupună că i-ar fi aparținut domnului Țării Românești, Mihai Viteazul. În 1866, în urma detro-

* Vezi „Magazin istoric" nr. 1/1970 pp. 21-23.

Pahar datînd din sec. XVI-XVII, pus în gaj la sfîrșitul secolului trecut de „voievozi" ai țiganilor și ajuns din casa de amanet în patrimoniul unor muzee transilvănene

Pahar din argint aurit, cu decoruri gravate sau lucrate prin ciocănire

nării lui Cuza, o familie de boieri se refugiase în Transilvania. Avînd nevoie de bani, a vîndut cupa unui «voievod» al țiganilor. Acesta a lăsat-o amanet ani îndelungați unei instituții de împrumut pe gaj din Turda. În 1907, cu ocazia unei licitații, cupa a fost achiziționată de cunoscutul colecționar din Turda, Stefan Téglás, căruia însuși bătrînul țigan îi relatase povestea. Ulterior, probabil de la Stefan Téglás, această cupă a ajuns în posesia Muzeului Astrei din Sibiu.

Din însemnările unui aurar clujean, păstrate de pe la mijlocul sec. XIX, aflăm că atît țiganii din împrejurimi cît și cei de la mari depărtări veneau la Cluj anume pentru ca să-și comande asemenea obiecte executate deseori la comanda directă a unor «voievozi» de țigani. S-ar putea spune că între anii 1842-1860 procurarea unor asemenea pahare era o adevărată modă între «voievozii» țiganilor din Transilvania".

35 DE LIRE STERLINE PENTRU UN REVOLVER CREAT DE UN ROMÂN

Muzeograf principal la Muzeul Militar Central, tovarășul CAROL KÖNIG *— din* București *ne-a scris despre inventatorul revolverului* Dimancea. *Pe lîngă scurta biografie a locotenentului Haralambie Dimancea, corespondentul nostru menționează și următoarele amănunte :*

„În lume sînt cunoscute în prezent 10 revolvere sistem «Dimancea» (nouă dintre revolvere sînt amintite de Geoffrey Boothroyd, Arhiva Muzeului Militar Central, Dosar corespondența cu străinătatea, nr. 15, vol. I, pp. 295-296). Trei — produse de firma «Kynoch Gun Factory» din Aston —, se găsesc în Anglia, respectiv unul în colecția de la «Imperial Metal Industries» (Kynoch), Birmingham, și poartă inscripția «Revolver Dimancea-Kynoch Gun Factory, Aston» ; al doilea — în colecția poliției orașului Birmingham (exemplar nemarcat) ; iar al treilea revolver a fost vîndut în 1965 cu suma de 35 lire sterline și actualmente nu i se mai cunoaște locul. Șase revolvere se află în America și au pe partea superioară a țevii «Gattling Arms & Ammn. Co. Ltd. Birmingham-Dimancea Patent». Din acest model în țara noastră s-a mai păstrat o singură piesă, în colecția Muzeului Militar Central.

Numărul total al revolverelor fabricate de firmele mai sus amintite nu este încă cunoscut".

Cristian POPIȘTEANU

CONTENTS

EMIL CONDURACHI Romanian Colonists in Dacia.....2
* A Hurricane Ravages the Capitalist World: The 1929—1933 Economic Crisis 9
ILIE CEAUŞESCU The Romanian Communist Party in Defense of the Interests of the Working Class during the Great Economic Crisis 18
HISTORICAL DICTIONARY High Offices in Wallachia and Moldova 22
DARIUSZ PIATKOWSKI The Unusual Fate of the Polish Submarine Orzel 26
PETRE CONSTANTINESCU-IAŞI Negru Vodă on Both Sides of the Carpathians 31
L. DEMENY The Beginnings of the Romanian Miniature Painting 37
STEVEN RUNCIMAN The Assault on Constantinople 38
CONST. C. GIURESCU Controversial Locations: Where Did Posada, Rovine and Vicina Lie 52
JEAN AUBURTIN Charles de Gaulle 60
DANA CRIVĂŢ Round Table: The Contribution of Historians 72
MIRON CONSTANTINESCU The Iron Guard, a Romanian Fascist Organization 74
AL. GH. SAVU The Iron Guard Rebellion 78
VASILE BOBOCESCU Bourgeois Politicians Supporters of the Iron Guard Movement 86
CRISTIAN POPIŞTEANU Archives Confirm 89
J.P. DE SOUZA The Eagle, a Millenary-Old Spaceship 90

SOMMAIRE

EMIL CONDURACHI Colons romains en Dacie 2
* Un ouragan ravage le monde capitaliste: la crise économique de 1929—1933 9
ILIE CEAUŞESCU Le Parti Communiste Roumain pour la défense des intérêts de la classe ouvrière pendant la grande crise économique 18
Dictionnaire historique Hautes dignités en Valachie et en Moldavie 22
DARIUSZ PIATKOWSKI Le destin hors série du sous-marin polonais Orzel 26
PETRE CONSTANTINESCU-IAŞI Negru Vodă des deux côtés des Carpathes 31
L. DEMENY Les premières miniatures roumaines 37
STEVEN RUNCIMAN L'assaut de Constantinople 38
CONST. C. GIURESCU Localisations controversées: où se trouvaient Posada, Rovine et Vicina..52
JEAN AUBURTIN Charles de Gaulle 60
DANA CRIVĂŢ Table ronde: l'apport des historiens 72
MIRON CONSTANTINESCU La Garde de Fer, organisation fasciste de Roumanie 74
AL. GH. SAVU La rébellion de la Garde de Fer 78
VASILE BOBOCESCU Politiciens bourgeois soutiens du mouvement de la Garde de Fer.....86
CRISTIAN POPIŞTEANU Les archives confirment 89
J.P. DE SOUZA L'aigle, un vaisseau spatial millénaire ..90

СОДЕРЖАНИЕ

ЭМИЛ КОНДУРАКИ Римские колонисты в Дакии 2
* Опустошительный ураган в капиталистическом мире: экономический кризис 1929—1933-го г. 9
ИЛИЕ ЧАУШЕСКУ Румынская Коммунистическая Партия защищает интересы рабочего класса в годы экономического кризиса 18
* Исторический словарь: Высшие должности в Валахии и Молдове 22
ДАРИУС ПЯТКОВСКИ Необыкновенная судьба польской подводной лодки Орзел.....26
ПЕТРЕ КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ Негру Водэ, по обе стороны Карпатов.....31
Л. ДЕМЕНЬ Начало румынской миниатюры 37
СТИВЭН РАНСИМЭН Штурм Константинополя.....38
КОНСТ. К. ДЖУРЕСКУ Противоречивые мнения: где находились Посада, Ровине и Вичина 52
ЖАН ОБЮРТЭН Шарль де Голль 60
ДАНА КРИВЭЦ За круглым столом: о вкладе историков..72
МИРОН КОНСТАНТИНЕСКУ Железная Гвардия — фашистская организация в Румынии 74
А.Г. САВУ Железногвардейский бунт 78
ВАСИЛЕ БОБОЧЕСКУ Буржуазные политические деятели, покровительствующие железногвардейскому движению....86
КРИСТИАН ПОПИШТЯНУ Архивы подтверждают 89
Ж.П. де СУЗА Орёл, тысячелетний космический корабль ..90

INHALT

EMIL CONDURACHI Römische Ansiedler in Dakien 2
** Ein Orkan verwüstet die kapitalistische Welt: die ökonomische Krise von 1929—1933 ..9
ILIE CEAUŞESCU Die Rumänische Kommunistische Partei verteidigte die Interessen der Arbeiterklasse während der grossen ökonomischen Krise..18
Geschichtslexikon Hohe Ämter aus der Walachei und der Moldau 22
DARIUSZ PIATKOWSKI Das ungewöhnliche Schicksal des polnischen Unterseebootes Orzel 26
PETRE CONSTANTINESCU-IAŞI Negru Vodă auf beiden Seiten der Karpathen.....31
L. DEMÉNY Die Anfänge der rumänischen Miniaturmalerei 37
STEVEN RUNCIMAN Der Ansturm Konstantinopels 38
CONST. C. GIURESCU Umstrittene Ortschaften: Wo lagen Posada, Rovine und Vicina..52
JEAN AUBURTIN Charles de Gaulle.....60
DANA CRIVĂŢ Rundtafel: der Beitrag der Historiker ..72
MIRON CONSTANTINESCU Die Eiserne Garde, eine faschistische Organisation aus Rumänien 74
AL. GH. SAVU Der Aufstand der Eisernen Garde 78
VASILE BOBOCESCU Bourgeois Politiker, welche die Bewegung der Eisernen Garde unterstützten 86
CRISTIAN POPIŞTEANU Die Archiven bestätigen 89
J.P. DE SOUZA Der Adler, ein Jahrtausende-altes Raumschiff 90

ABONNEMENTS ICE — LIBRI, Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 226

magazin istoric
Bucureşti, str. Oneşti, nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poştal Nr. 1.
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăţ, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Şimandan, I. M. Ştefan, Marian Ştefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

Mahomed Cuceritorul. Pictură de Gentile Bellini
(**Asaltul Constantinopolului,** p. 38)

COPERTA IV

Visul datează de mult : o veche miniatură indiană, „zborul spre cer" (**Vulturul — o milenară navă cosmică,** p. 90)

COPERTA I

Asaltul Constantinopolului, așa cum este reprezentat într-un manuscris păstrat la Biblioteca Națională din Paris (**Asaltul Constantinopolului,** p. 38)